

LEVÉLTÁRI SZEMLE

71. évfolyam

2021. 3. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Az iratmentés igénye
- A Tájékoztatási Hivatal sajtóirányító munkája
- A Nagykőrösi Fióklevéltár emlékezete (1973–2021)
- A bihari „élő archívum” – Jakab Mihály pályája
- A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2021

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

71. évfolyam ▪ 2021. 3. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Oláh András Pál	
A telekkönyvtől az ingatlan-nyilvántartásig	5
FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
Kovács Eleonóra	
Az iratmentés igénye	
<i>A Magyarországi Evangélikus Egyház egyházközösségekben őrzött iratairól</i>	23
Világi Dávid	
Hozzászólás az evangélikus iratmentés ügyéhez	40
MŰHELYMUNKÁK	
Csatári Bence	
A Tájékoztató Hivatal sajtóirányító munkája	
a Magyar Rádió és Televízióban az ötvenes évek második felében	44
LEVÉLTÁR TÖRTÉNET	
Szálkai Tamás	
A bihari „élő archívum” – Jakab Mihály pályája	61
Kurucz Ádám	
Református lelkészből marxista történész és levéltár-igazgató	
<i>Román János, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár első igazgatója</i>	80
Schramek László	
A Nagykőrösi Fióklevéltár emlékezete (1973–2021)	89
HÍREK	
A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2021	
<i>Sopron, 2021, augusztus 25–27.</i>	91

Batalka Krisztina, levéltárvezető

- Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

Breinich Gábor, ny. főlevéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Csatári Bence, tudományos kutató

- Nemzeti Emlékezet Bizottsága

Kenyeres István, főigazgató

- Budapest Főváros Levéltára

Kovács Eleonóra, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár

Kurucz Ádám, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára

Laczlavik György, főosztályvezető

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Oláh András Pál, kormánytisztviselő

- Csongrád-Csanád Megyei Kormányhivatal Földhivatali Főosztály

Polgár Tamás, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára

Schramek László, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára

Szálkai Tamás, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

Szlabey Dorottya, főosztályvezető-helyettes

- Magyar Nemzeti Levéltár Szakmai Koordinációs Igazgatóság

Világi Dávid, gyűjteményvezető

- Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény

Zsidi Vilmos, levéltárvezető

- Corvinus Egyetem Levéltára

A telekkönyvtől az ingatlan-nyilvántartásig

Bevezetés

Az ingatlanvagyon az egyik legnagyobb értékű és egyben a legfontosabb vagyonforma az emberiség történetében. Az ingatlanok nyilvántartására létrehozott telekkönyv jogintézményként, illetve az ingatlanjavak regisztrációs rendszereként egy olyan nyilvántartás, amely az ingatlanokat, az azokhoz tapadó jogokat, terheket, tulajdonosi adatokat megőrzi, folyamatosan vezeti a változásokat és mindezeket mások számára hozzáférhetővé teszi. Tágabb értelemben jelent olyan összeírást, illetve nyilvántartást is, amely egy adott ország, vidék, régió, közigazgatási egység, vagy gazdasági ismérvek alapján összegyűjtött ingatlanok adatait tartalmazza.¹ A nyilvántartás lényege, hogy a kapcsolatos feladatokat, és tartalmi, formai, jogi kereteket jogszabály rögzíti, a nyilvántartás vezetését állami hivatal, állami kötelezettségként végzi el, az abban szereplő adatok közhitelesnek fogadhatóak el,² tehát az ebben szereplő adatok joghatás kiváltására alkalmasak.³

A jelenleg hatályban lévő ingatlan-nyilvántartásról szóló törvény alapján az egy- séges ingatlan-nyilvántartási adatbázis olvasható formában megjeleníthető tulajdoni lapból, a tulajdoni lapról megszűnt bejegyzések adatainak adatbázisából, az állami ingatlan-nyilvántartási állami térképi adatbázisból, valamint az okirattárból, az ana- log és digitális térképi adatok adatbázisából áll.⁴

* A szerző a Csongrád-Csanád Megyei Kormányhivatal Földhivatali Főosztály kormánytisztviselője. A továbbiakban a földhivatalként említett iratképző, illetve archiváló szerv az előbb szegedi járás- bíróság, mint telekkönyvi hatóság, utóbb szegedi járási, majd szegedi körzeti földhivatal, végül jog- utódjaként a Csongrád Megyei Kormányhivatal Szegedi Járási Hivatala Földhivatali Osztálya, illetve jelenleg a Csongrád-Csanád Megyei Kormányhivatal Földhivatali Főosztály Szegedi Földhivatali Osztálya. Jelen írás a szerző a Magyar Községi Egylet Községi Információ- és iratmen- dzsment szakirányú továbbképzési szakán 2018. évben megvédett „A hiteles ingatlan-nyilvántar- tás manuális nyilvántartó rendszerei archiválási-, és irattári kezelésének kérdései a Csongrád Megyei Kormányhivatal Szegedi Járási Hivatal Földhivatali Osztályánál” című szakdolgozatának átdolgozott és rövidített változata.

¹ Matúz, 2003: 511.

² A közhitelesség elve azt jelenti, hogy a telekkönyv nemcsak az egyes ingatlanok leírása, hanem bizo- nyítékul szolgál az ingatlanok valóságára, avagy valósággal megegyezőségéről.

³ A telekkönyv ezen körülírásáról lásd: Matúz, 2003: 511.

⁴ 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról (Inyvtv.) 18. § (1). A földhivatal jelenleg a törvény alapján négy feladatkörben (ingatlan-nyilvántartás, térképi nyilvántartás, földvédelem, földhasználati nyilvántartás), három különálló szakrendszerben végzi el a feladatait.

Az alábbiakban a magyar közigazgatás telekkönyvének, valamint a hiteles ingatlan-nyilvántartási szakrendszerének kialakulását,⁵ és kartotékanyagainak, az ún. betétek tartalmi ismérveit, archiválási-, és irattári kezelésének kérdéseit fogom megvizsgálni.

Az ingatlanok kettős nyilvántartásától az egységes ingatlan-nyilvántartásig

A 19. századi jogirodalomban általánosan elfogadott nézet volt, hogy a telekkönyvi nyilvántartások alapjai messze az ókorba, sőt egyesek szerint a bibliai időkre nyúlnak vissza.⁶ A középkori Magyarországon a Szent Korona, tehát maga a király volt minden hatalom és jog forrása, következésképpen minden földtulajdonjog a Szent Koronától eredt.⁷ A birtoknak, földtulajdonnak regisztrációját, oklevélbe foglalását a hiteles helyek, illetve a királyi kancellária végezte, nyilvántartást az ingatlanokról azonban nem vezettek, csak a keletkezett okiratokat (oklevelek, regeszták) archiválták, egészen a 19. századig.⁸ A magyarországi telekkönyvezés alapjai jóval közelebbiek az ókori időknél, a gyökerei legfeljebb a szabad királyi városok telek- és földkönyveihez vezethetők vissza a 14. századig.⁹ A kérdés ezt követően majd 400 évvel később, 1723-ban került napirendre¹⁰ mint III. Károly király reformkísérlete, amely a középkori jogintézménynek az úrbéri viszonyok tisztázását, az ipar fellendítését, valamint az államigazgatás és a jogszolgáltatás korszerűsítését célozta. Magyarország ekkor már megélte a török hódításokat, a három részre szakadást, a török alóli felszabadítást, a Rákóczi-szabadságharcot, ahogy a feudális birtokviszonyok szétesését, és alapjainak átmentődését is. Mindezek egyáltalán nem kedveztek a telekkönyvezés kialakulásának. A 18. században meginduló és a 19. századra kiteljesedő polgárosodás, valamint a tőkés gazdaság felfuttatásának törekvései azonban mintegy kikényszerítették az ingatlanok hiteles (értsd állami-királyi) nyilvántartásának bevezetését. Ezzel a királyi hatalom természetesen tisztában volt, de a közjogi és magánjogi állapotok, sőt a nemesi közgondolkodás továbbra sem kedveztek a folyamatok kifutásának. Elég, ha csak a reformkor nagy gondolkodójának, gróf Széchenyi Istvánnak Hitel című írására gondolunk, amiben a főúr arról polemizált, miként gátolják a kapitalista fejlődést az uzsorakölcsönök, valamint a feudális gyökerű tulajdon-

⁵ Írásomban csak a telekkönyvi rendszer iratanyagát fogom részletesen körülírni. E helyen nem foglalkozom az egyes jogalkotási-, anyagi jogi-, és eljárási jogelvek, valamint az eljárási rendek bemutatásával. A magyar jogtörténet, illetve jogszolgáltatás roppant fontos, mégis nagyon szűk szegmensét képviseli a telekkönyvezés és ingatlan-nyilvántartás, ezért a források tekintetében sajnos csak igen szűkkörű és általános nyersanyagra támaszkodhattam.

⁶ Matúz, 2003: 514.

⁷ Nagy, 2012: 1.

⁸ Nagy, 2012: 3.

⁹ Matúz, 2003: 516. Először Pozsonyban került ilyen megszerkesztésre 1319-ben.

¹⁰ 1723. évi CVII. törvénycikk a megyékben és városokban teljesítendő bejegyzésről vagy betáblázásról

viszonyok, ellehetetlenítve minden fejlődést.¹¹ Ezen társadalmi, gazdasági kihívás megoldására mind II. József, mind II. Lipót király kísérletet tett, inkább kevesebb, mint több sikerrel. Végül 1844-ben, a reformkori országgyűlések során kerületi bizottságnak választásával elrendelték a telekkönyvi kérdés átfogó, törvényi rendezését. Ennek az eredménye lett az 1847. évi telekkönyvi törvényjavaslat,¹² egy öt törvénytervezetből álló reformcsomag.¹³ A feudális birtok- és jogviszonyokat az 1848. évi áprilisi törvények számolták fel,¹⁴ azonban a történelmi események oly sok hasonló polgári jogi kezdeményezéssel együtt ezt is elsodorták.

A szabadságharc bukását követően az 1849–1861 közötti időszakban a jogi szabályozások kizárólag pátensekkel, miniszteri rendeletekkel, utasításokkal, helytartótanácsi rendelkezésekkel történtek. Furcsa paradoxon, mégis a neoabszolutizmus időszakára tehető az első olyan jogszabályok megszületése, amelyek a magyar telekkönyvi rendszer alapját képezték. Első lépésként az 1850. január 14-én kelt császári teljhatalmú polgári biztos által kiadott hirdetés¹⁵ elrendelte a járási bíróságoknál kialakítandó telekkönyvi rendszer bevezetését minden magyarországi ingatlan kapcsán. Az új telekkönyvi rendszerbe minden ingatlant belefoglaltak, kivéve a nemesi birtokokat. Az egyes ingatlanokról felvett nyilvántartási lapokat, azaz fóliumokat telek- és betáblázási könyveknek nevezték el. Ezt követően a tárgyra vonatkozóan még számos rendelet született, melyek mindegyike fontos részszabályokat vezetett be. A legfontosabb az 1855. december 15-én kelt telekkönyvi rendtartásról szóló igazságügyminiszteri rendelet volt.¹⁶ Az 1853. március 1-vel hatályba lépett Osztrák Polgári Törvénykönyv szellemében a feudális jogi viszonyokkal is igyekeztek végleg leszámolni, Magyarországon például úgy, hogy a nemesi birtokokat is kataszterbe kellett foglalni.¹⁷ 1853. március 2-án pedig végrehajtási parancsokat bocsátottak ki az úrbéri viszonyok felszámolására.¹⁸ A telekkönyvi rendtartásról

¹¹ Nagy, 2012: 8.

¹² „A nemesi fekvő javak telekkönyvéről és betáblázásáról szóló javaslat” címen. Lásd: Nagy, 2012: 9.

¹³ Vö. Matúz, 2003: 519. Ezt megelőzően az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázásáról szóló 1840. évi XXI. tc. fontos alapelveket rögzített már a telekkönyvezés lefolytatása kapcsán.

¹⁴ Az úrbériséget az 1848. évi IX. tc., az ősiséget pedig az 1848. évi XV. tc. számolta fel, majd ezt megerősítette quasi végrehajtási rendeletként 1853. március 2-i kettő nyílt parancs. Az ősiség jogintézményét felszámoló törvénycikk utasította a minisztériumot a polgári törvénykönyv megalkotására, de ez már az események alakulása miatt nem teljesebben ki a forradalmat követően a szabadságharc miatt. Lásd: Matúz, 2003: 519–520.

¹⁵ „A járási bíróságoknál vezetendő telek- és betáblázási könyvek” címen. Lásd: Nagy, 2012: 11.

¹⁶ Matúz, 2003: 519–520. 1852. november 28-án nyílt parancsban elrendelték az Osztrák Polgári Törvénykönyv bevezetését, mely az egész osztrák birodalomban elővezette a polgári átrendeződés jogi alapjait.

¹⁷ Az 1853. április 18-i igazságügyi rendelet rendelte ezt el a koronaországok telek- és betáblázási könyveinek készítésének előmunkálataként. Lásd: Matúz, 2003: 520.

¹⁸ Az 1853. február 16-i keltezésű, a polgári törvényhatósági szabályokról szóló nyíltparancs részben a megyei hatáskörű törvényszékek, részben a járási telekkönyvi hivatalok, mint járásbírók hatáskörébe rendelte a telekkönyvezést, amely nem is változott meg egészen az egységes ingatlan-nyilvántartás bevezetése körül felállított földhivatali hatáskör bevezetéséig. Lásd: Matúz, 2003: 520.

szóló igazságügyminiszteri rendeletet 1855–1861 között számos jogértelmező és magyarázó rendelet követte még, de az 1855-ben lefektetett alapelveket érdemben egyik sem változtatta meg. Az egyes ingatlanokról osztrák mintára 1855-től vezetett ún. telekjegyzőkönyvek minden tekintetben csak ideiglenes jellegűek lettek volna. A szerkesztésük pontatlan volt, a jegyzőkönyveket rendetlenül, akár több nyelven vezették, vagy nem is vezették. Ennek okán a telekkönyv elsődleges célját, a köz-hitelességet sem volt képes kiváltani.¹⁹

Az átmenetként bevezetett Ideiglenes Törvénykezési Szabályok nem érintették a telekkönyvezés szabályait: a kiegyezésig sem a gyakorlat, sem a szabályozási környezet nem változott érdemben. Köztudott, hogy ezt követően gyors ütemben következtek egymást a reformok. A megszülető korszerű, polgári társadalmi berendezkedésű Magyarország társadalmi, szociológiai és gazdasági tényezői sürgették a telekkönyvi rendszer kialakításának reformfolyamatát is, melynek átfogó megvalósítása azonban közel két évtizedet csúszott. Ennek legfőbb okai azok voltak, hogy a telekkönyvi törvényt meg kellett előznie egy sor közjogi reform, az igazságügyi reform, sőt az osztrák polgári törvénykönyvet felváltó magyar polgári törvénykönyv bevezetése, amelynek azonban országgyűlési tárgyalása jelentősen elhúzódott.²⁰

Noha az 1852. december 22-i igazságügyminiszteri rendelet elrendelte már a telekkönyvi előmunkálatok megkezdését Erdélyben, a telekkönyvi rendtartás hatálya nem terjedt ki az országrészre.²¹ 1867. október 5-én az Országgyűlés mindkét háza egyhangú határozatban döntött az 1855. évi telekkönyvi rendszer Erdélyre történő kiterjesztéséről. A munkálatok gyors ütemben folytak, így 1870. február 5-én megszületett az Erdélyi Telekkönyvi Rendtartás.²² Ez a magyarországitól alig különbözött, azonban miután a tapasztalatok alapján tökéletesítették az eljárásokat, az erdélyi rendtartás jobbnak, korszerűbbnek bizonyult az elődjénél.²³

A vasutak és a csatornák (központi) telekkönyvezésének szabálya – hosszas parlamenti vita után – az 1868. évi I. törvénycikk formájában öltött alakot. A korábbi telekkönyvi rendtartás ezekkel az ingatlanokkal nem foglalkozott, noha közérdekből, a jobb hitelképesség elősegítésére szükséges volt ezen ingatlanok és tulajdonviszonyainak központi regisztrációja is.²⁴

A telekkönyv mellett a földadó rendezése sem várhatott tovább. A földadó kulcskérdés volt, ugyanis óriási bevételi forrást jelentett az államháztartásnak, amely

¹⁹ 1886. évi XXIX. törvénycikk indokolása, Általános indokolás

²⁰ Uo.

²¹ Matúz, 2003: 521.

²² 1886. évi XXIX. törvénycikk indokolása, Általános indokolás

²³ Matúz, 2003: 521.

²⁴ 1868. évi I. törvénycikk a magyar korona országaiban levő vasutak és csatornák külön összpontosított telekkönyvezéséről. A törvénycikk 1. §-a alapján a hiteles nyilvántartásra vonatkozó intézkedés célja egyértelműen a törvénycikk hatálya alá tartozó ingatlanok hitelképességének megteremtése és emelése volt.

egyáltalán nem állt jól a kiegyezést követően. Az 1874–1875. évek törvényhozása feladatául tűzte ki az új adótörvények megalkotását, melynek a földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. törvénycikk a csúcspontja lett.²⁵ A magyarországi ingatlanok első átfogó hiteles nyilvántartási formáját a földterületek megadóztatása hozta létre, ez az 1850-től bevezetett ún. ideiglenes katasztert felváltó, az egész országra kiterjedő ún. általános földadókataszter lett.²⁶ Az állandó kataszter az elődjével ellentétben már nem becsléseken, hanem az egész országra kiterjedő részletes felmérésen alapult, az adózás alapja pedig az egyes földterület kataszteri tisztajövedelme lett.²⁷ A művelési ágakra, a minőségi osztályokra és például a tisztajövedelemre vonatkozó adatokat természetesen a telekkönyvnek is nyomon kellett követni.²⁸ A termőföld megadóztatásához szükséges állandó kataszter alapja, illetve munkarésze a községenként készített és a község összes földrészletének adatait tartalmazó kataszteri telekkönyv, az egyes tulajdonos, illetve az egy tulajdonban lévő földrészletek adatait tartalmazó kataszteri birtokív, a kataszteri birtokív összesítő, a színes birtokvázlat, a részletes osztálykivonat, és a mintaterék jegyzéke volt.²⁹ Az általános kataszter hátránya volt, hogy a földrészletekben beálló változásokat egészen az 1909-ben történt átszervezéséig nem követte.³⁰ 1909-től nevezték földadókataszternek, amely lényegében 1950-ig volt érvényben,³¹ majd – immáron megváltozott feladatkörrel³² – 1963-tól állami földnyilvántartásnak.³³

²⁵ 1875. évi VII. törvénycikk a földadó szabályozásáról. A törvénycikk tárgyát képezte a 4. § szerint minden olyan földterület, amely gazdaságilag használható. A törvénycikk 5. §-a sorolta fel az adómentes (egyben forgalomképtelen) ingatlanokat, amelyek nem képezték a törvény tárgyát (ezeket a központi telekkönyv tartotta nyilván), így pl. a közutak, állandó, dűlőutak, utcák és közterek, a beépített háztelkek és az udvarok, szállításra használható és vízművekre szolgáló csatornák, védtöltések és csatornák, temetkezési helyek, parkok, stb. Ez a felsorolás nagyjából a mai napig érvényben van, ezeket az ingatlanokat nevezzük közterületnek, közműveknek, illetve közületnek.

²⁶ 1875. évi VII. törvénycikk az „általános földadókataszter” fogalmát vezette be, míg máshol állandó kataszterként említik. Lásd: Takács, 1963: 114., valamint Fenyő et al., 2007: 13–15.

²⁷ Takács, 1963: 114. A kataszter szerkesztése jó 10 évig eltartott és csak egy évvel a telekkönyv bevezetése előtt, 1885-ben fejeződött be.

²⁸ További részletszabályozások után a földadókataszter nyilvántartásáról szóló 1885. évi XXII. törvénycikk fejezte be ennek szabályozását. Lásd: Matúz, 2003: 522.

²⁹ Takács, 1963: 114–115. Sajnos jelen írásomban ezen irattípusok részletes ismertetésére nem kerülhet sor.

³⁰ Lásd: 1909. évi V. törvénycikk a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról

³¹ Takács, 1963: 115.

³² A mezőgazdaság szocialista átalakításával a tervszerű nagyüzemi gazdálkodás mellett az egyéni gazdálkodás az ország termőföldterületeinek maximum 5%-án folytatódhatott. Az új nyilvántartás a változásátvezetés és a nyilvántartás mellett a tervezéshez szükséges adatszolgáltatást (statisztika), valamint a rendeltetészerű földhasználat ellenőrzését célozta. Lásd: Takács, 1963: 116., valamint Fenyő et al., 2007: 15–16.

³³ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 32. számú törvényerejű rendelete az állami földnyilvántartásról. Az állami földnyilvántartás munkarészei a földnyilvántartási térkép, a községi földkönyv, a birtokív és a községi összesítő volt.

A földadó kataszterrel párhuzamosan hosszas parlamenti viták, jogirodalmi fejtegetések és elemzések folytak az átfogó hiteles telekkönyvi nyilvántartás bevezetésének szükségességéről, hasznáról. A végső, legmagasabb jogi szintű lökést az 1855. és 1870. évi telekkönyvi rendeletek nyomán a telekkönyvi betétek szerkesztéséről szóló 1886. évi XXIX. törvénycikk rendelkezései adták meg. A telekjegyzőkönyveket ezzel felváltotta a telekkönyvi betét³⁴ fogalma,³⁵ bár az előző irattípust egyes dunántúli településeken a II. világháború végéig alkalmazták, a szerkesztési munkálatok elhúzódása miatt.³⁶ A földadókataszter és a telekkönyvi nyilvántartás összhangba kellett kerülnön, tehát az egyes betét szerkesztése csak azután volt lehetséges, ha a kataszteri szerkesztés már megtörtént. Innen származhat a telekkönyvi rendszer egyik kezdeti fogyatékossága, miszerint az ingatlan birtokosát és nem a tulajdonosát kezdték nyilvántartani.³⁷ A telekkönyvi betéteket községenként 1-től kezdve folyószámokkal jelölték meg, az egyes község összes betétje képezte annak telekkönyvét. Minden ingatlant annak a községnek a telekkönyvi betétei közé kellett felvenni, ahol az közigazgatásilag elhelyezkedett.³⁸ A telekkönyvi törvénycikket egy sor módosító, illetve pontosító rendelkezés követte ugyan, mégis az ekkor lefektetett alapok a mai napig nyomon követhetőek, érvényben vannak egészen a jelenkor hiteles ingatlan-nyilvántartásáig.³⁹ Ezzel megteremtődött az ingatlanokra vonatkozó telekkönyv és földadókataszter ún. kettős nyilvántartásának rendszere, amely noha csak ideiglenes állapotként indult, egészen az egységes ingatlan-nyilvántartási rendszer létrehozásáig fennállt.

A II. világháború után bevezetett új betéttípus kivételével a telekkönyvi rendszer érdemben nem változott, egészen az új polgári törvénykönyv 1960. május 1-i hatálybaléptetéséig. A törvénykönyv minden „felszabadulás előtt alkotott” polgári jogi tartalmú jogszabályt hatályon kívül helyezett ugyan, köztük a telekkönyvi tárgyúakat is, az új szabályozás azonban még nem lépett ezzel együtt érvénybe. Az ex lex állapotot 1960. november–december között oldották fel a telekkönyvi szabályokról szóló 54/1960. (XI. 27.) Korm. rendelettel, valamint a 2/1960. (XII. 25.) IM. rendelettel, melyek 1961. február 1-vel léptek hatályba. Emellett párhuzamosan megmaradtak

³⁴ Az egyes ingatlanokra vonatkozó adatokat tartalmazó okirat, a betét az 1855-ös telekkönyvi rendeletben bevezetett „Einlage” kifejezés fordítása. Lásd: 1886. évi XXIX. törvénycikk indokolása, I. rész. Noha nyelvtanilag ezt már 1886-ban is kifogásolták, mégis a mai napig fennmaradt a kifejezés a földhivatali szaknyelvben, sőt az ingatlan-nyilvántartás manuális tulajdoni lapjait is betétnek hívták, az irattárat pedig betéttárnak.

³⁵ 1886. évi XXIX. törvénycikk a telekkönyvi betétek szerkesztéséről. A törvénycikk 1. §-a szerint a telekjegyzőkönyvekből *telekkönyvi betétek* szerkesztendőek.

³⁶ Matúz, 2003: 522.

³⁷ Vö. 1886. évi XXIX. törvénycikk indokolása, Általános indokolás: Adóra kötelezni csak a tényleges birtokost lehet.

³⁸ 1886. évi XXIX. törvénycikk 2-3. §

³⁹ Lásd az 1889., 1891. és 1892. évi kiigazításokat.

a vasutak és csatornák központi telekkönyvei, a bányatelekkönyvek, valamint az ipari vállalatok telekkönyvei, a régi szabályozással egyetemben.⁴⁰ Tovább bonyolítva a dolgokat, az 1963. évi 32. törvényerejű rendelettel megszűnt a kataszterre épített földnyilvántartási rendszer és elindult annak betagozódása a telekkönyvi rendszerbe. Mivel a földnyilvántartási kataszter és a telekkönyvi nyilvántartás rendszerének kettős nyilvántartása már nem felelt meg az akkori politikai rendszer igényeinek, felmerült ezek megszüntetésének és teljes összeolvastásának igénye is. A munka végrehajtására az 1972-től a járásbíróságok mellett működő telekkönyvi hatóságok helyett felállított földhivatali struktúra lett hivatva.⁴¹ Az 1973. január 1-vel hatályba lépett, az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1972. évi 31. sz. törvényerejű rendelet, valamint a végrehajtásáról kiadott 27/1972. (XII. 31.) MÉM rendelet megszüntette a telekkönyv rendszerét, melynek helyébe felállította az egységes ingatlan-nyilvántartást, és bevezette a tulajdoni lap iratformulát. A törvényerejű rendelet 1. § (1) pontja vezette be az ingatlan-nyilvántartás fogalmát tehát, amelynek értelmezése szerint a nyilvántartás „a valóságos állapotnak megfelelően tartalmazza az ország összes ingatlanának adatait, az ingatlanokhoz kapcsolódó jogokat és jogi szempontból jelentős tényeket”.⁴² Az egységes ingatlan-nyilvántartás bevezetésével nagyszabású szerkesztési munkálatok is együtt jártak, melyeknek 1980 körül kellett volna befejeződni.⁴³ A valóságban azonban a telekkönyvi-földnyilvántartási kettős nyilvántartás összeolvastása, illetve egységesítése csak 1986 körül fejeződött be.⁴⁴

A telekkönyvi és az ingatlan-nyilvántartási manuális nyilvántartó rendszerek evolúciója

Az alábbiakban a kétféle telekkönyvi, valamint az ingatlan-nyilvántartási betétanyagok típusait és tartalmi ismérveit (I. táblázat) mutatom be, majd a kutatáshoz szükséges segédleteket. A formai és tartalmi ismertetőjelek magyarázatához példaként segítségül hívom az egyik közismert szegedi ingatlan betéteit is.⁴⁵

⁴⁰ Matúz, 2003: 524.

⁴¹ Uo.

⁴² 1972. évi 31. sz. törvényerejű rendelet az ingatlan-nyilvántartásról; A Tvr. 3. § (1) pontja utalta az ingatlan-nyilvántartással kapcsolatos ügyek intézését és a nyilvántartás vezetését a földhivatal hatáskörébe.

⁴³ Egri, 1973: 13., A szerkesztés során újra átszámolták az egyes ingatlanokat, az ekkor felvett helyrajzi számok a mai napig is érvényesek.

⁴⁴ Matúz, 2003: 525.

⁴⁵ Az esettanulmányként választott Szeged I. kerület belterület 3997. helyrajzi számú ingatlan, a természetben Szeged, Dózsa György u. 3. szám alatti ún. Hungi (Hungária) Vígadó épülete, amely egy műemlékvédelem alatt álló, várostörténeti és városképi jelentőségű épület.

Az első telekkönyvi betét

A legkorábbi, 1886-tól bevezetett telekkönyvi betét⁴⁶ iratformula három oldalból, az A) Birtoklap; a B) Tulajdoni lap; és a C) Teherlapból állt. Előfordult azonban, hogy a régi telekjegyzőkönyveket tovább vezették és besorolták a telekkönyvi betétek közé.⁴⁷ (1–6. kép) A telekkönyvi betét A) lapja az ingatlan ún. jogi természete rögzítése mellett hat rovatból állt, melyek tartalmazták az ingatlan alrészleteinek adatait, az ingatlan és az alrészleteknek az ún. „új földadókönyvben” rögzített helyrajzi számait, művelési ágakat és fekvéseket, valamint a kataszteri tiszta jövedelem összegét, melyet későbbi szabályozások szerint, a mai napig is még aranykorona értékben fejezünk ki.⁴⁸ Az első oldali fejléc szerint több fajta betét formula is forgalomba került, de ez nem meghatározó a nyilvántartás szempontjából. (7–10. kép) A betét száma kézírással a bal felső sarokban, fekete tintával szerepelt, a jobb felső sarokban pedig az ingatlan fekvése.⁴⁹ Az A) lap közepén piros írónnal szereplő sorszám az 1945 utáni telekkönyvi betét sorszáma.⁵⁰ Az A) oldalon szereplő második rovatban rögzítették az ingatlan(ok) helyrajzi szám(ai)t. A betéten több helyrajzi szám is szerepel, ami jól szemlélteti, hogy a gyakorlatban az egyes nyilvántartási betéttípusok egymás mellett éltek egy átmeneti ideig és nem hirtelen vonták ki őket a forgalomból. A telekkönyvi betét B) oldala rögzítette a birtokosok, vagy a tulajdonosok adatait, míg a C) a terheket.

A második telekkönyvi betét

A II. világháború után a telekkönyvi nyilvántartás egy lényeges fejlődési mozzanataként, a földreform⁵¹ végrehajtásával egy régóta esedékes változást került bevezetésre. A telekkönyvi betét tartalmilag és formailag is megváltozott, a változás pedig egy

⁴⁶ Ezeket talán a nagyobb méretük okán a földhivatali zsargonban birtokívnek (nem azonos a kataszteri birtokívvel!) hívják, megkülönböztetvén az 1945 utáni kisebb méretű és vékonyabb papírból készült telekkönyvi betétől.

⁴⁷ Az 1886. évi XXIX. törvénycikk 3. §-a szerint a telekkönyvi betétnek a telekjegyzőkönyv hármasszámát kellett követni, azaz az A) birtokállási lap, a B) tulajdoni lap; és a C) teherlapból áll volna össze. Ez az elnevezés azonban nagyon hamar kikopott, és a „birtokállásból” „birtoklap” elnevezés lett. Előfordult olyan telekkönyvi betét formula is, amelynek a teherlapi fejléce „Uj teher” felirattal szerepelt.

⁴⁸ 1886. évi XXIX. törvénycikk a telekkönyvi betétek szerkesztéséről. A fenti megállapításokat a 3. §-ban foglaltak szerint rögzítettem.

⁴⁹ Kezdetben csak kétféle létezett, így a beltelkek és a kültelkek. Jelenleg azonban már háromféle fekvése létezik az ingatlanoknak, így belterület, külterület, zártkert.

⁵⁰ Az 1945 utáni átszerkesztést követően az első oldalon az új betétszámot mindig piros színnel tüntették fel.

⁵¹ 1945. évi VI. törvénycikk a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről.

új betéttípus bevezetésével párosult.⁵² Eddig a telekkönyvi betétnek elsődlegesen az ingatlan birtokosát kellett nyilvántartania, ettől kezdve azonban a tulajdonosát.⁵³ Az ilyen irányú változtatás már 1938 körül is felmerült, azonban a politikai és a háborús események miatt nem lehetett végrehajtani azt.⁵⁴ Amíg a régi telekkönyvi betét a birtokos személyének összes ingatlanát rögzítette (10. kép), addig az új betétek már az egyes ingatlanok, azaz egyetlen helyrajzi szám adatait tartották nyilván. Példaként a 3942. számú telekkönyvi betét (11–13. kép) láthatóan ugyanazon alaki kelleket tartalmazza, mint az előző betét, az A) birtoklapból, B) tulajdoni lapból és C) teherlapból állt össze. Az új betét tartalma letisztult, egyszerűsödött, a lenyitáskor a rovatokat legtöbbször már írógéppel töltötték ki. A tartalmi változás kapcsán, amíg az előző típusú betéten egy tulajdonos, vagy birtokos minden tulajdonrésze egymás alá fel volt sorolva, addig a telekkönyvi betéten már csak egy konkrét ingatlan részletes adatai szerepelnek. Ez utóbbi rendszer ugyan nagyobb terjedelmű, hiszen nem lehetséges az egyes ingatlanok együttkezelése egy betéten, azonban pontosabb és részletesebb nyilvántartást tett lehetővé.

A tulajdoni lap

Az egységes ingatlan-nyilvántartással 1972-től bevezetett tulajdoni lap a mai napig érvényes formula, azonban 1994-től már nem manuálisan, hanem elektronikusan vezetik. Az elektronikus nyilvántartás formai jegyei semmiben nem különböznek a papíralapú betétektől és a mai nyilvántartás alapjait a manuális tulajdoni lapok utolsó élő (szemle) adatai képezik.

A tulajdoni lap szerkezete megtartotta az elődökéit, azaz szintén három oldalból áll, azonban az oldalakat már I–III. részként jelölték. Az I. rész az ingatlan, a II. rész a tulajdonosok adatait tartalmazza, míg a III. rész a teherlap. A példaként hozott 4150. sz. tulajdoni lapon (14–16. kép) látható, hogy a betétek kitöltése egységesen írógéppel történt, a változások átvezetése kapcsán azonban előfordult kézírásos feljegyzés is.⁵⁵

⁵² Nemes, 1947: 149–158.

⁵³ A római jogból levezethető tulajdon egy dolog felett fennálló majdnem teljes jog. A tulajdonos megteheti sajátjával, amivel más nem sért, mindenki más köteles tartózkodni a tulajdonos zavarásától. A tulajdonos a dolgot tehát használhatja, gyümölcsöztetheti, rendelkezhet vele, bírhatja, birtokolhatja. A birtok egy dolog feletti tényleges hatalom. A tulajdon jogkérdés, a birtok viszont ténykérdés. A tulajdonos, illetve a birtokos személye azonban nem feltétlenül azonos. A jogszerű birtokost a jog védi a tulajdonossal szemben (ez a jogelv, illetve a földadó alapelve köszönt vissza sokáig a telekkönyvi nyilvántartásból). Molnár, 2008: 169–170., 173.

⁵⁴ Lásd: 1938. évi XI. törvénycikk a kivételes telekkönyvi eljárások egységes szabályozása tárgyában.

⁵⁵ Tipikus kézírásos feljegyzések az ingatlanra érkezett beadványok széljegyei, vagy széljegyzetei, illetve a tulajdoni lap formula bevezetését követően életbe lépett személyazonosító szám (személyi szám) pótlólagos feljegyzése.

Kezdetben a tulajdoni lapokat a tulajdoni lap sorszám szerint, később azonban a jobb kezelhetőség érdekében már helyrajzi szám⁵⁶ szerint sorolták és tárolták. Amikor a számítógépes állományba az élő bejegyzéseket feltöltötték, a tulajdoni lapot kivonták a forgalomból.⁵⁷

*A segédletek*⁵⁸

Végezetül néhány olyan segédletet mutatok be, amelyek nagyban segíthetik a kutatást, illetve a telekkönyvi betéteken, valamint a tulajdoni lapokon alapuló adatszolgáltatást. A betétekben kétféle kutatási lehetőség merülhet fel: egyrészt egy ingatlan adatait, valamint a történetét feltáró, illetve egy konkrét személy ingatlanait célzó keresés. Manapság a földhivatalok csak az első módozatot alkalmazhatják, ugyanis egy személy vagyoni háttérére a nyilvántartásokban rákeresni szigorúan tilos. Ugyan egy történeti, vagy családfakutatás kapcsán ez az igény igenis felmerülhet, mégis a fentiek okán a továbbiakban csak az egyes ingatlanok és betéteinek azonosításához alkalmazható legszükségesebb segédleteket fogom ismertetni⁵⁹.

Az ingatlan-nyilvántartás átszerkesztésekor két fontos, közbülső munkarész keletkezett, amelyek célja és feladata az volt, hogy az átmeneti időszakban végbemenő változásokat és a szerkesztés által indukált változásokat rögzítse. Ez a két ideiglenes betéttípus a tulajdoni lap tervezet (17–18. kép), valamint a belterületi ingatlanokról készült földrészletlap (19–20. kép) volt.⁶⁰ Mindkettőn egyszerre szerepelnek az aktuális adatok mellett az egyes ingatlanra vonatkozó telekkönyvi betétek és a tulajdoni lap sorszámai, illetve a régi és új helyrajzi számok. Mindez a visszakeresés és kutatás szempontjából óriási segítséget nyújthat. A szerkesztéskor minden telekkönyvi betétet felül kellett vizsgálni, pontosítani és adott esetben pótolni is. Továbbá az adott település új helyrajzi számairól ún. azonosítási jegyzéket (21–23. kép) kellett készíteni,⁶¹ amelyben jegyzőkönyvszerűen rögzítették az egyes ingatlanok telekkönyvi betéteinek sorszámain, valamint az egységes ingatlan-nyilvántartás szerint kialakí-

⁵⁶ Az Inyvt. szabályozza a helyrajzi szám fogalmát. Ez tartalmazza a helységnevet, a kerületet (ha van), az ingatlan fekvését és sorszámát. A bemutatott ingatlan helyrajzi száma Szeged I. kerület, belterület 3997.

⁵⁷ A tulajdoni lapon látható „Számítógépes adatállományon felvéve” bélyegző lenyomat ezt tanúsítja. Bélyegzőlenyomattal találhatunk a betétekben a zsidó vagyonok kisajátításáról, vagy az ingatlan államosításról szóló bejegyzéseket is.

⁵⁸ Egy ingatlan történetének feltárásához elengedhetetlen forrás a telekkönyvi térkép, főként, ha már időközben megszűnt ingatlant akarunk azonosítani. Magyarország telekkönyvi térképezésének története, valamint a térképek ismertetése jelen tanulmányomnak nem tárgya.

⁵⁹ Egy kutatás irányulhat a régi állapottól a mai állapot felé, de sokkal inkább az ingatlan mai állapotától folyik a kutatás a régi állapot feltárása felé. A kétféle megközelítés különböző kutatási metódust feltételez, melyek ismertetése szintén megérne egy külön tanulmányt.

⁶⁰ Egri, 1973: 45–61.

⁶¹ Egri, 1973: 36–38.

tott helyrajzi számait és az aktuális földnyilvántartási terület adatait. Ez a jegyzék a kutatás és visszakeresés egyik legfontosabb mutatója, hiszen a keresések zömmel a mai ingatlan-nyilvántartási állapottól indulnak visszafelé az időben és ez pontosan ezt a fajta keresést teszi lehetővé azzal, hogy a jelenlegi helyrajzi szám szerint lehet kikeresni a régi betétszámokat.

Miután a telekkönyvi betétek a birtokost tartották nyilván, az egyetlen birtokos adott közigazgatási egységen belüli ingatlanait nem nehéz megállapítani, ehhez legkézenfekvőbb segítséget pedig az 1886-tól szerkesztett adott község telekkönyvéről készült, két rovatból álló betűsoros névjegyzék⁶² (24. kép) nyújthat. Ennek két rovata a tulajdonos, vagy birtokos nevét, másrészt a hozzá kapcsoló betétek sorszámainak tartalmazza. Az egyes ingatlanok telekkönyvi betétszámait pedig maga a telekkönyv, valamint a birtokrészlet lajstrom (25. kép) mutatja meg.

Összegzés

A fentiekben áttekintettük a telekkönyvi, illetve az ingatlan-nyilvántartási betétanyagok fejlődését a 19. századtól napjaink elektronikus nyilvántartásáig. Ezek a nyilvántartási rendszerek a történelmi forrásbázisunk egyik legértékesebb gyöngyszemét képezik, a fentiekben ismertetett betét iratformulák pedig a mai napig fontosak a hiteles ingatlan-nyilvántartásunknak. Adataik még mindig szükségesek lehetnek, melynek okán ezeknek az állományoknak a földhivatal rendelkezésére kell állniuk. Nagy kérdés azonban, hogy ezek történelmi, vagy ügyviteli értéket képviselnek-e, azaz levéltári, avagy irattári elhelyezés kívánatos a részükre?⁶³

Mint láthattuk, az egységes ingatlan-nyilvántartás bevezetésével egy élesen elválasztható korszakhatár húzható a földhivatali iratképzés kapcsán. Véleményem szerint tehát az ingatlan-nyilvántartás előtt keletkezett betétek archív, levéltárba helyezendő iratanyagnak minősülnek, míg az utána lévő időszak irattára nem, illetve nem feltétlenül. Úgy gondolom, hogy minden földhivatali nyilvántartás adatállománya nemzeti érték, tehát azok tartalmának archiválása, és kezelésük jobbítása közös érdek.

Források és szakirodalom

MNL CSCSML = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára
XXIV. 202. = Csongrád Megyei Földhivatal Szegedi Kirendeltségének iratai
Szőreg 455. sz. telekjegyzőkönyv
Szőreg 120. sz. telekjegyzőkönyv
Szőreg 498. sz. telekkönyvi betét

⁶² Elrendelte a 1886. évi XXIX. törvénycikk 69. §-a.

⁶³ A betétek adatvédelmi és adatszolgáltatási kérdései szintén roppant izgalmasak és fontosak.

Szeged belterület 5807. sz. telekkönyvi betét
Szeged belterület 4957. sz. telekkönyvi betét
Szeged belterület 3942. sz. (új) telekkönyvi betét
Szeged I. kerület belterület 3997. helyrajzi számú ingatlan tulajdoni lapja
Szeged I. kerület belterület 3997. helyrajzi számú ingatlanról készült
földrészletlap
Ásotthalom község azonosítási jegyzékének kimutatása a szocialista
gazdaságokról
Szeged I. kerület belterületi ingatlanok azonosítási jegyzékének részlete
Betűsoros névjegyzék, Algyő
Birtokrészlet lajstrom (betétazonosító), Kiskundorozsma

CSCSMKH = Csongrád-Csanád Megyei Kormányhivatal Földhivatali Főosztály iratai
Szeged I. kerület belterület 3997. helyrajzi számú ingatlanról készült tulajdoni lap
tervezet elülső oldala
Szeged I. kerület belterület 3997. helyrajzi számú ingatlanról készült tulajdoni lap
tervezet hátsó oldala

Egri, 1973 = Útmutató az ingatlannyilvántartás szerkesztéséről. Felelős kiadó: Dr. Egri
Antal. Budapest, 1973.

Fenyő et al., 2007 = Fenyő György–Hidvéginé Erdélyi Erika–Papp Iván: Magyar
ingatlan-nyilvántartási jog. Székesfehérvár, Nyugat-Magyarországi Egyetem
Geoinformatikai Kar, Általános Jogi Tanszék, 2007.

Nagy, 2012 = Dr. Nagy Gábor: Az ingatlan-nyilvántartási (telekkönyvi) rendszer
kialakulása Magyarországon I. rész (A kezdetektől a XX. század első feléig).
www.jogiforum.hu/publikaciok (A letöltés ideje: 2018. február 14.)

Nemes, 1947 = Dr. Nemes Nagy József: A földreform végrehajtása során igénybevett
és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjte-
ménye (iratmintákkal). Budapest, Országos Földhivatal, 1947.

Matúz, 2003 = Matúz György: Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése
1840–1973. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7462/1/juridpol_073_511-536.pdf
(A letöltés ideje: 2018. április 9.)⁶⁴

Molnár, 2008 = Molnár Imre–Jakab Éva: Római jog. Szeged, 2008.

Rozgonyi, 2008 = Dr. Rozgonyi Eszter: Recenzió Szalma József Az Ingatlan-nyilvántartási jog című könyvéről. www.jogiforum.hu/publikaciok (A letöltés ideje: 2020. szeptember 16.)

⁶⁴ A felhasznált tanulmány egy a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2003. évben előterjesztett és megvédett PhD értekezés rövidített változata volt.

Takács, 1963 = Földmérési, földnyilvántartási és igazgatási ismeretek állami földnyilvántartók részére. Felelős kiadó: Takács Ferenc et al. Budapest, Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal, 1963.

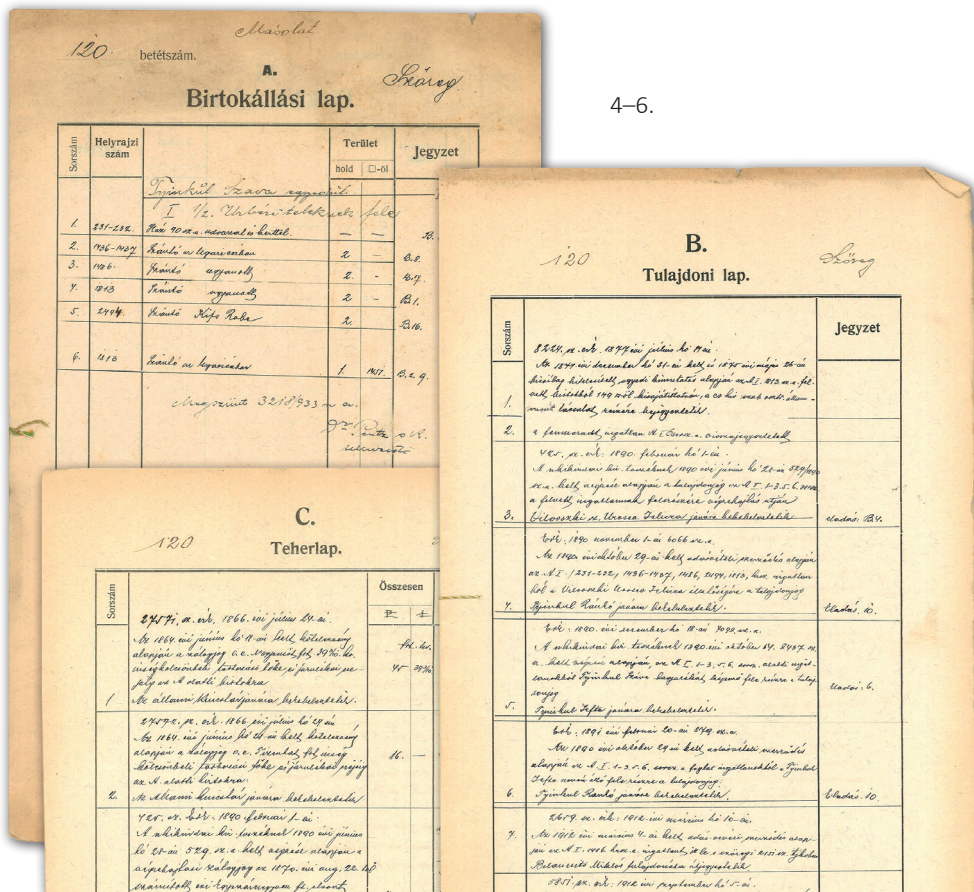
Felhasznált törvények

(<https://net.jogtar.hu>, a letöltés ideje: 2018. március 8. és 2021. március 25.)

- 1723. évi CVII. törvénycikk a megyékben és városokban teljesítendő bejegyzésről vagy betáblázásról
- 1868. évi I. törvénycikk a magyar korona országaiban levő vasutak és csatornák külön összpontosított telekkönyvezéséről
- 1875. évi VII. törvénycikk a földadó szabályozásáról
- 1880. évi XLVI. törvénycikk a telekkönyvi rendeletek pótlásáról és módosításáról
- 1886. évi XXIX. törvénycikk a telekkönyvi betétek szerkesztéséről
- 1889. évi XXXVIII. törvénycikk az 1886: XXIX. tc. módosítása és pótlása tárgyában
- 1891. évi XVI. törvénycikk az 1886. évi XXIX. és 1889. évi XXXVIII. törvénycikkek módosításáról és pótlásáról
- 1892. évi XXIX. törvénycikk a tényleges birtokos tulajdonjogának a telekjegyzőkönyvbe bejegyzéséről és a telekjegyzőkönyvi bejegyzések helyesbitéséről
- 1909. évi V. törvénycikk a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról
- 1938. évi XI. törvénycikk a kivételes telekkönyvi eljárások egységes szabályozása tárgyában.
- 1945. évi VI. törvénycikk a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről
- 1972. évi 31. törvényerejű rendelet az ingatlannyilvántartásról
- 1997. évi CXLI. törvény (Inytv.) az ingatlan-nyilvántartásról

I. Az egyes betét típusok ismertetése (A szerző összesítése)

Betét típus	első oldal	fő rovatok száma	második oldal	fő rovatok száma	harmadik oldal	fő rovatok száma
telegjegyzőkönyv	A. Birtokállási lap	5	B. Tulajdoni lap	3	C. Teherlap (C. Új teher)	4
első telegkönyvi betét	A) Birtoklap	6	B) Tulajdoni lap	3	C) Teherlap	5
második telegkönyvi betét	A) Birtoklap	5	B) Tulajdoni lap	3	C) Teherlap	5
tulajdoni lap	I. rész	3	II. rész	6	III. rész	5

TULAJDONI LAP I. RÉSZ 1992 MAJUS

BELTÉRFELTÉTEL: DOZSA UTCÁ 3

TULAJDONI LAP II. RÉSZ 1997

Szám	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó
1.	1992. évi 4.172.2504/130.								
2.	2039/1965.								
3.	5906/1981.IV.25.								

TULAJDONI LAP III. RÉSZ

Szám	Helyrajzi szám, földrajzi adó	Leírás	Jogi állapot	Jogosult
1.	43037/1989.	Defektetési bank Budapest	Járólagos 120.000.000,- Ft és járuléka	43037/1989
2.	5906/1981.IV.25.	DEBANK Rt. Budapest	Járólagos 80.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25
3.	6237/1993.12.27.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 7.000.000,- Ft és járuléka	6237/1993.12.27
4.	3899/1994.04.15.	Budapest Bank Rt. Budapest	Járólagos 9.174.000,- Ft és járuléka	3899/1994.04.15
5.	5906/1981.IV.25.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 15.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25

14-16.

17-18.

Tulajdoni lap tervezet I. rész 1997

Szám	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó	Éves adó
1.	1992. évi 4.172.2504/130.								
2.	2039/1965.								
3.	5906/1981.IV.25.								

Tulajdoni lap tervezet II. rész

Szám	Helyrajzi szám, földrajzi adó	Leírás	Jogi állapot	Jogosult
1.	43037/1989.	Defektetési bank Budapest	Járólagos 120.000.000,- Ft és járuléka	43037/1989
2.	5906/1981.IV.25.	DEBANK Rt. Budapest	Járólagos 80.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25
3.	6237/1993.12.27.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 7.000.000,- Ft és járuléka	6237/1993.12.27
4.	3899/1994.04.15.	Budapest Bank Rt. Budapest	Járólagos 9.174.000,- Ft és járuléka	3899/1994.04.15
5.	5906/1981.IV.25.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 15.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25

Tulajdoni lap tervezet III. rész

Szám	Helyrajzi szám, földrajzi adó	Leírás	Jogi állapot	Jogosult
1.	43037/1989.	Defektetési bank Budapest	Járólagos 120.000.000,- Ft és járuléka	43037/1989
2.	5906/1981.IV.25.	DEBANK Rt. Budapest	Járólagos 80.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25
3.	6237/1993.12.27.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 7.000.000,- Ft és járuléka	6237/1993.12.27
4.	3899/1994.04.15.	Budapest Bank Rt. Budapest	Járólagos 9.174.000,- Ft és járuléka	3899/1994.04.15
5.	5906/1981.IV.25.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 15.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25

19-20.

Tulajdoni lap tervezet IV. rész

Szám	Helyrajzi szám, földrajzi adó	Leírás	Jogi állapot	Jogosult
1.	43037/1989.	Defektetési bank Budapest	Járólagos 120.000.000,- Ft és járuléka	43037/1989
2.	5906/1981.IV.25.	DEBANK Rt. Budapest	Járólagos 80.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25
3.	6237/1993.12.27.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 7.000.000,- Ft és járuléka	6237/1993.12.27
4.	3899/1994.04.15.	Budapest Bank Rt. Budapest	Járólagos 9.174.000,- Ft és járuléka	3899/1994.04.15
5.	5906/1981.IV.25.	Bank Rt. Budapest	Járólagos 15.000.000,- Ft és járuléka	5906/1981.IV.25

1755

I. 10.

Borsodalmegye Szegeci járás

Azonosítási jegyzék

Asóththalmom község - város ingatlanairól

Készült 1979. évből az ingatlannyilvántartás szerkesztése alkalmával.

Oszdálkotta: 1979. év február hó 5. nap

Ellendítette: 1979. év március hó 1. nap

MEM—OFFH 655. sz. — Azonosítási jegyzék (tábla) — 78-2328 Pécsi Sajtó Nyomda — „F-1001”

terület ajl	Földnyilvántartási terület		Ekként jóvá írt terület		Birtokj. (adatsz.)	Tulaj. belet. száma	Tulajdoni lap	Jegyzet	
	ha	m ²	ha	m ²					
	3	4	5	6	7	8	9	10	
		3988	1890		72	3935	4143		
		3989	984		67	4140	10	Vonmány	
		3990	743		67	3936	4144		
		3991	709		67	3937	4145		
		3992	566		67	3938	4146		
		3993	575		67	3939	4147		
		3994	292		67	3940	4148		
					67	3941	4149		

Asóththalmom község a szocialista gazdaságokról. 1756

Sor-szám	Gazdaság neve, központja	Szék-terület	Terület	Birt. szám	Tul. lap szám	
1.	Alkotmány Szakszöv. Asóththalmom I. k. 27a	31	-08494	6	1/0	
2.	Egyetértés Szakszövetséget Asóththalmom I. k. 1432	31	-08496	8	2/0	
3.	Egyetértés Szakszövetséget Zákányok, III. k. 499. Teljeskörű	31	-10617	43	3/0	
4.	Felasszabulda Helys Asóththalmom I. k. 22	21	-08023	7, 9, 10	4/0, 27	
5.	Honokkultúra Szakszövetséget Mórahalom, Szegeci ut 4	31	-10626	32, 33	5/0	
6.	József A. Helys Szegeci-Kiskun-Doromszi, Doromszi u 142	21	-05704	10	6/0	
7.	Kosztás Helys Móra, Pales, 64	21	-03583	36, 37	7/0	
8.	ATVIZIG Szegeci	15		4	8	
9.	Állami területek II	15		5	9	
10.	DEPAC Szegeci, Bpesti ut 1	13	-01216	20	10	
11.	Erdőgazdasági Szakszövetség Székesfehérvár Asóththalmom I. k. 18	52		23	11	
12.	Fejgyői Áll. Gazd. Fejgyő	11	-00690	3	12	
13.	KPM	15		24	13	
14.	Községi Tanács VB. Asóththalmom	52		1, 22, 25	14	
15.	MÉM Szegeci Állami Erdőrendezőség Szegeci, Feltámadás u.	15		26, 28	15	
		15		50	16	
		51	11	-00823	40	17
		15		46	18	

A tulajdonos neve a néfaji megkülönböztető jeltől

A tulajdonos neve	A megfelelő beétek száma
Almás Árkádyné Csicsányi Eszter	1883
Almás Ferenc Terhes Antalné	2165, 410
Aranyos Mária Kánya Anna	3626, 41
Be Jánosné Terhes Etel	3606
Apjók Mária Terhes Jánosné	4525
Apjók Mikaló (né Agoston Rozália)	4718
Apjók Mikalóné Agoston Rozália	4718
Algyői Napimár' Matyásov. T.	830

telekkönyvnek birtokrészlet lajstroma.

Helyrajzi számok	A telekkönyvi beétek száma	Azon beétek száma, melybe a birtokrészletek egészen vagy részben kétféleképpen vettek át
583	119	660 135 718 147 780 161
588	120	663 134 713 148 784 162
591	121	671 135 717 149 789 163
603	122	674 136 718 150 793 164
619	123	675 137 719 151 800 165
621	124	676 138 720 152 808 166
624	125	682 139 728 153 812 167
625	126	683 140 729 154 814 168
631	127	687 141 731 155 818 169

Kovács Eleonóra

Az iratmentés igénye

A Magyarországi Evangélikus Egyház egyházközségekben őrzött iratairól

Az evangélikus egyházi iratok helyzete

A Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) levéltári anyaga csak részben található intézményekben, jelentős részük az egyházközségek őrzetében van.¹ Utóbbi tény számos szakmai kérdést vet fel a gyűjteményügy számára, de részben már az iratörző egyházközségeket is foglalkoztatja. Az egyház Gyűjteményi Tanácsa (GYT), amely legfelsőbb szakmai tanácsadó szervként felügyeli az intézmények, valamint a gyülekezetek gyűjteményügyét, különböző utakon és módokon már évek óta foglalkozik a mára megkerülhetetlenné vált kérdéssel, s a levéltáros kollégákkal megoldási javaslatokról is gondolkodunk. E sorok írója régóta szembesül azzal a ténnyel, hogy mennyire személyfüggő is egy-egy kis gyűjtemény sorsa, s emiatt érdemes lehet kidolgozni egy olyan rendszert, amelyben kevésbé lesznek kiszolgáltatottak az iratanyagok az őrző gondosságának vagy gondatlanságának.

A megfelelő megoldás az evangélikus levéltárügy előtt álló olyan változás lehet, amelynek első lépéseit az intézmények és részben a gyülekezetek is most kezdik megérteni és itt-ott már megtenni. A szakmai munka egységesítése, az új kutatói igények figyelembevétele, a biztonságos őrzés, a digitalizált anyagok iránti igény és a kutathatóság növelése határozzák meg a jövőbeli tennivalókat, de mindezek előfeltétele az iratanyagok hosszú távú biztonságos őrzése. Levéltárosként, s az evangélikus levéltárügyet segítő munkatársként² is úgy érzem, hogy e megoldandó feladatra fontos felhívunk a figyelmet; ezért is osztom meg gondolataimat a nyilvánossággal, jelezve ugyanakkor, hogy a megoldás kidolgozása nem nélkülözheti a közös bölcsességet, többünk közös munkájának eredményeképpen kell megfogalmazódnia és megszületnie.

¹ A Magyarországi Evangélikus Egyház levéltári anyagáról, gyűjteményi rendszeréről, nyilvántartásáról részletesen írtam a Levéltári Közlemények 2011. évi 2. számában (171–186.) A Magyarországi Evangélikus Egyház gyülekezetekben őrzött levéltári anyagai és az evangélikus levéltárügy néhány aktuális kérdése című tanulmányomban, így ezekre a kérdésekre részletesen nem térek ki, csupán a témához kapcsolódóan említem a szükséges információkat.

² E sorok írója mint a Gyűjteményi Tanács elnöke, s mint 2004 óta egyházi iratokkal is foglalkozó munkatárs szól, s ilyen minőségben érintett az ügyben.

Őrőhelyek – szakemberek – problémák

Az evangélikus egyház gyűjteményi anyagai néhány intézményén – Evangélikus Országos Gyűjtemény, Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény, Soproni Evangélikus Gyűjtemény (SEGY), a Békéscsabai Ev. Egyházközség Levéltára, Nyíregyházi Ev. Egyházközség Levéltára, Orosházi Ev. Gyülekezet Levéltára és Szarvas-Ótemplomi Ev. Egyházközség Levéltára (kiemelt gyülekezeti levéltárak), a Soproni Lyceum Könyvtára, a Bonyhádi Petőfi Gimnázium Muzeális Könyvtára, Miskolci Árvai Theoreök Könyvtár – kívül a gyülekezetek őrizetében van. A gyülekezeti gyűjteményi anyagok közül legszámottevőbb mennyiségben iratanyagokat találunk, ugyanakkor a másik két gyűjteményi ággal szemben – a nem szakember szemében – talán az anyakönyvek kivételével ennek van a legkisebb értéke. A festmények, oltárképek, kegyeszerék, régi textíliák vagy akár a műemlék épületek, egyrészt nagyobb védeltséget élveznek, másrészt egyértelműbbnek látszó értékűknél fogva eleve jobb megőrzésre számíthatnak az egyházközségeknél is. A könyvtári anyag is – bár tudunk értékes egyházközségi állományról – előnyösebb helyzetben van: a legértékesebb kötetek már az egyház gyűjteményeiben találhatóak, másrészt – mivel a könyvek több példányban készültek és maradtak fenn, mint az iratok, és sok esetben látványosabbak is, így – eleve jobb eséllyel indulnak a fennmaradást illetően. A levéltári anyag azonban, bár mennyiségében és értékében is számottevő, küllemében kevésbé hívja fel magára a figyelmet. Sok esetben – idegen nyelvűsége és/vagy régisége folytán – nehezen olvasható, értelmezhető, így értékének megítélése is nehezebb.

Országos szabályrendelet

A gyülekezeti anyagok nyilvántartására, s az előforduló gyűjteményi feladatokra az egyház az egyházmegyei gyűjteményi megbízottak rendszerét vezette be.³ A többségében gyűjteményi területen dolgozó vagy legalábbis a levéltári, könyvtári, múzeumi ügyek iránt érdeklődő munkatársak az esetek nagy részében rendelkeznek megfelelő ismeretekkel ahhoz, hogy a felmerülő kérdéseket kezelni tudják, ellenkező esetben, illetve a hatáskörükön túlmutató ügyekben a gyűjteményi ágazatvezetőkhöz és a Gyűjteményi Tanácshoz fordulnak. Kötelezettségük az egyházmegye

³ A 4/2008. (XII. 4.) országos szabályrendelet 11. § 1-3. bekezdés határozza meg a gyűjteményi megbízott személyét, alapvető kötelezettségét. „(1) A gyűjteményi megbízott az egyházmegye választott tisztségviselője. A tisztségviselő személy adatairól (név, cím, telefon stb.) a Gyűjteményi Tanácsot haladéktalanul tájékoztatni kell. Amennyiben az egyházmegyében nem került sor gyűjteményi megbízott megválasztására, feladatát az esperes látja el. (2) Gyűjteményi megbízott könyvtári, levéltári vagy múzeumi érdeklődésű vagy szakképzettségű személy lehet. (3) A gyűjteményi megbízott munkájában szorosan együttműködik az egyházmegye esperesével és felügyelőjével, akik segítik munkáját.”

gyülekezeteinek gyűjteményi anyagát ellenőrizni, a hiányosságokról jelentést tenni. Feladatukat a MEE egyházi gyűjtemények működéséről szóló 4/2008. (XII. 4.) országos szabályrendelete az alábbiak szerint határozza meg:

12. § (1) A gyűjteményi megbízott feladata:

- a) az egyházmegyei gyűjteményi – részletes, helyes és teljeskörű adatokat tartalmazó – nyilvántartás vezetése, valamint a nyilvántartás adatainak megküldése az ágazati szakfelügyeletet ellátó országos gyűjtemények részére,
 - b) az egyházmegyéhez tartozó egyházi szervezetek gyűjteményi jellegű anyagairól (könyvek, levéltári iratok, kegytárgyak) készült nyilvántartások vezetésének felügyelete, az elkészült nyilvántartások összegyűjtése és egységes – egyházi szervezetenkénti, gyűjteményi munkaágankénti – rendszerezése,
 - c) a gyűjteményi anyagban történt bármilyen, tudomására jutott változás nyilvántartásba történő feljegyzése, valamint a nyilvántartott gyűjteményi tárgy állapotának változása (lopás, rongálás, állagromlás, elveszés, kölcsönadás, restaurálás, helyváltoztatás) esetén az egyházmegye vezetőségének és az országos gyűjteményeknek haladéktalan értesítése.
 - d) Az egyházmegyei gyűjteményi megbízott köteles jelenteni a Gyűjteményi Tanácsnak, ha olyan gyűjteményi anyagról szerez tudomást, amely őrizetlenül, illetve veszélyeztetetten található. Azon egyházközségek anyagáról, ahol nincs helyben lakó lelkész, haladéktalanul értesítenie kell a Gyűjteményi Tanácsot.
- (2) A gyűjteményi megbízott (1) bekezdésben meghatározottakon túli részletes feladatait az egyházmegyei szabályrendelet és a munkaköri leírás tartalmazza.

A gyűjteményi anyagok őrzése és ellenőrzése az egyházmegye elnökségének feladata, amelyet az esperes háromévenkénti általános vizsgálatába beépíteni köteles. Ezen alkalmakkor ellenőriznie kell a gyűjteményi anyag – levéltári, könyvtári anyag és kegytárgyak – leltár szerinti meglétét, állapotát és az őrzés körülményeit, biztonságát. Ugyancsak az esperes felelőssége, hogy lelkészváltáskor a gyűjteményi anyagok leltár (segédlet) szerint ellenőrizve, átadás-átvételi jegyzőkönyv kíséretében kerüljenek a hivatalba lépő új lelkészhez az elődjétől. A gyűjteményben bekövetkezett változásról (eltűnés, sérülés, káreset) az egyházközség elnöksége köteles tájékoztatni a Gyűjteményi Tanácsot. Restaurálási munkák megkezdése előtt – a nem szakszerű beavatkozásokat megakadályozandó – ugyancsak értesítési kötelezettség terheli az egyházmegye vezetőségét. Ha a vizitációk során kiderül, hogy az egyházközség nem megfelelően őrzi a birtokában lévő gyűjteményt, az esperes kezdeményezni köteles – a tulajdonjog tiszteletben tartása mellett – az anyag ideiglenes vagy végleges (egyházközségi vagy országos) gyűjteménybe történő beszállítását a Gyűjteményi

Tanács felügyeletével.⁴ Az utóbbi néhány évben volt példa ilyen módon iratanyagok levéltárba kerülésére az egyházközségek egyetértésével, sőt esetenként kérésére. Sajnos olyan esetről is beszámolhatunk, ahol – bár értékes könyvtári anyag van veszélyeztetett helyen – a gyülekezet lelkésze javaslata ellenére – jóllehet a köteteket nem használják – a presbitérium ragaszkodik a helyben őrzéshez. Utóbbi esetben nincs más megoldási lehetőség, mint – a gyűjteményi szabályrendelettel összhangban – hivatalos eljárást kezdeményezve biztonságba helyezni az értékeket.

A gyűjteményi felelősöknek szoros összeköttetésben kell dolgozniuk az egyházmegye esperesével, segíteniük kell az utóbbi munkáját a gyűjteményi területet illetően. Az esperesi vizitációk alkalmával a gyűjteményi anyagok ellenőrzését le tudják venni az esperes válláról, lelkészváltáskor ellenőrizhetik a gyűjtemények és nyilvántartásaik meglétét. Éves tevékenységükről jelentést kell írniuk az egyházmegyének és a Gyűjteményi Tanácsnak. Mivel ez a feladat is önkéntes és jószolgálati munka, így a szabadidő függvényében zajlik. Több más ok mellett a feltorlódo munkahelyi feladatok, a felgyorsult világ és az egyre kevesebb szabadidő miatt nem működik azonban olyan hatékonyan, mint kellene, amely többféle következménnyel jár.

Az országos szabályrendeletből jól látszik, hogy az egyház alaposan körüljárva a gyűjteményügyben rejlő problémákat minden lényegesre kiterjedően szabályozta a kérdést. Mindennek ellenére a gyakorlatban adódnak nehézségek, amelyek hosszú távon azt eredményezik, hogy idővel más megoldást célszerű találni a meglévő rendszer helyébe, vagy azon módosítani kell legalábbis a levéltári anyagokra vonatkozóan. A hatékonyság csökkenésében szerepet játszik az esperesek túlterheltsége (nehéz a gyűjteményi megbízottal összehangolni a munkát, illetve számonkérni az ellenőrzést); a kevés szakember (létszámában sem sok, de szabad idejét a feladatra áldozni tudó munkatárs egyre kevesebb); idő és információ hiánya (a hatékony ellenőrzésekhez megfelelő mennyiségű idő szükséges, és tudni kell a lelkészváltásokról, az esperesi vizitációkról, illetve önálló ellenőrző út esetén is az időtényező probléma); széttagoltság (sok helyszínt kell felkeresni, és alkalmanként a gyülekezetek autonómiája az általuk őrzött anyagok tekintetében negatívan érvényesül, nem azonos módon együttműködőek); elnéptelenedő gyülekezetek (egyre több a kis létszámú, idősek alkotta egyházközség, amelyekben a gyűjteményi anyagokra már nem jut energia odafigyelni, sok esetben információ sincs elegendő, s a gyűjteményi megbízott ezeket a problémákat nehezen tudja orvosolni). Szerencsére jó példák is találkozzunk, elsősorban azokban az egyházmegyékben, ahol az egyházmegye esperese is fontosnak tartja az ügyet valamint, ahol vagy a helyi evangélikus gyűjtemény vezetője, vagy egy világi levéltár, múzeum, könyvtár munkatársa a gyűjteményi felelős, a rendszerben rejlő nehézségeket azonban ez nem oldja meg.

⁴ A 4/2008. (XII. 4.) országos szabályrendelet 11–14. §-a határozza meg az egyházmegye elnöksége gyűjteményi kötelezettségeit. Ezen belül is a 13. § az esperes kötelezettségeit írja le. Beiktatta a 210/2014. (XI. 13.) országos presbitériumi határozat. Hatályos: 2014. november 13-tól.

Egységes elvek mentén!

A veszélyeztetettség (elkallódás, nem megfelelő restaurálás) mellett van még egy olyan kérdés, amelyet komolyan kell venni: az egyházközségek őrizetében lévő iratanyagok rendezettsége, rendezése. A Gyűjteményi Tanács éves egyházközségi pályázatában évek óta támogatja a gyülekezeti anyagok rendezését az utóbbi 5-6 évben már pályázati feltételül szabva, hogy szakember végezze, vagy legalábbis felügyelje e feladatokat. Ebben az Evangélikus Országos Levéltár, a vidéki evangélikus gyűjtemények, de világi levéltárak munkatársai is sok segítséget nyújtottak az évek folyamán. 2009-ben a Gyűjteményi Tanács honlapján is közzétette és kiadványban minden gyülekezethez eljuttatta azt a szabványt, amelyet a gyülekezeti iratok rendezésénél követni kell.⁵ Ez a legnagyobb problémát elhárította, ám ennek ellenére megvalósultak olyan rendezések, amelyek nem tartották tiszteletben az iratok eredeti rendjét, logikáját, nehezen kereshető lett az iratanyag, illetve nem volt már hozzá használható az eredeti segédlet, s az új, nem lett jobb. Tapasztalataink szerint a nem hozzáértő rendezés sok későbbi probléma okozója, s ilyen esetben a levéltárosokra még további komoly feladatok várnak. (Még könyvtáros, muzeológus kollégák munkavégzése esetében is kérjük, hogy legyen levéltáros segítőtje a munkának.) A szakmai ajánlás követése, vagy akár a ma már többségében levéltárosok által végzett helyszíni munka sem pótolja azonban egy gyűjtemény lehetőségeit, a szakszerű őrzést, az egységes kezelést (rendezés, nyilvántartás, publikálás).

A fentiek következményei röviden összegezhetők:

- legrosszabb esetben iratpusztulások, illetve összekeveredett, kallódó iratok
- elégtelen információk a lelkésváltásokról, így a gyűjteményi anyag ellenőrzésének elmaradása, vagy hiányos volta
- a kutatás nem egységes, esetenként erősen szabálytalan volta és a kutatók nem megfelelő kiszolgálása.

Mi lehet a megoldás?

A gyűjteményi megbízotti rendszert tehermentesítené, módosíthatná, vagy idővel a levéltárügy területén akár ki is válthatná, ha az – egyébként már amúgy is digitalizált anyakönyvek⁶ és a lelkészi hivatal működéséhez szükséges, még nem levéltár-

⁵ Útmutató az egyházközségi gyűjtemények kezeléséhez. Szerk. a MEE Gyűjteményi Tanácsa. Pro Cultura Lutherana, Bp., 2009. (Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok 5.)

⁶ A Magyarországi Evangélikus Egyház anyakönyvei a 2014-ben kezdődő digitalizációs projekt eredményeképpen 2017-re az Őskereső adatbázisban a világhálón is megjelentek. A digitalizálásra korábban beszállított anyakönyvek közül a legveszélyeztetettebbekről restaurátori szakvéleményt kértünk,

érett, újabb iratok kivételével – a gyülekezeti anyagokat és a szintén lezárt esperesi anyagokat meglévő levéltárainkba gyűjtenénk össze. (Az egyházközségek felé hangsúlyozandó, hogy az elképzelés kizárólag a levéltári anyagra vonatkozik, könyvállományra, műtárgyakra nem. Az egyházmegyei gyűjteményi megbízottaknak így kevesebb feladat maradna, amely elsősorban ellenőrzésekre, adminisztrációra korlátozódna, illetve több segítséget tudnának nyújtani a másik két ágazat területén is.)

A levéltári őrizetbe kerülés előnyei:

- a) szakszerű kezelés
- b) a már megkezdett egyházközségi digitalizálás befejezésének zökkenőmentesebb lehetősége (ingyenes közzététel)
- c) könnyebb és szakszerű hozzáférhetővé tétel (azonos elvek alapján történő kutatás több kutató számára és kevesebb leterhelt lelkészi hivatal)
- d) tervszerű és költséghatékony restaurálás.

A tervezéshez, az előkészítéshez azonban fontos, hogy minden érintett belássa, ha hosszú távon meg akarjuk őrizni régi dokumentumainkat, e lépést idővel – nem is annyira sokára – jó lenne megtenni, vagy legalábbis előkészíteni.

Levéltáraink lehetőségei

Az evangélikus levéltárak földrajzi elhelyezkedése nem túl kedvező, a fővárosban lévő Evangélikus Országos Levéltár (EOGY-EOL)⁷ mellett az ország nyugati felében Győr és Sopron, a keleti felében Nyíregyháza mellett az egymáshoz közel lévő Békéscsaba, Orosháza, Szarvas települések (gyülekezetek) rendelkeznek levéltárral. Nem levéltár – bár nevében néha gyűjtőlevéltárként is említik – a Bikácsi Ev. Leányegyház fenntartásában lévő gyülekezeti házat, ahol iratmentéssel, elnéptelenedő gyülekezetek anyagával találkozhatunk. Itt az 1980-as években Sólyom Károly paksi lelkész,

s ezek alapján zajlik már évek óta a munka. Elsősorban 18. századi kötetek restaurálását bonyolítottuk le eddig. 2013 és 2020 között összesen 73 anyakönyvet restauráltatott a GYT a digitalizálási programhoz kapcsolódóan saját költségvetésből. A szakgyűjtemények is eredményesen pályáztak elsősorban anyakönyveik, de akár más dokumentumaik restaurálása tárgyában, s bizonyos esetekben a GYT itt is segítséget nyújtott. Néhány adat a teljesség igénye nélkül: Békéscsaba: 2015–2021 között: 9 anyakönyv és mellékletei: 4 GYT, 5 Emberi Erőforások Minisztériuma (EMMI) finanszírozású; Nyíregyháza: 2018–2021, 12 EMMI finanszírozású restaurálás: 6 anyakönyv, 5 anyakönyvi mutató, 1 egyéb irat; Ráth Mátyás Gyűjtemény: 2014: összes kötet konzerváló állományvédelme, GYT és EMMI finanszírozású; Soproni Ev. Gyűjtemény 2016–2020 között 12 kötet jegyzőkönyv jellegű anyag, 5 EMMI, 7 Nemzeti Kulturális Alap (NKA); Szarvas 2014–2021 között 11 db anyakönyv, 2 GYT, 6 NKA, 3 EMMI finanszírozású.

⁷ A három országos evangélikus gyűjtemény integrációját követően az EOL ma az Evangélikus Országos Gyűjtemény része.

esperes (későbbi püspökhelyettes) kezdeményezésére mentették és gyűjtötték össze az elnéptelenő gyülekezetek veszélyeztetett anyagait.⁸ A saját egyházmegyei irataik összegyűjtése kapcsán iratmentés zajlott Kaposváron, valamint Szolnokon,⁹ amely helyszínek a férőhely és a beszállítandó anyagok függvényében, valamint szerepvállalási hajlandóságuk függvényében esetleg szintén kaphatnának szerepet a továbbiakban.

Mivel a legköltséghatékonyabb megoldást keressük, egyelőre úgy tűnik, hogy legcélszerűbb lenne a meglévő levéltárakra és gyűjtőhelyekre támaszkodva megvalósítani a mentendő iratok beszállítását, őrzését. Ideális esetben valamennyi iratot, a valóságban annyit, amennyit a körülmények miatt mindenképpen szükséges és/vagy lehet. Ez azt jelenti, hogy az iratmentésben valamennyi evangélikus levéltár szerepvállalására szükség lenne, s a lehetőségekhez képest a földrajzilag hozzá legközelebb eső terület anyagának mentését lehetne rábízni. Valamennyi levéltárban megvan a készség az iratmentésre, a jelenben is végeznek ilyen jellegű feladatot, s ahol a körülmények lehetővé teszik, ott akár a régiós szerepvállalásra is vállalkoznának.

Az alábbiakban a témával kapcsolatos vizsgálódás során végzett felmérésemet, majd az arra alapuló lehetséges mentési/fejlesztési utakat vázolom. Ez a jelenben nem több, csupán egy lehetséges kiindulópontja az együttgondolkodásnak, hiszen eleve pontosítandóak az adatok, s az irány a fenntartó támogatásának függvényében, és a kollégák javaslatai alapján változhat, sőt változnia is kell.

Az iratmentés kérdéséről levéltáros kollégáimmal már több alkalommal beszélünk, intézményenként is, kisebb megbeszéléseken is – bár nem teljes létszámú részvétellel –, s a munkatársak egyetértésével találkozott a mentési szándék. Ha ez az elképzelés valamilyen formában megvalósulhat, előtte a részt vevő intézményekkel természetesen egyeztetni szükséges.

Iratmennyiségek

Az iratmentés kérdésköréhez egyrészt a befogadó helyek szabad raktári kapacitását, másrészt a mentendő iratanyag mennyiségét tekintettem át, amelyhez kollégáim – raktárkapacitásra vonatkozó – adatszolgáltatását használtam fel.

Az iratok mennyiségének becslését két adatsor alapján is elvégeztem, s a kettő közel azonos értéke alapján valószínűsítem a beszállítandó iratanyag mennyiségét, ez azonban nem helyettesíti a – véleményem szerint – szükséges ellenőrzést, esetleg új felmérést.

⁸ Ide került például Alsónána, Bátaapáti, Gyöngy, Györköny, Kalaznó, Mohács, Pécs egyházközségek iratanyaga, valamint egyházmegyei iratok is. Köszönet Aradi Andrásnak, a Tolna-Baranyai Ev. Egyházmegye esperesének és munkatársainak az információkért, s adataim ellenőrzéséért.

⁹ 2015-ben a Szolnoki Ev. Egyházközség és a Dél-Pest Megyei Ev. Egyházmegye közös gyűjteményi pályázattal tette alkalmassá a gyülekezeti ház iratórészre kijelölt részét levéltári anyag tárolására. A Dél-Pest Megyei Egyházmegyei anyagok mellett a megszűnt Csongrád-Szolnoki Egyházmegye iratait is itt őrzik.

A becslés kiindulópontja és háttere

A becslés kiindulópontjául egyrészt azokat az alapadatokat használtam, amelyeket a lelkészi hivatalok – az 1950-ig terjedő évkörig – jelentéseikben rögzítettek, s amelyek az 1983-ban az evangélikus iratokról készített fondjegyzék alapjául is szolgáltak. 1970-ben az akkori két egyházkerület (Északi és Déli) közös püspöki utasításban tette közzé, kapcsolódva az akkor új levéltári jogszabályok (1969. évi 27. sz. tvr.) által előírtakhoz, hogy a gyülekezetek és egyházmegyék őrizetében lévő levéltári anyagot, annak állapotát, mennyiségét és elhelyezésének körülményeit országosan fel kell mérni. A három lépésben lebonyolított felmérés kiindulópontjául a gyülekezetek őrizetében lévő levéltári anyagokról szóló – sok esetben igen részletes információkat tartalmazó – 1951–1952-ben készült lelkészi jelentések szolgáltak.

A Magyarországi Egyházi Levéltárak fondjegyzékei sorozatban az evangélikus levéltári anyagról is készült segédlet, amely igyekezett a közlevéltárak anyagához hasonló tagolás szerint közölni az egyházközségi iratokat, ugyanakkor igazodott az 1970-es felmérésben megadott mintákhoz. (A jegyzékben szereplő adatok is az ekkori adatszolgáltatásban közölt információkból származtak.)¹⁰

Az időközben eltelt évtizedek azonban új iratokat termeltek, s a gyülekezetekben lévő régebbi anyagok állapotáról is új ismeretekre volt szükség. Ezért az egyház Gyűjtéményi Tanácsa 2007–2008-ban új felmérést kezdeményezett, amelyet 2012-ben zárt le, s azóta is éves szinten igyekszik frissíteni.¹¹ Az iratanyagok becslésénél tehát ez volt az az újabb országos szinten begyűjtött információ, amelyre támaszkodhattam.

Az 1983-as fondjegyzék alapján becsült iratmennyiség

Az 1983-as fondjegyzékben szerepeltetett – korábbi egyházi felmérések alapján begyűjtött – mennyiségi adatokat tekintettem minimumnak, amelyet az akkori egyházigazgatási beosztás szerint két egyházkerületre – Északi és Déli – lebontva közöltek. (A második adatsorban ezeket az adatokat a mai egyházigazgatási felosztáshoz igazodva is feltüntettem.)

Déli egyházkerület

Bács-Kiskun Egyházmegye: 30 ifm
Csongrád-Szolnoki: 27 ifm

Nyugat-Békési: 42 ifm¹²
Kelet-Békési: 31 ifm

¹⁰ A Magyarországi Evangélikus Egyház levéltári anyagának fondjegyzéke. Szerk. Nagy Lajos. Bp., 1983. (Magyarországi egyházi levéltárak fondjegyzékei III.)

¹¹ A felmérésekről részletesen lásd fentebb említett Levéltári Közleményekbeli tanulmányomat.

¹² A ma önálló levéltárral rendelkező Orosháza és Szarvas iratanyaga is itt szerepel.

Pesti: 45 ifm
 Pest megyei: 53 ifm
 Összesen: 355 ifm

Somogy-Zalai: 57 ifm
 Tolna-Baranyai: 70 ifm

Északi egyházkerület

Borsod-Hevesi: 29 ifm
 Budai: 14 ifm
 Fejér-Komáromi: 30 ifm
 Győr-Soproni: 118 ifm¹³
 Összesen: 328 ifm

Hajdú-Szabolcsi: 8 ifm
 Nógrádi: 26 ifm
 Vasi: 50 ifm
 Veszprémi: 53 ifm

A két egyházkerület anyaga összesen: 683 ifm

A mai egyházigazgatási szerkezet eltér az 1983-astól. 2000-ben újjáalakult a Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület, így jelenleg három nagy egyházigazgatási egységből áll a Magyarországi Evangélikus Egyház. Az egyházkerületek a fondjegyzék készítésekor 16, napjainkban 17 egyházmegyét foglalnak magukban. Voltak köztük olyanok, amelyek szétváltak, de volt megszűnt és a környező egyházmegyék között felosztott esperesség is, s annak következtében, hogy a három kerület „osztozott” az egyházmegyéken, léteznek egyik egyházkerületből a másikba átkerülő egyházmegyék is. A fondjegyzék adatait az iratmentés szempontjából a mai szerkezetre és egyházmegyékre is le kellett vetítenem.

Déli egyházkerület

Bács-Kiskun Egyházmegye: 30 ifm
 Csongrád-Szolnoki: 27 ifm¹⁴
 Nyugat-Békési: 42 ifm
 Összesen: 253 ifm

Kelet-Békési: 31 ifm
 Pest megyei: 53 ifm
 Tolna-Baranyai: 70 ifm

Északi egyházkerület

Borsod-Hevesi: 29 ifm
 Budai: 14 ifm
 Hajdú-Szabolcsi: 8 ifm
 Összesen: 122 ifm

Nógrádi: 26 ifm
 Pesti: 45 ifm¹⁵

¹³ A ma már önálló győri Ráth Mátyás Gyűjtemény anyaga is itt szerepel.

¹⁴ 1996-ben megszűnt egyházmegye, amelynek gyülekezetei a szomszédos egyházmegyék – Dél-Pest Megyei, Nyugat- és Kelet-Békési Egyházmegye – részeiként működnek tovább.

¹⁵ 1997 novemberétől Észak-Pest Megyei és Dél-Pest Megyei Egyházmegyeként működik.

Nyugati egyházkerület

Fejér-Komáromi: 30 ifm

Győr-Soproni: 118 ifm¹⁶

Somogy-Zalai: 57 ifm

Összesen: 308 ifm

Vasi: 50 ifm

Veszprémi: 53 ifm

Összesen: 308 ifm

A három egyházkerület anyaga összesen: 683 ifm

Becslésem szerint – figyelembe véve az eltelt időt, a pontatlanságokat és a hiányokat – az itt szereplő mennyiséghez még annak kétharmadát számítva, vagyis maximum 1150-1200 ifm mennyiséggel kellene tervezni az iratmentésnél. Ez az iratmennyiség már az 1950 után keletkezett iratanyagokat is magában foglalja, s ugyancsak tartalmazza az egyházmegyék által keletkeztetett jelenlegi, vagy múltbeli esperességi székhelyeken őrzött dokumentumokat is. Az egyházközségi iratanyagok mellett ugyanis az egyházmegyék 1952 után létrehozott iratai is jórészt gyülekezeti őrizetben vannak. Ezek bizonyos egyházmegyékben már részben vagy egészben összegyűjtve, másutt a korábbi esperesi székhely őrizetében az egyházközségi anyagokkal együtt találhatóak. Nem számítanának bele az iratmentésbe az anyakönyvek, amelyek – hacsak a gyülekezet kifejezetten nem kéri a levéltári tárolást – az egyházközségek őrizetében maradhatnak. (Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy ezekhez ragaszkodnak a közösségek.) Természetesen a közelmúltban zajlott iratmentések, illetve gyülekezetekkel egyeztetett iratbeszállítások is tovább csökkentenék a beszállítandók körét, valamint az 1983 óta megalakult két újabb levéltár – Győr és Nyíregyháza – anyaga is, amely az 1983-as jegyzékben még a gyülekezeti anyagok között, egyházmegyénk adatai között szerepelt.

A becslés a fenti mennyiséggel számítva egyházkerületenként:

- Déli: 420 ifm
 - Északi: 202 ifm
 - Nyugati: 511 ifm
- Összesen: 1133 ifm

A Gyűjteményi Tanács 2007–2012-es felmérésének adatai

A Gyűjteményi Tanács 2007–2012 között készített országos gyűjteményi felmérése¹⁷ szintén a lelkészi hivatalok adatközlése alapján készült. Az adatszolgáltató lapokat kitöltők nem szakemberek voltak, a mennyiségek megítélésénél pontatlansá-

¹⁶ 2006-ban kettévált, jelenleg Győr-Mosoni és Soproni.

¹⁷ A 2007–2012-es felmérést a Gyűjteményi Tanács akkori elnöke, dr. Hubert Gabriella koordinálta, a levéltári adatok összegyűjtésében Czenhe Miklós, az EOL igazgatója mint ágazatvezető működött közre. E munka az egyházmegyei gyűjteményi megbízottak és a gyülekezetek részvételével zajlott.

gok is bekerül(het)tek, valamint hiányok is tapasztalhatók az adatok körét illetően. A hiányzó gyülekezeti adatok közül jelentős mennyiséget már sikerült pótolni. A kiértékelést nehezíti, hogy a levéltárral rendelkező gyülekezetek iratanyagmennyiségei is szepelnek az összesítésben, ezeket természetesen le kell vonni. A feldolgozást nehezíti az is, hogy az adatszolgáltató lelkészek és segítők sok esetben nem tudván pontosan meghatározni iratfolyóméterben a terjedelmet, kötetszámot, dobozsámot vagy mindkettőt megadtak. Másutt mindhárom mértékegység szerepelt.

A felmérés adatai szerint az összes, gyülekezeteknél lévő iratanyag mennyisége 1748 ifm.¹⁸ Ebből levonva a hat gyülekezeti levéltár egyenként átlagosan őrzött 100 iratfolyóméterét, kb. 1150-1200 ifm iratanyagot kapunk. Vagyis ez az érték a nagyságrendet tekintve egybevág a fenti 1,6%-al felszorozott 1983-as fondjegyzéki terjedelmek alapján készített becsléssel (1150-1200 ifm). Az egyébként levéltári mértékkel mérve nem hatalmas eltérés a fondjegyzékben szereplő és a GYT-felmérés adatai között, részben az eltelt évtizedek iratanyagának hozzászámítása miatt keletkezett (1950 helyett 2012-ig), részben az egyházmegyei anyagok terjedelmének növekedése is okozta. (Ugyanakkor az anyakönyvek mindkettőben szerepeltek az összerjedelemben.)

A 2007–2012-es felmérés adatai alapján a gyülekezetek őrizetében lévő iratmennyiség:

- Déli kerület: 625 ifm
 - Északi kerület: 452 ifm
 - Nyugati kerület: 680 ifm
- Összesen: 1748 ifm

A fentiek részletezve, egyházmegyékre lebontva:

Déli kerület: 625 ifm

Bács-Kiskun: 48 ifm

Kelet-Békési: 236 ifm (békéscsabai gyülekezeti levéltár anyagával együtt)

Nyugat-Békési: 244 ifm (orosházi és szarvasi levéltár anyagával együtt)

Pesti: 57 ifm

Tolna-Baranyai: 40 ifm

Északi kerület: 452 ifm

Borsod-Hevesi: 18 ifm (az adatszolgáltatás hiányokat mutat)

Budai: 81 ifm

Dél-Pest megyei: 132 ifm

Észak-Pest megyei: 28 ifm

Hajdú-Szabolcsi: 132 ifm (benne a nyíregyházi levéltár anyaga is)

Nógrádi: 61 ifm

¹⁸ Az egyes egyházmegyék adatainak kerekítése miatt kb. 5-6 iratfolyóméternyi eltérés adódhat az egyház teljes anyagára nézve pozitív irányban, de mivel az adatszolgáltatás nem volt teljes, ezért célszerűnek láttam a kerekítésekből adódó magasabb értéket figyelembe venni.

Nyugati kerület: 680 ifm

Fejér-Komáromi: 48 ifm

Győr-Mosoni: 291 ifm (benne a győri levéltár anyaga is)

Somogy-Zalai: 73 ifm

Soproni: 145 ifm (benne a soproni levéltár)

Vasi: 67 ifm

Veszprémi: 56 ifm

Következtetés

Az iratmentésnél figyelembe veendő anyag mennyisége az 1983-as fondjegyzékben szereplő 1950-ig terjedő iratanyag mennyiségénél több lenne, ám a 2007–2012-es felmérésben szereplőnél kevesebb, mivel az anyakönyvek levéltárba kerülése, illetve gyülekezeteknél történő további őrzése nyitott kérdés.

Minimummal mennyiséggel (1983-as adat) számolva kb. összesen 600-700 ifm a gyülekezeteknél lévő iratanyag, ami egyházkerületenként kb. 200-230 ifm; de ha ennek a jelenlegi adatok alapján nagyobb mennyiségét vesszük figyelembe, s ez a helyzet álló, akkor sem több 350-400 ifm-nél egyházkerületenként.

Az iratmentés lehetséges módjai – a meglévő levéltárak

A próbaképpen megkérdezett gyülekezetek, illetve a kollégák véleményét ismerve, valamint saját tapasztalataimból kiindulva is látszik, hogy az iratok levéltárban való elhelyezésének többféle módja lehetséges, amelyek már pusztán az ötlet szintjén is meglehetősen különbözőek: a) egy központi helyre gyűjteni, b) a működő intézmények közül (az egyházkerületek miatt) három kiemelt helyre beszállítani, c) a működő intézmények mellett az ország keleti és nyugati felében egy-egy új intézményt létrehozva gyűjteni és később elhelyezni. Ahogy haladtam előre az adatok átvizsgálásában és a meglévő intézmények szabad raktárkapacitásáról információkat kaptam, egyre inkább az tűnt számomra hatékony megoldási javaslatnak, ha nem az említett lehetőségek valamelyike felé közelítünk, hanem kiindulásként a meglévő intézmények részvételével a régiós megoldásból indulunk ki. Ezt a gondolatot erősíti az a tény is, hogy a gyülekezetek közül többen már kinyilvánították, hogy míg a térben hozzájuk közel lévő levéltárba megfontolnák irataik beadását, addig a tőlük távol eső helyre nem szívesen adnák be, ez esetben inkább választanák a további őrzést. A teljes centralizálást a megkérdezettek sem biztonsági okokból, sem a már említett térbeli távolság miatt nem támogatnák. Arról nem is beszélve, hogy az ország evangélikus gyűjteményei egyúttal kutatóhelyek is, az ottani és a környékbeli közösség identitásának erősítői, valamint a külvilág felé is az evangélikus kultúra, történeti hagyomány közvetítői, ezért ezek fenntartása, működtetése több okból is fontos a közösségek számára.

Az iratmentések megkezdése előtt azt is meg kell vizsgálni, hogy mire terjedjen ki az egyes intézmények illetékessége és gyűjtőköre, s ha a folyamat lezárult, akkor a korábban átvett, de a másik intézmény illetékességébe tartozó iratanyagot át kell adni. Mivel az evangélikus levéltárak anyagának digitalizálása jó eredményeket mutat, ezért az, hogy a papír alapú iratot hol őrzik, a kutatás szempontjából másodlagossá válik az idő előre haladtával, ettől függetlenül törekedni kell az illetékesség figyelembevételére.

Az intézmények későbbi fejlesztéséről, fenntartásáról természetesen lehet és kell gondolkodnia a fenntartónak, mivel térben nem kiegyensúlyozott az elhelyezkedésük, de e tanulmány a távolabbi jövőt nem érinti, nem is feladata, most kizárólag az iratmentés és az elkövetkezendő 10–15 év működőképességének vizsgálata a célja ennek az „írásban gondolkodásnak”.

Őrzhelyek és lehetőségeik

Az alábbiakban a gyülekezeti iratmentések egyik lehetséges módját vázolom fel a gyűjtemény, a lehetséges ellátandó terület és a beszállítandó iratmennyiség megnevezésével, valamint az elhelyezésre, a gyűjteményfejlesztésre vonatkozó háttérinformációkkal. A begyűjtendő/mentendő iratmennyiség megadásánál a jelenlegi egyházkerület–egyházmegye beosztásokat és a 2007–2012-es GYT-felmérés adatait vettem alapul, amelynél a valójában beszállítandó iratmennyiség kisebb. (Az iratmentésnél az egyes intézmények által ellátott terület nem feltétlenül kell, hogy az alábbiakban vázoltak szerint alakuljon: iratmennyiség, raktározási lehetőség és szándék függvénye.)

- *Evangélikus Országos Levéltár:* Az EOL az országos hatáskörű szervek anyagát gyűjti, s itt található az egyházmegyék anyaga is 1952-ig, valamint olyan gyülekezeti és személyi anyag, amely veszélyeztetettsége okán, iratmentési célból, valamint evangélikus hungarikaként került az intézménybe. A levéltár az Üllői úti evangélikus székház felújítása óta törzsanyagával költözhetett vissza az épületbe, nagy mennyiségű irat van Budapest Főváros Levéltára épületében bérelt raktárban. Az intézménynek a jelenben termelődő országos iratokkal kapcsolatos kötelezettsége is növeli az átveendő iratok körét. Jelenleg 1500 iratfolyómétert őriz. Ideális esetben, ha az intézmény raktárhelyzete megoldódik a fővárosi gyülekezeteket, valamint a főváros környéki egyházmegyék iratanyagának mentését is segíthetné, s ezzel komoly szerepet vállalhatna a magyarországi evangélikusság néhány fontos történeti helyszíne iratainak biztonságba helyezésében. Az EOL eddigi működése során is – lehetőségeihez mérten – mindig elkötelezett iratmentő tevékenységet folytatott. Ellátandó területe lehetne: Pesti Egyházmegye (a főváros egy része), valamint az Észak-Pest Megyei és a Budai Ev. Egyházmegye anyaga: 166 ifm.

Valamennyi vidéki szakgyűjtemény jelenlegi anyaga – az általuk megadott adatok alapján – kb. 100–120 ifm között mozog, ami meglehetősen szerény mennyiség. Az őrzött iratmennyiség tehát sehol nem olyan hatalmas, hogy a gyülekezeti kintlévőségek helyigényét is beleszámítva némi bővítéssel ne lehetne csatlakoztatni a biztonságba helyezendő iratanyagot. Néhány helyszín eleve már rendelkezésre is áll, ahol minimális anyagi ráfordítással elkezdhető lehet az iratmentés, mások – megfelelő körülmények mellett – idővel szintén tudnának csatlakozni.

- *Ráth Mátyás Ev. Gyűjtemény Levéltára, Győr:* A levéltár épülete a felújított győri Insula Lutherana épületegyüttes része. Raktárai újak, bepoliczolásuk 50%-ban már megvalósult. Őrzött iratmennyiség: kb. 120 ifm. Az elmúlt években többször is végeztek iratmentést egyházközségekből (kb. 20 ifm). Befogadóképesség: kb. 400 ifm. Szabad kapacitás: kb. 200 ifm. Az iratmentésnél szóba jöhető iratanyagok: a Győr-Mosoni, Fejér-Komáromi és Veszprémi Egyházmegye, valamint a Dunántúli egyházkerület püspöki hivatalának és a kerületi intézményeknek az iratanyaga 2000-től. Összesen: kb. 275 ifm.
- *Soproni Evangélikus Gyűjtemény Levéltára:* A közelmúltban felújított gyülekezeti ház ad otthont a levéltárnak. Jelenleg ugyan csak néhány tíz iratfolyóméternyi szabad raktárkapacitás áll rendelkezésre, de rendelkeznek olyan helyiséggel, amelyet fejlesztéssel, raktári polcok és szükséges eszközök beszerzésével alkalmassá lehet tenni levéltári anyag tárolására. Őrzött iratmennyiség: 135 ifm. Az elmúlt években végeztek iratmentést, de csak néhány iratfolyóméter mennyiségben. Az iratmentésnél szóba jöhető anyagok, a közeli egyházmegyék iratai: Soproni és Vasi Egyházmegye kb. 100 ifm. A Vasi Egyházmegye a közelmúltban kőszegi gyűjtőhellyel iratmentést kezdeményezett, így saját egyházmegyéjükre vonatkozóan talán ők is szerepet tudnak és szándékoznak vállalni (Vas: 67 ifm).¹⁹
- *Kaposvári Ev. Egyházközség:* iratmentésben részt vevő gyülekezet, nem levéltár, de épületükben van lehetőség irattárolásra, raktárrá alakítható helyiségekkel rendelkeznek. Egyházmegyei (esperesi) anyagaikat beszállították. A jövőben vállalnák az együttműködést akár ideiglenes gyűjtőhelyként, akár levéltárrá alakulva.²⁰ Eddigi munkájukat a Ráth Mátyás Gyűjtemény patronálta szakmailag. Már most kisebb kutatóhelyiséggel rendelkeznek, amelyet a Gyűjteményi Tanács támogatásával alakítottak ki. Iratmentésnél szóba jöhető terület: Somogy-Zalai Egyházmegye kb. 73 ifm.

¹⁹ Köszönet Rostáné Piri Magda esperes, Baranyay Csaba lelkész, Söptei Imre levéltáros, egyházmegyei gyűjteményi megbízott, valamint Wirth Zsuzsanna gyülekezeti gyűjteményi munkatárs munkájáért és az iratmentésről adott információkért.

²⁰ Köszönöm Pongrácz Máté – e sorok írásakor – kaposvári, a folyóirat megjelenésekor már győr-ménfőcsanaki lelkész segítségét, a rendelkezéseimre bocsátott információkat.

- *Bikácsi Ev. Leányegyház:* gyűjtőlevéltárként említjük, de valójában egy biztonságos őrzésű, felújított gyülekezeti ház, raktára, ideiglenes iratgyűjtő helyként megfelelő. A szépen kialakított, felújított épületben egy viszonylag nagy, kedvező adottságokkal rendelkező raktár áll rendelkezésre. Jelenleg kb. 28 ifm irat található itt. Ideiglenes gyűjtőhelynek célszerű lenne fenntartani a jövőben is, de a végleges elhelyezést másutt lenne előnyös megoldani. Kedvező alternatíva lehet Bonyhád, ahol van hajlandóság az iratmentés folytatására, továbbfejlesztésére, valamint a Bonyhádi Evangélikus Gimnázium Muzeális Könyvtára, amely megfelelő fejlesztés esetén együttműködő partner lehet. Tolna-Baranyai Egyházmegye: kb. 40 ifm.
- *Nyíregyházi Ev. Egyházközség Levéltára:* a gyülekezeti levéltár helyiségei az elmúlt években megújultak. Az őrzött iratmennyiség: kb. 90 ifm. Szabad raktárkapacitás: kb. 15–20 ifm. Van alkalmas ingatlanrész, amelyben kialakítható, egy kb. 80 négyzetméter alapterületű raktár. Az iratmentések során ellátható terület: Hajdú-Szabolcsi, Borsod-Hevesi és Nógrádi Ev. Egyházmegye, amelynek anyagai kb. 125 ifm mennyiséget tesznek ki.
- *Békéscsabai Ev. Egyházközség Levéltára:* jelenleg őrzött iratmennyiség kb. 80 ifm. Csupán néhány iratfolyóméter szabad raktárkapacitással rendelkezik. Az elmúlt években saját egyházközségi iratanyagot vettek át őrzésre. Van olyan egyházközségi ingatlan, amelynek egyik helyisége, megfelelő felújítás, bepolcozás stb. után alkalmas lenne iratok befogadására, tárolására, így min. 100 ifm befogadására lenne alkalmas.
- *Orosházi Ev. Gyülekezet Levéltára:* a jelenleg őrzött iratmennyiség kb. 120 ifm. A jelenlegi helyen csak pár iratfolyóméter helyezhető el, de van bővítési lehetőség. Az elmúlt években a saját és a szomszédos egyházmegyék veszélyeztetett anyagaiból vettek át iratanyagot őrzésre.
- *Szarvas-Ótemplomi Ev. Egyházközség Levéltára:* őrzött iratmennyiség 101 ifm. A jelenlegi helyen már nem nagyon helyezhető el több irat. Bővítési lehetőségük nincs.

Békéscsaba, Orosháza, Szarvas térben egymáshoz közel elhelyezkedő levéltárai közül Orosháza rendelkezik leginkább olyan adottságokkal – épület mögötti üres telek – ahol megvalósítható lenne viszonylag kis anyagi ráfordítással egy a jelenlegi raktárnál nagyobb raktárépület létrehozása. (A közelmúltban ennek finanszírozására a Gyűjteményi Tanács vállalkozott is, ám végül a terv nem valósult meg.) A három intézménynek kellene egyelőre valamiképpen segíteni a térben hozzájuk közel lévő egyházmegyéket, s ahol több anyag elhelyezésére van lehetőség oda gyűjteni az iratanyag nagy részét. A távolabbi jövőre nézve a térbeli közelség miatt megfontolandó, hogy a három közül melyik intézménynél lenne fontos a fejlesztés az iratmentés és tárolás szempontjából. Ehhez a fejleszthetőség fizikai körülményeit és a gyülekezet támogatási hajlandóságát is figyelembe kell venni természetesen. Mindhárom helyszín kutatóhelyként és a saját gyülekezeti anyag őrzését ellátva továbbra is levéltár-

ként feladatokat láthatna el, ám az irattárolásban nem azonos mértékben vállalva szerepet segíthetné egymást és a környék gyülekezeteit.

- *Orosháza*: ellátandó terület lehetne Nyugat-Békési és Bács-Kiskun Ev. Egyházmegye kb. 71 ifm. (Kis mértékben ha szükséges, Szarvas még segítséget tudna nyújtani.)
- *Békéscsaba*: ellátandó terület lehetne Kelet-Békési Egyházmegye kb. 150-160 ifm.
- *Szolnoki Ev. Egyházközség*: a gyülekezet foglalkozott iratmentéssel, a levéltári anyag őrzésére használatos helyiség kialakítását, biztonságossá tételét a Gyűjteményi Tanács 2015-ben gyűjteményi pályázattal támogatta. Akár jelenlegi szerepkörében mint ideiglenes gyűjtőhely, akár későbbi lehetséges központként szóba jöhető helyszín. Megfelelő raktári kapacitás esetén a Dél-Pest Megyei Egyházmegye anyagát menthetné mint térben közel lévő (kb. 132 ifm).

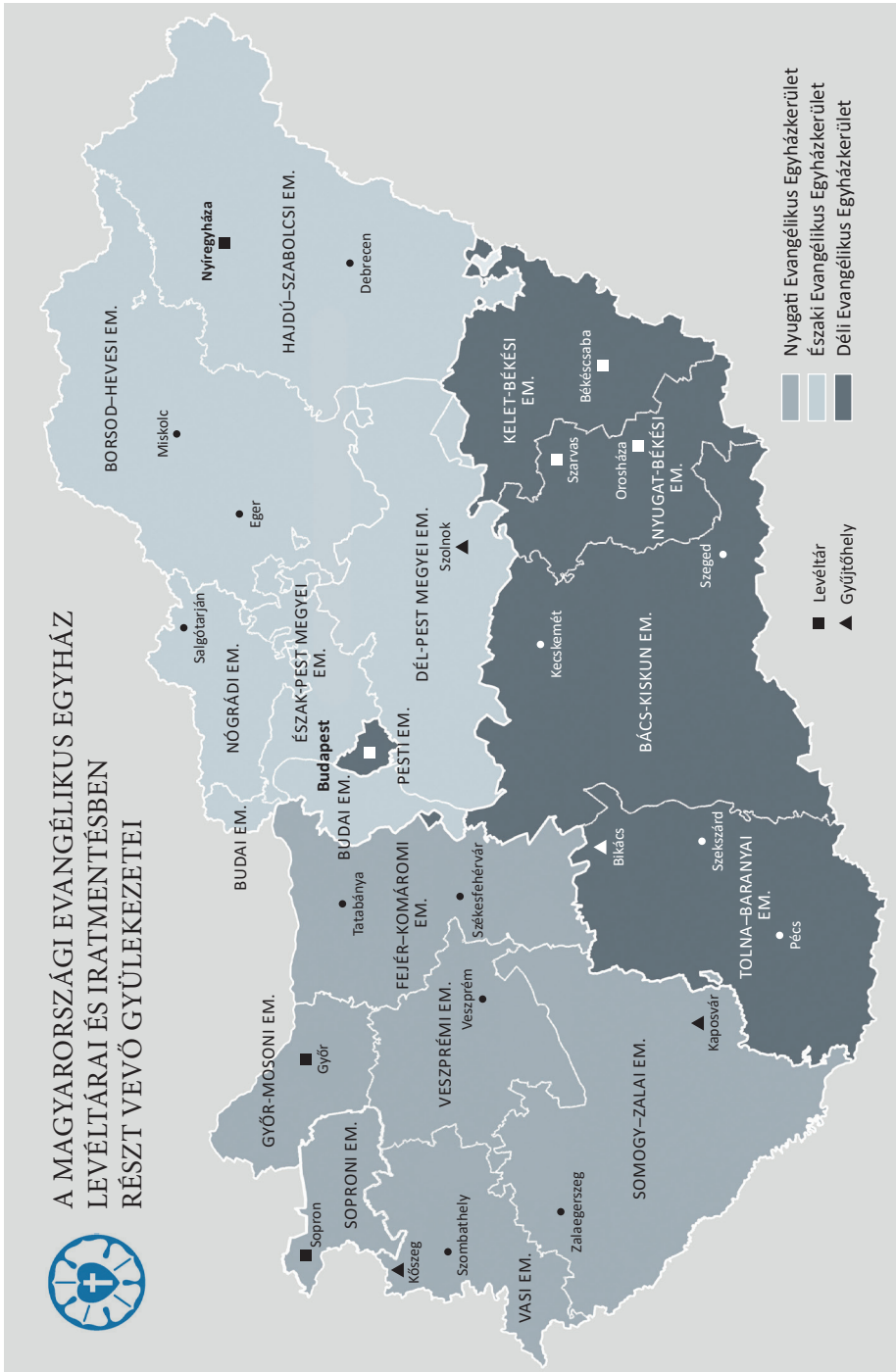
Az intézményi hálózat fenntartása/fejlesztése megfontolandó épület, raktár, szakképzett munkaerő, földrajzi elhelyezkedés szempontjából is, erre azonban az iratmentési javaslat nem terjedhet ki. (Jelenleg a vidéki evangélikus levéltárakban dolgozó kollégák több mint 50%-a rendelkezik szakképesítéssel, ketten tudományos fokozattal is, egy munkatárs 2021-ben fejezte be levéltárosi tanulmányait, egy kolléga pedig a közeljövőben kezdi a képzést. E téren tehát az evangélikus intézményrendszer vidéken is megfelelő ahhoz, hogy szakszerűen lássa el a gyülekezeti iratanyagok mentését, rendezését.)

Összegzés

Amennyiben a fenntartó, a kollégák és a gyülekezetek támogatásával találkozik a felvetés, úgy a szervezett iratmentés előtt ismételten szükséges az EOL munkatársai, valamint a vidéki levéltárosok bevonásával felmérni az egyes őrzőhelyeket és ellenőrzésképpen áttekinteni a begyűjtendő iratok pontosabb mennyiségét. Egy levéltárosokból álló munkacsoport az említetteken kívül kimunkálhatja a jelen tanulmányban csak felvetésként, nagyon vázlatosan vagy kérdés formájában megjelenő szakmai problémákat a jövőre nézve és pontosabb képet alakíthat ki.

A kollégák eddigi visszajelzései – és néhány lelkész és esperes véleménye – megerősítették azt a meggyőződésemet, hogy az iratmentéssel hosszú évtizedeket már nem várhatunk, s azt a becslésemet is, hogy egy-egy gyülekezetnél viszonylag kis iratmennyiséggel számolhatunk. A levéltári anyag sok esetben keveredik a könyvtárral, valamint az evangélikus sajtó egyes megőrzött sajtótermékeivel (Evangélikus Élet, Lelkipásztor), ami a terjedelmet látszólag növelheti, de ezek levéltárba adását természetesen nem tervezzük.

Az országos iratmentést megelőzően pilot projektként célszerű megkezdeni egy-egy egyházmegyében a munkát az együttműködő gyülekezetekkel.

A jobb áttekinthetőség és a távolságok viszonyítása érdekében a levéltárak és az iratmentésben részt vevő helyszínek mellett néhány nagyobb település nevét is feltüntettük.

Világi Dávid

Hozzászólás az evangélikus iratmentés ügyéhez

Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani Kovács Eleonóranak, aki lehetővé tette számomra, hogy még megjelenése előtt megismerhessem kézírata tartalmát, s így alkalmam nyílhatott arra, hogy az annak olvasása során bennem felmerült gondolatokat a tanulmány megjelenésével párhuzamosan, azzal egy időben adjam közre.

Előrebocsátom, hogy hozzászólásom csupán személyes tapasztalataimat, véleményemet tartalmazza, s ez nem feltétlenül tükrözi az evangélikus egyház gyűjteményeiben dolgozó összes kolléga álláspontját.

Az elmúlt esztendőben magam is részt vettem iratbeszállítási projektekben az evangélikus egyház berkein belül. Több helyről sikeresen be is került Győrbe, a Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjteménybe a korábban helyben őrzött iratanyag. Ugyanakkor a gyülekezetek egy részében talán még hiányzik a bizalom ezzel a munkával kapcsolatban, s ebből fakadóan a jelenség, azaz egy-egy sikeres iratanyagbeszállítás, mind-ezidáig igen sporadikus és esetleges maradt.

Jól példázza ezt még 2013-ból egy lelkészi munkaközösségi találkozó, amelyen előadóként részt vettem. Arra kaptam felkérést, hogy a lelkészek számára alapvető iratkezelési ismereteket adjak át, mivel a kisebb gyülekezeteknél, ahol nincsen irodai alkalmazott, ezek a feladatok is őket terhelik. Az előadás zárásaként felhívtam a figyelmet arra, hogy egyébként Győrben evangélikus levéltár is működik, s ott szívesen átveszünk iratanyagokat, amennyiben azok őrizete az adott gyülekezet számára terhes, vagy akadályokba ütközik. Erre az ajánlatomra akkor, de azóta sem indult meg nagy érdeklődés levéltári iratmentés érdekében, holott minden alkalommal, amikor csak erre lehetőségem van, mindig felvetem.

Ez azért is meglepő, mert pontosan tudom, hogy a régi gyülekezeti iratok őrizete általában terhet jelent a gyülekezetek, s különösen is lelkészeik számára. Nem csupán arról van szó, hogy ezeket valahol el kell helyezni, s lehetőleg biztonságos, megfelelő körülmények közötti megőrzésükről gondoskodni kell, hanem adott esetben az anyagokban való kutatás lehetőségét is biztosítani szükséges az érdeklődők számára. Mégis, az iratanyag elszállításának, idegen helyre kerülésének gondolata, ha nem is a helyi lelkészekből, de a döntéshozó presbitériumok tagjainak egy részéből ellenérzést szokott kiváltani.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért is olyan fontos a helyi döntéshozók: lelkészek, presbiterek meggyőzése? Miért nem lehet központi utasítás alapján elvégezni a mentést és beszállítást? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához rá kell világítanom a Magyarországi Evangélikus Egyház szervezetének néhány sajátosságára.

Az evangélikus gyülekezetek – történelmi hagyományuknál fogva – mindig alulról építkeztek. Azaz minden esetben megelőzte a helyi szerveződés a felsőbb hierarchikus struktúrák megjelenését, s a felsőbb szervek létrehozása kapcsán a gyülekezetek képviselői mindig törekedtek arra, hogy továbbra is erős helyi jogosítványokkal rendelkezzenek, s minél jobban korlátozzák a felsőbb hierarchikus szintek beavatkozási lehetőségeit. Ez a hagyomány a mai napig igen erős, és számos kérdés kapcsán komoly következményekkel jár.

Levéltári szempontból ez annyiban érdekes, hogy az iratanyagok – kevés kivételtől eltekintve – nem kerültek evangélikus levéltárakba, hanem helyben, a gyülekezeteknél találhatóak a mai napig, s azok átadásáról csakis a helyi döntéshozóknak van joga határozatot hozni, kivéve azon eseteket amikor egyértelmű veszélyeztetés okán a gyűjteményi szabályrendelet alapján hivatalos eljárás keretében levéltárba menthető az irat.

A fentebb leírtak következménye az is, hogy nem alakult ki hazánkban egy területi lefedettségét tekintve jól átgondolt gyűjteményi szervezet. Leszámítva az Evangélikus Országos Levéltárat, a többi nagyobb gyűjtemény csupán a nekik otthont adó gyülekezet méretéből fakadó komolyabb lehetőségeknek köszönheti létét. Ebből is fakad országos szinten a kedvezőtlen földrajzi eloszlás.

Fentiekből következik az is, hogy a gyűjteményi szakmai kérdések országos koordinálására létrehozott Evangélikus Gyűjteményi Tanács (továbbiakban GYT) – minden jó szándéka ellenére – a gyakorlatban csupán részkérdésekben felelhet meg a feladatának. Egyfelől nem állnak rendelkezésére megfelelő eszközök, amelyekkel a gyülekezetek szankcionálhatóak lennének azokban az esetekben, ha a helyben őrzött anyagokat nem tárolják, kezelik megfelelően, kivéve a már említett gyűjteményi szabályrendelet értelmében kezdeményezett eljárást, ám az ilyen esetek ritkák; másfelől az ellenőrzésre sem állnak rendelkezésre megbízható csatornák.

Elméletben ugyan a GYT szemei és fülei az egyházmegyékben a gyűjteményi megbízottak, ám az, hogy a gyakorlatban ez mennyire van így, nagyban függ a megbízott személyétől. Vannak, akik nagyon lelkiismeretesen végzik munkájukat, s olyanok is, akik kevésbé tudnak a vállalt feladatok teljesítésére időt és energiát áldozni. Ennek következtében vannak olyan egyházmegyék, amelyek a GYT számára vagy vakfoltokat képeznek, vagy olyan területekként jelentkeznek, ahonnan a realitásokhoz képest pozitívabb jelentések érkeznek, amelyek elkendőzik a problémákat.

Mi lehet hát a megoldás? Kovács Eleonóra tanulmányából is világosan látszik, hogy az egyetlen megnyugtató és véglegesnek tekinthető megoldás az lenne, ha az iratanyagok akár hosszú távú letétként, akár ajándékként levéltárakba kerülnének. Erről azonban nagyon nehéz meggyőzni egyes gyülekezetek képviselőit.

Ugyanakkor egyelőre ez tűnik az egyetlen járható útnak, s csak remélni lehet, hogy az első gyülekezeteket újabbak fogják követni, s ezáltal az iratanyagok begyűjtése lépcsőről-lépésre pontosan abban a szellemben valósulhat meg, ami az evangélikus egyházat mindig is jellemezte, azaz *helyben, alulról kezdeményezve a változásokat*.

A folyamatot több tényező is katalizálhatja a közeljövőben. Ezek közül itt csak azokra térek ki, amelyeket a gyűjteményi szakemberek közvetlenül befolyásolhatnak. Fontossági sorrendben első helyre mindenképpen a megindult egyházi digitalizálási program minél szélesebb körű kiterjesztését helyezném. A gyülekezeti anyagok minél nagyobb hányadának digitalizálása valósul meg, annál könnyebb lesz az egyházközségek képviselőinek meggyőzése arról, hogy az eredeti iratokat adják át a gyűjtemények számára, hiszen a digitális másolatok továbbra is rendelkezésükre fognak állni, s azok tárolása és kezelése sokkal könnyebb feladatot fog jelenteni.

Szintén nagyon fontos a tárgyalások során a kompromisszumkészség. Lehetnek gyülekezetek, amelyek átadják teljes iratanyagukat¹, lehetnek olyanok, akik ragaszkodnak ahhoz, hogy legalább az anyakönyvek helyben maradjanak², s természetesen lehetnek olyanok is, akik még ennél is tágabb körét kívánhatják visszatartani az általuk őrzött anyagoknak. Nyilvánvalóan egy ilyen kompromisszummal mindegyik fél jól jár, hiszen az anyagok jelentős része levéltárba kerülhet, a maradék – vélhetően kis mennyiségű és jellemzően kötetes – anyag pedig már elfér a lelkészi hivatalban, ahol mindenképpen állományvédelmi szempontból kedvezőbb körülmények között lehet tárolni, mint egy templomtoronyban, sekrestyében, templomkarzaton, fákamrában...

Ahogy írásában Kovács Eleonóra is rámutat, az sem mindegy, hogy milyen begyűjtési javaslattal keressük meg a gyülekezeteket. Központi megőrzésre szeretnénk-e törekedni, vagy decentralizált megoldást preferálunk-e? A magam részéről – a szerzőhöz hasonlóan – mindenképpen az utóbbi elképzelés mellett teszem le a voksomat. S azzal is egyetértek, hogy minden tökéletlensége ellenére rövid távon a már létező gyűjteményi struktúrára kellene a megvalósítás során támaszkodni.

Ezzel kapcsolatban azonban felmerül egy újabb dilemma. Az anyagot érdeme-sebb-e helyben rendezni, s eleve rendezett állapotban beszállítani, vagy fontosabb a minél gyorsabb beszállítás, s a rendezés történjék meg az őrzést vállaló gyűjteményekben? Azt gondolom, hogy főszabályként mindenképpen az előbbi megoldást kellene alkalmazni, mivel az érintett gyűjteményeknek jellemzően nincsen annyi munkatársa, hogy hirtelen rendezni tudnának nagyobb mennyiségben beérkező gyülekezeti irategyűjtéseket. Ugyanakkor azokban az esetekben, ahol a helyben tárolás nem megoldott, az iratállomány mostoha körülmények között áll, ott indokolt lehet az azonnali beszállítás és a későbbi rendezés sorrendiségének követése.

¹ A nálunk őrzött gyülekezeti anyagok közül ilyen a bőnyi.

² A nálunk őrzött gyülekezeti anyagok közül ilyen az ajkai, a szákszendi, a téti.

Hosszabb távon – ideális esetben, ha az valóban megindul – a tömeges iratmentés és beszállítás természetesen további kérdéseket is felvet. Egyes gyülekezeti levéltárak – a tervek megvalósulása esetén – a jelenleg őrzött iratmennyiség többszörösét fogják tárolni a jövőben, s ennek szakszerű kezelése és tudományos célokat (is) szolgáló feldolgozása vélhetően további munkatársak felvételét is indokoltta teheti. Az ehhez szükséges anyagi feltételek biztosításának realitása azonban jelenleg erősen kérdéses.

Természetesen nem kerülhető el annak rendezése sem, hogy az így működni kezdő intézmények illetékességi köreit megnyugtató módon tisztázzuk, s az átfedéseket minden téren megszüntessük. Ezzel kapcsolatban arról is döntést kell hozni, hogy az új illetékességi körök csupán a friss beszállításokra vonatkoznak-e, vagy a már korábban levéltárba került anyagokra is, ez utóbbi lépés ugyanis jelentős mennyiségű iratanyag átadását feltételezné.

Mindenesetre első lépésként mindenképpen az lenne a cél, hogy minél több gyülekezetet győzzünk meg külön-külön a kint lévő levéltárérett anyagok átadásának célszerűségéről és kölcsönösen előnyös voltáról, hiszen a helyben tárolt iratanyagok további elkallódása és pusztulása csak így volna megakadályozható.

Csatári Bence

A Tájékoztatási Hivatal sajtóirányító munkája a Magyar Rádió és Televízióban az ötvenes évek második felében

Az állampártnak kiszolgáltatott tömegkommunikáció

A kádári médiapolitika irányításának módszertana, problémakezelési alternatívái a közpolitikai determináltságon túlmenően nagyban függtek az éppen aktuális hatalmi helyzettől, amelynek természetesen személyi következményei is voltak. Köztudott, hogy a Szovjetunió irányítása markánsan rányomta bélyegét a Kádár-rendszerben Magyarország politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életére. A sajtó működését is nagyban meghatározta az a – hol szűkre szabott, hol kissé kitérő – mozgástér, amelyet a pártállami rendszer legfelsőbb vezetése, a Politikai Bizottság (PB) szabott meg, lényegében a szovjet intenciók alapján. A pártállami sajtóirányítás¹ úgy artikulálta az éppen aktuális híreket, hogy az mindenképpen sulykolja a magyar társadalomban: a Vasfüggönytől keletre elterülő térségben lejátszódó gazdasági-politikai folyamatok előrelépést jelentenek az emberiség számára, szemben az „átkos imperializmus” kétes értékrendjével.² A kommunista rezsim melletti agitáció így prioritást élvezett a hírérték felett, az egypártrendszer hatalmi struktúrájának kezdeti kialakításától egészen a rendszerváltozásig.

A sajtóban megjelent hírek tehát nem elsősorban a tényyszerűséget tartották szem előtt. Az elsődleges szempont az volt, hogy – a média által harsogott és sokszor elferdített, tendenciózus és manipulált adatokra alapozva – meggyőzzék az embereket a kommunizmus mindent elsöprő politikai, gazdasági, kulturális potenciáljáról, az imperializmus feletti felsőbbrendűségéről.³ A tömegkommunikáció teljesen ki volt szolgáltatva az állampárti vezetésnek, mindezzel együtt azonban ez utóbbi is érdekelt volt abban, hogy az információkat úgy adagolja a sajtó munkatársainak, hogy azok kizárólag a kommunista ideológiát szolgálják, az ettől való eltérést pedig akár szilenciummal is büntethették. Az 1949. évi XX. törvénnyel életbe lépett, szovjet mintára készült magyar alkotmány által deklarált lelkiismereti, szólás- és sajtószabadság csak üres frázis maradt, a médiában dolgozók nagyon jól tudták, hogy

¹ A magyar sajtó általános történetéhez lásd: Murányi, 1994: 201–229.

² Brown, J.A.C., 1971: 26–28.

³ Sparks–Reading, 1998: 43.

a kommunista pártállami elvárásoknak meg kell felelniük. Ezt támasztja alá a sajtóról szóló 1959. február 13-án hozott PB-határozat, amely szerint „nem a szenzációéhség vagy érdekesség szempontjai, hanem politikai megfontolások döntenek el, hogy bizonyos fontos, főleg belpolitikai anyagok megjelenhetnek a lapokban vagy sem”.⁴

A Tájékoztatási Hivatal (TH) operatív szerepet töltött be a hatalmi apparátusban, így segítve a legfelsőbb politikai vezetés elvárásainak teljesülését a médiapolitikában. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Kádár-rendszer első évétől eltekintve – amikor még nem voltak tisztázottak a hatalmi szervezet feladat- és hatáskörei⁵ – a TH-ra a végrehajtó szerepét osztották. A médiapolitikában a nagy horderejű döntések lényegi előkészítése az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottságában, illetve az Agitációs és Propaganda Osztályán zajlott. A párt- és állami bürokrácia apparátusai közötti feladatelosztást legkézenfekvőbbben sajtótörvénnyel lehetett volna szabályozni, ám ez egészen 1986. szeptember 1-ig váratott magára. Így erre a célra alacsonyabb szintű jogszabályok maradtak, de azok is csak később születtek meg.⁶ Ettől függetlenül a TH mint kormány szerv adminisztrációján keresztül mentek egy szignálás erejéig a Minisztertanács által tárgyalt előterjesztések, de a határozatok előterjesztésének véglegesített formájáról mindig az MSZMP Központi Bizottságának (KB) Agitációs és Propaganda Osztálya (APO) hozott döntést, illetve ez utóbbi szerv hagyta jóvá azokat az ügyeket is, amelyeket a média területén a kormány tárgyalt.

A különböző nemzetközi sajtódelegációkban ugyanakkor helyet foglaltak mind az APO, mind a TH képviselői,⁷ és a főszerkesztői értekezleteket is rendszerint a TH szervezte, illetve készítette elő. Itt fogalmazták meg a pártállami vezetés utasításait az újságok és a Magyar Rádió és Televízió vezetőinek, nem egyszer meglehetősen keresetlen stílusban. Ezek ellen nem volt apelláta, még akkor sem, ha a TH elnöke elvileg kéréseket tolmácsolt a cenzori feladatokat is ellátó főszerkesztők felé. Naményi Géza, aki a TH-t 1959–1969 között vezette, 1959. április 19-én például így fogalmazott, amikor amiatt méltatlankodott, hogy a lapvezetők nem küldték el neki az újságírók másodállásáról és nyelvtudásáról készített összegzéseiket: „Általában jól értesült több egybehangzó forrásból származó hír szerint ma már 17-e van, sőt dél is elmúlt, javasolom tehát, hogy mindenki tartsa meg a kért határidőket, mielőtt gromba leszek”.⁸ Máskor tréfás hangnemet ütött meg, holott nagyon is komoly ügyről volt szó, így például amikor a meghívott főszerkesztők közül – ez is sokat elárul a kor

⁴ Vass-Ságvári, 1973: 312.

⁵ Erről részletesen: Csatári, 2015.

⁶ Egy sajtótörvény-tervezetet 1957-ben is megalkottak, ám annak kodifikálására nem került sor. MNL OL XIX-A-24-b 8. d. 1970-ben az Agitációs és Propaganda Bizottsághoz adtak be egy előterjesztést a tájékoztatás irányelveiről, továbbá annak jogi szabályozása elveiről. MNL OL XIX-A-24-b 44. d.

⁷ Takács, 2012: 128. A pártállami tömegkommunikáció kialakulásáról lásd továbbá Romsics, 2002: 359–376. Szabó, 2000: 66–89. Lázár, 1988: 19–22. Bajomi-Lázár, 2005: 19–51. Heller–Némedi–Rényi, 1992: 109–118. A polgári demokráciák tömegkommunikációjának alapvetéseiről lásd: Habermas, 1971.

⁸ MNL OL XIX-A-24-b 10. d. Takács, 2012: 130.

sajtóviszonyairól és a korabeli médiának a megszálló szovjet csapatokhoz való viszonyáról – mindössze egyetlen egy jelent meg 1960. november 7-én a szovjet hősi emlékmű megkoszorúzásán. Ekkor Naményi Géza félig viccesen, de azért a helyzet szigorúságát nem elfelejtve kifejezésre juttatta „Nem akarom azt mondani, amit a molymama, hogy aki nem eszik a télikapátból, az nem kap majd a fürdőruhából sem”.⁹ A TH tehát a PB 1958-as határozata¹⁰ alapján általában havi rendszerességgel tájékoztatta a sajtó vezető munkatársait az állami szervek működése során keletkezett utasításokról, mely során megosztották velük a Minisztertanács, az Elnöki Tanács és az országgyűlési bizottságok döntéseit. Ugyanezt a párt részéről az APO végezte el szintén havonta, valamint a KB propagandát felügyelő titkára negyedévi rendszerességgel. Kádár János elvileg félévente összehívhatta volna a sajtó képviselőit, de ennek lehetőségével a pártvezér csak nagyon ritkán élt, a kommunikációhoz hozzáfűzött utasításait legtöbbször informális úton adta ki.

A tömegkommunikációban mindemellett ideológiai agymosás zajlott. A hatalom természetesen kihasználta a média kínálta lehetőségeket politikai és gazdasági célkitűzéseinek megfogalmazása terén is (utóbbira példaként lásd: munkaversenyek meghirdetése¹¹). A tömegkommunikációnak már csak azért is ki kellett szolgálnia ideológiailag az állampártot, mert a piacgazdaság kizárása miatt teljes mértékben függött tőle anyagilag és érvényesülésük is attól függött, mennyire tudták kivinni a hatalombirtokosok jóindulatát. A szerkesztőknek, újságíróknak így nem is volt más alternatívájuk, a kommunista ideológia által tematizált világban kellett dolgozniuk, még a kifejezetten nem politikai lapoknál is, igaz, utóbbiak esetében kisebb mértékben.

A tömegkommunikációt nem fogadták el negyedik hatalmi ágként a pártállam idején, annak mindig is hűséges kiszolgálójaként, és nem önálló véleményalkotó tényezőként kezelték.¹² Így a média különböző területein dolgozó munkatársak természetesnek vették a pártközpontból jövő kézi irányítást, azt, hogy a párt vezető plénumainak közleményeit csakis szó szerint lehetett átvenni, valamint azt, hogy az egyes szerkesztőségek élén maximálisan rendszerhű pártkatonák álltak, akik egy-egy médiumon belül gyakorolták és gyakoroltatták az öncenzúrát, a hatalom feltétlen kiszolgálása jegyében. Az újonnan hatalomra került kádári pártvezetés nem bízta a véletlenre a sajtóirányítást sem, az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1956. november 21-ei ülésén még arról is tárgyaltak, hogy addig nem lehet lapokat indítani, amíg erről a legfelsőbb vezető testület nem határozott. Ugyanitt sajnálattal állapították meg, hogy Szirmai István – akit informálisan már ekkor kiszemeltek

⁹ MNL OL XIX-A-24-b 12. d.

¹⁰ Vass-Ságvári, 1973: 174–175.

¹¹ Varga, 1969: 207–208.

¹² Interjú Lakatos Ernővel, 2013. február 2. Hetek. Lakatos Ernő, az MTI egyik Kádár-korszakbeli vezérigazgatója (1980–1982), illetve az MSZMP KB APO vezetője (1982–1988) volt, a rendszerváltás idején pedig hazánk kelet-berlini nagykövete volt.

a később újraalapítandó TH élére – a jelentős újságírói ellenállás miatt nem tudta ismét elindítani a Magyar Nemzetet sem. A plénum 1956. november 23-ai ülésén, amikor arról határoztak, hogy meg kell szervezni a Minisztertanács Tájékoztatási és Sajtó Irodáját, a TH nevet szó szerint még nem említették, de vezetőjeként már ekkor elhangzott Szirmai István neve. A tervek szerint a majdani TH-nak irányítania kellett az írott sajtót, ideértve az MTI-t, valamint a Magyar Rádiót. Rá egy nappal ugyanez a testület arról döntött, hogy Szirmai István legyen „a kormány tájékoztatási megbízottja”.¹³ Szemmel láthatóan keresték még a sajtóirányítás pontos pozícióját a hatalmi struktúrában, ami nemcsak az elnevezés bizonytalanságában volt tetten érhető, hanem a hatásköröket illetően is. A TH ennek a még eleinte kiforratlan tömegkommunikációs hatalmi gépezetnek lett a része, a Kádár-rendszerben leginkább kiszolgálójaként és végrehajtójaként, semmint önálló kezdeményezőjeként. Szirmai István TH-elnöksége (1956–1957) alatt azonban volt egy olyan rövid időszak, amikor még nem dőlt el, hogy elsősorban az MSZMP KB APO-ból vagy a TH-ból irányítják-e majd a médiatevékenységet.

A Tájékoztatási Hivatal iratanyaga

A TH iratanyaga a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található a központi kormányzati szervek iratai között, a XIX-A-24 jelzeten. Ezen belül léteznek a TH titkos ügykezelésű iratai (XIX-A-24-b), és az általános jellegű iratok (XIX-A-24-a). Ez a két állag azonban a pártállami sajtóirányítás speciális volta, valamint a média kormányzati munkát befolyásoló hangsúlyos szerepe miatt nem különül el egymástól élesen az egyébként évkörökbe rendezett, az egyes éveken belül is kronológiai sorrendbe szedett gazdag, dobozonként többszáz oldalas iratanyagban. Szinte teljes átjárhatóság is lehetne a két irategység között, azzal a kikötéssel, hogy a nemzetközi diplomáciai jelentőségű ügyekkel foglalkozó TH-dokumentumok értelemszerűen a titkos ügykezelésű iratok közé tartoznak. Mivel azonban az intézménynél számos politikai érzékenységre témáról keletkezett irat, így nehezen határozható meg, hogy minek alapján minősítettek egy-egy dokumentumot titkosnak, és mi alapján nem. Még az is előfordul, hogy hasonló típusú ügyek egyik része az általános, másik része pedig a titkos ügykezelésű állagba került. A TH ügyeinek palettája meglehetősen színes volt, s ennek megfelelően különböző típusú ügyek mentén szét lehet válogatni az ötvenes évek második felének iratanyagát. Számos irat keletkezett egyebek mellett nemcsak a Magyar Rádió és Televízió központi intézményéről, hanem a helyi (például győri és székesfehérvári) rádiók irányításáról is. Ugyanígy irattárolták az úgynevezett MTI-bizalmasokat és a sajtódiplomáciai iratokat is

¹³ Balogh, 1993: 85., 102. és 121–122.

– utóbbiakhoz tartoztak a nagy nemzetközi jelentőséggel bíró közpolitikai történések médianyilvánosságot kapott részletei, amelyek keletkezésében és publikálásában a TH is aktívan közreműködött mint irányító –, vagy a különböző lapengedélyezési procedúrák tanulságos írásos lenyomatait, az újságok számára készített, kritikával ellátott instrukcióikat, a tőlük visszacsatolásként kapott válaszokat, vagy a helyzetjelentéseket, amelyek mind-mind a korabeli cenzúra sajtósági lenyomatait képviselik. A TH az egyes minisztériumokkal igen szoros kapcsolatot ápolt azok sajtómegjelenései révén, a tárcák híreit az egyes sajtóorgánumok között kanalizálva. Emellett a TH iratain keresztül az írott és elektronikus sajtó munkatársainak, valamint a médiában gyakran szereplőknek a személyes ügyeire is fény derül.

A TH működésének első szakasza (1954–1955)

A TH-t 1954-ben alapította a Nagy Imre-kormány¹⁴ saját hatalmának megszilárdítása érdekében, illetve azért, hogy reformprogramjának kommunikációját vezesse. Erre azért volt szükség, mert hiába lett 1953. július 4-én Nagy Imre a miniszterelnök, a pártapparátus a rákosista vezetők kezében maradt, és egyidejűleg megindult a harc a tömegkommunikáció birtoklásáért. Az első Nagy Imre-kormány igyekezett átmenetlni a hatalomgyakorlás tényleges terepét a pártközpontból az államigazgatásba. Így a TH ebben a rövid, egyéves periódusban a közvetlen pártutasításos sajtóirányítás felszámolásán fáradozott.¹⁵ Elnöke ekkor Szántó Zoltán, korábbi belgrádi és tiranai követ, majd párizsi és varsói nagykövet, 1954 és 1956 között a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tagja¹⁶ volt. Elnökhelyettese Vásárhelyi Miklós, a Szabadság, majd a Szabad Nép munkatársa, később a Művelt Nép Könyvkiadó felelős szerkesztője, illetve a Hungary–Vengrija című lap főszerkesztője¹⁷ volt.¹⁸ Amikor azonban kicsúszott a hatalom Nagy Imre első kormányának kezéből, a politikai pozícióharcok következményeként 1955 áprilisában Rákosi utasítására megszüntették a TH-t¹⁹ – akkor még nem tudták, hogy csak átmenetileg.

A cenzúra²⁰ azonban a hatalombirtokosok harcától függetlenül 1954–1955-ben is jól működött, bár a pártállam módszerei kétségkívül kevésbé voltak átláthatók, mint

¹⁴ A megalapításról szóló jogszabály nem jelent meg hivatalosan a Magyar Közlönyben. Az erről szóló határozat megtalálható: MNL OL XIX-A-24-b 54. d.

¹⁵ Pór, 1997: 40.

¹⁶ Magyar Életrajzi Lexikon, 3. kötet. 733–734.

¹⁷ <http://1956.mti.hu/Pages/WiW.aspx?id=462>. Vásárhelyi Miklós maga is publikált tanulmányt a sajtóirányításról. Vásárhelyi, 1995: 466–475.

¹⁸ Takács, é. n.: 93.

¹⁹ A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának megszüntetése, 1955. MNL OL MK-S 276. f. 53. cs. 227. ő. e.

²⁰ A pártállami cenzúra működésének sajátosságairól lásd: Horváth, 2013: 80–98. A cenzúra működésének általános jellemzőiről lásd: Jansen, 1991.

a keleti blokk más országaiban.²¹ Ez leginkább arra vezethető vissza, hogy Magyarországon se a Rákosi-, se a Kádár-korszakban nem működött kifejezetten cenzurális hivatal, ehelyett a politikai ellenőrzés munkája számos intézmény között oszlott meg, attól függően, hogy éppen milyen kulturális tevékenységet kellett megfigyelni. A TH például 1955-ben értesült a székesfehérvári Vörösmarty Rádióban uralkodó állapotokról, s ezeket az információkat a kormány tagjaival is megosztotta.²² Az eset azért tanulságos, mert mutatja, hogy immár nem a pártközpontot, hanem a kormányzatot tájékoztatták a sajtó ügyeiről, másrészt ebből is láthatjuk, hogy az éppen valamelyest liberalizálódni készülő médiapolitika akkor is szoroson rajta tartotta óvó szemét a sajtó egyes szereplőin. A rádió TH-nak szóló jelentésében leírták, hogy a stúdió a megyei pártbizottság épületében működött, ami már eleve mutatta a szigorú pártállami kontrollt, de ha ez nem lett volna elég, akkor a rádió személyi összetétele adta a biztosítékát annak, hogy a párt ideológiájához és mindenkori elvárásaihoz hű adások szülessenek. A munkatársak ugyanis – bizonyos Ábrahámné és Varga „elvtársak”, Molnár Gyula, illetve a Palotás vezetéknevű népművelési osztályvezető – főleg a helyi pártbizottság APO-ról és a tanácsapparátusból kerültek ki, de a Magyar Néphadsereg állományában lévő, Fodor vezetéknevű főhadnagy (!) is közöttük volt és néhány más, főleg bemondó és felolvasó munkakört betöltő társadalmi munkás. Utóbbiak nyilvánvalóan a ranglétra alján helyezkedtek el és kevés ráhatással lehettek a műsorstruktúrára. A szigorú odafigyelést és szoros pórázt azonban nemcsak ez jelentette, hanem az is, hogy a műsor ellenőrzését Hankó János, a megyei pártbizottság vezető munkatársa végezte, és ha kellett, a helyi cenzúra megtestesítőjeként közbeavatkozott a műsorok készítésébe. Itt még azt sem kell vélelmeznünk, hogy telefonon történt a kézi irányítás: egyszerűen átment az épület egyik szobájából a másikba, és így tette meg észrevételeit. Ilyen szoros ellenőrzés mellett kevésbé valószínű, hogy akár csak esélye is lett volna az ideológiai félresiklásnak. A párt ellenőrző tevékenysége belső, helyi ellentéteket is generált: a rádió hivatalosan a megyei tanács fenntartásában volt, havi 10 ezer forint támogatást kapott tőle, ám a tanács vezetői minduntalan hangoztatták rosszallásukat azzal kapcsolatban, hogy a műsorok a pártbizottság székházából mentek adásba. Egy aláírás nélküli jelentés fel is vetette, hogy talán érdemes lett volna a rádiót átköltöztetni a pártbizottság épületéből, bár megjegyezte azt is, hogy az újságírókat már egyre kevésbé feszélyezte, hogy hol kellett közreműködniük a rádió műsorainak készítésekor. Ez lehetett kincstári optimizmus a pártállami alkalmazott részéről, de nem zárható ki, hogy az 1953 után bekövetkező enyhülés járhatott ilyen pozitív következményekkel.

A TH a feljelentésre reagáló feljegyzésében megállapította, hogy a rádió politikai ellenőrzése megfelelő volt, sőt még ők is túlzásnak ítélték az időnként előforduló

²¹ A média munkatársainak hatalomhoz való viszonyáról ebben az időszakban lásd: Takács, 2006: 7–24.

²² MNL OL XIX-A-24-a 1. d. Feljegyzés a székesfehérvári Vörösmarty Rádió munkájáról.

merevséget, ami a fenti szituációból következett. Szóvá tették azonban az adásokban elhangzó szövegek magyartalanságát, valamint azt, hogy sokszor az utolsó pillanatban készültek el a konferáló szövegek. Sőt még az is előfordult, hogy ezek gépelése behallatszott a stúdióba, miközben ment az élő adás! A hanglemezállomány elégtelenségét is – ami sok zenei ismétlést vont maga után – rosszallották a kormány szerv jelentésében, és azt is megemlétték, hogy egyetlen lemezjátszójuk és magnetofonjuk volt csak, így helyszíni riportok készítésekor sem volt biztos, hogy azok aznap még adásba kerülnek. Megrovoán említették továbbá, hogy a zenei műsorokban nem figyeltek oda az alapvető szerkesztési módszerekre, így a különböző stílusok, valamint a férfi-női énekesek arányaira.

Jellemző a korabeli médiaviszonyok dilettantizmusára, hogy a jelentés büszkén állította: a TH-nak sikerült a rádióhoz beszerveznie egy újságíráshoz értő kollégát is, aki a későbbiekben a rádió összekötő szövegeit volt hivatva szerkeszteni, sőt a jelentésíró úgy állította be magát, mint aki betanította erre a munkára a kolléganőjét. Erre a fontos posztra egyébként Jászberényi Ferencné tettek, aki a Fejér Megyei Hírlap főszerkesztőjének volt a felesége, így biztosították a személyes kapcsolatok alapján is a két médium kooperációját, ami a témafelvetésnél és a hírfeldolgozásnál is szerepet kaphatott. Ehhez kapcsolódóan a TH jelentésírója azt állította, hogy a munkarendet és a beosztást legépelte a rádió munkatársainak, s ennek keretében felosztották a munkaköröket. A határidőket is megszabták, melynek eredményeként rendszeresebbé vált a munkájuk, és már ottléte alatt érződött a rendszeres munka jótékony hatása. A legnagyobbat azonban azzal javított saját renoméján a TH alkalmazottja, hogy egy zenei stúdió létesítését is saját nevéhez fűzte, ami abból állt, hogy egy kölcsönzongorához mikrofont kapcsoltak, és népi zenekart hívtak élő adásba. A székesfehérvári rádió munkájában 1953-tól tetten érhető a folyamatosan bekövetkező enyhülés is, híradásaikban a falvak lakóinak életszínvonalára nagyobb hangsúlyt helyeztek, minthogy a hivatal több riportot igényelt a rádiótól a falvak életéről. Ezt foganatosítandó először helyi újságírókat szerettek volna arra kötelezni, hogy – jó kommunista szokáshoz híven – ingyen írjanak a rádióknak, de miután ezt nem vállalták, abban állapodtak meg, hogy két fiatal újságírónak időnként átalányösszeget fizet a munkájukért a megyei pártbizottság.

Ebből az esetből is látszik, hogy a TH az első Nagy Imre-kormány idején is kifejezetten szoros megfigyelés alatt tartotta a média szereplőit, s ez igaz volt az írott és az elektronikus sajtóra egyaránt. Működésének ez a rövid, egyéves periódusa azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy a sajtóirányítás módszereit és működési mechanizmusát alapvetően megváltoztassa. A hatalmi visszarendeződés következtében pedig 1955-ben megszüntették a hivatalt, amelynek funkciói visszakerültek a pártközpont APO-ra, illetve a Minisztertanács titkárságára és a Népművelési Minisztériumhoz. Ennek a helyzetnek a megváltoztatásához végbe kellett mennie Magyarországon az 1956-os forradalom és szabadságharcnak, amelynek leverése után az új

pártvezetés a sajtóirányítás problematikáját átgondolva a TH ismételt megalapítása mellett döntött.

A TH újraszervezése és első intézkedései

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. december 19-ei határozatával²³ újra létrehozta a közvetlenül a Minisztertanács alá tartozó TH-t, amelynek elsődleges feladata volt, hogy a pártállam kommunikációját elősegítse, ideértve nemcsak a párt- és állami, hanem a társadalmi szervek tájékoztató tevékenységét is.²⁴ A hivatalnak a korabeli viszonyok között nem volt könnyű dolga, mert az újságíró társadalom javarésze a megtorlások korai szakaszában a Kádár-rezsim ellen foglalt állást, majd csak a „korbács és kalács” eszközehez nyúlva tudták őket lassanként megnyerni a hatalomnak. Az 1956. november–decemberi, kormány által kezdeményezett tárgyalások javarészt nem vezettek eredményre, ezért 1956. december 30-án mintegy ezer újságírót bocsátottak el állásukból. Ezután tartottak tagrevíziót, előbb 1957 elején a rádiónál, majd az év második felében a Magyar Újságírók Országos Szövetségénél (MÚOSZ). Utóbbit már 1957. január 14-én megfosztották önkormányzatától és Siklói Norbertet nevezték ki kormánybiztosként az élére. A lapokat csak úgy lehetett újraindítani, ha párthű alkalmazottakkal töltik fel a szerkesztőségeket. A rendszer mellett képletesen hűségesküt tett újságírók egy része két lépcsőben, 1957-ben és 1958-ban béremelést kapott, ami hozzájárult az újságíró társadalom konszolidációjához. Második körben aztán a 2179 MÚOSZ-tag 36 százaléka kapott béremelést. A MÚOSZ önállóságának a párt Politikai Bizottsága (PB) által jóváhagyott 1958. május 31-ei helyreállítása²⁵ annak a folyamatnak a betetőzése, amely során a sajtó világát a hatalom oldalára állították.

A kommunikációs rendcsinálásban aktívan közreműködő TH-t létrehozó jogszabály rendelkezett arról, hogy a hivatalt a kormányfőnek közvetlenül alárendelve kell működtetni. Ennek megvalósulásával egyidejűleg megszűnt a Minisztertanács Sajtó Osztályának és a Népművelési Minisztérium Sajtó Osztályának a sajtóközigazgatási

²³ MNL OL XIX-A-24-b 1. d. 292/1957. 25/1956 (XII. 19.) korm. számú határozat. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1956. Bp., 1957. 195. Furcsa módon a hivatal munkatársai néhány alkalommal az 1955-ös megszűnés után is a TH alkalmazottainak vallották magukat, noha a Népművelési Minisztériumban vagy a Minisztertanács titkárságán látták el feladatukat. Ezt bizonyítja az a megjegyzés is egy másik ügy kapcsán, amit Detre László TH-alkalmazott, későbbi osztályvezető tett az 1956. novemberi–decemberi időszakra vonatkozóan. Itt arról számolt be – nyilvánvalóan tévesen –, hogy Mészáros István, a Bács-Kiskun megyei Népiújság tördelőszerkesztője a TH-ban végzett kiegészítő munkát a forradalom alatt, miután a harcok miatt nem tudott hazautazni. Az illető valószínűleg a Minisztertanács titkárságának sajtóügyeiben segédkezett. MNL OL XIX-A-24-b 1. d. 300/1957.

²⁴ A pártállami sajtóirányítás elveit a Kádár-rendszerben többször kinyilvánították a média szakértői. Ld. Karvalics, 1983: 56–60. Kelen, 1969: 129–131.

²⁵ Cseh–Kalmár–Pór, 1999: 218–221.

feladatköre, azaz ettől kezdve nem nekik kellett kiadniuk a lapengedélyeket, hanem a TH-nak. Tarthatott a kádári vezetés attól, hogy nem mindenben lesznek kompetensek a TH alkalmazottai, mert ugyanebben a határozatban leszögezték azt is, hogy sajtószakemberekből társadalmi bizottságot kell létrehozni a hivatal mellé, tanácsadó testületként. A TH feladatául szabták az állami tájékoztatási munka koordinálását, ennek keretében pedig azt, hogy sajtótájékoztatókat szervezzenek, és hogy az újságírók el is juthassanak a pártállam által legjelentősebbeknek ítélt eseményekre. Ennek során a pártállam szempontjai gyakorlatilag egyeduralmodók voltak, lényegében azt kommunikálták, amire a pártközpontról felkérték őket. A TH feladata lett az Országgyűlésben megszavazott törvények, az Elnöki Tanács által kiadott törvényerejű rendeletek és határozatok, valamint a kormány rendeleteinek és határozatainak és az ezekkel kapcsolatos kommunikációk a sajtó rendelkezésére bocsátása is. A kormányhatározat szerint a TH felügyeleti hatóságába tartoztak a Magyar Rádió, a Magyar Távírási Iroda (MTI), a MÚOSZ, a Magyar Újságírók Szanatóriumi Egyesülete és a lapkiadó vállalatok. A jogszabály azonban sietett hozzátenni: a 19 fős TH működése az említett szervek önállóságát nem érinti, mindössze segíti és ellenőrzi munkájukat. Természetesen ez utóbbi funkció bőségesen adott alkalmat az előzetes és az utólagos cenzúrára egyaránt.²⁶

Az egycsatornás kommunikációs rendszer nem kis részben segíthette elő a rendszer legitimitásának elismertetését a társadalom széles rétegei számára. Ezért is volt elemi érdeke a különböző pártállami szervezeteknek, szervezeteknek, hogy az országos jelentőségű intézkedéseikről, eseményeikről, illetve azok terveiről elsők között tájékoztassák a TH-t. Ahhoz, hogy a monolit kommunikációs szisztéma működhessen és az információk áradata minél több alkalommal érje el úgy a tájékoztatott tömegeket, hogy azok a pártállam érdekeit szolgálják, azt is elő kellett írni, hogy a nagyobb horderejű, országos jelentőségű sajtóközleményeket, kommunikációkat a TH útján bocsássák az MTI, a Magyar Rádió és általánosságban a sajtó rendelkezésére. Így egyetlen állami kommunikációs szakigazgatási szerv segítségével felügyelni lehetett az országban végigsöprő híreket. A TH ugyanakkor az MSZMP KB APO, illetve az ezt a területet felügyelő KB-titkár elvi útmutatásait figyelembe véve kellett, hogy dolgozzon, és az APO a hatalmi szféra sorainak rendezése után sokkal nagyobb súllyal esett a latba egy-egy ügy végkimenetelét illetően. Ez érthető is, hiszen utóbbi a párt szerve volt, ami a pártállam sajátosságainak megfelelően a pártszerv dominanciáját jelentette az állammal szemben. A kisebb volumenű híreket, így egyebek mellett a termelési adatokat, helyi jelentőségű ügyeket a TH-nak már kezdettől fogva sem kellett előzetesen benyújtani, ezek alapesetben mehettek a maguk kiadási útvonalaán az MTI-n keresztül. Ezzel egy időben ugyanakkor a TH-nak is meg kellett kapnia a szövegeket, hogy ha szükséges volt, a kiadás előtt a TH még „odaszól-

²⁶ MNL OL XIX-A-83-a 161. d. (Minisztertanácsi ülések jegyzőkönyvei és mellékletei)

hasson” telefon az MTI-be, hogy bizonyos változtatásokat vigyenek végbe az adott anyagon. Szélsőséges esetben azt is megtehették, hogy megtiltsák a kiadást. Az MTI-ben ugyancsak megvalósult a pártállami ellenőrzés, egyrészt a pártállamra jellemző, a vélt vagy valós elvárásoknak való megfelelést célzó felső-, közép- és alsóvezetői, illetve újságírói öncenzúra folytán, másrészt a beépített III/III-as ügynöki hálózati tagok, valamint a Belügyminisztérium állambiztonsági szolgálatának hivatalos kapcsolatain keresztül és az üzemi párt alapszervezet és a szakszervezet segítségével is.²⁷

A TH vezetése 1956 végétől Kádár János egyik bizalmi emberének, Szirmai Istvánnak jutott feladatul, ami jelezte, hogy a tömegkommunikáció konszolidációjának ügye fontos volt a rendszer számára. Szirmai Istvánt, aki a forradalom előtt közvetlenül az Esti Budapest című pártlap főszerkesztője volt, a pártközvélemény „bolsevizmusán belül nagyvonalúan engedékenynek”, illetve életszeretőnek, de egyúttal cinikusnak is ismerte. Azt tartották róla, hogy nála rátermettebb szakértőt nemigen lehetett volna találni a hazai sajtóviszonyok rendezésére és a tájékoztatáspolitikai koncepciójának, illetve gyakorlatának kimunkálására.²⁸ Helyettesének, Darvasi Istvánnak a közlése szerint²⁹ megbízatását a TH-ban, majd később az APO-n is 1956. november 23-án kapta az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságától, de ezt jogszabállyal csak december 19-én erősítették meg a fent említett kormányhatározattal. A két világháború között az erdélyi illegális kommunista mozgalomból a Romániai Kommunista Párt tagjaként indult Szirmai István 1945 után Magyarországon futott be karriert. 1946–1947-ben a Magyar Kommunista Párt (MKP) Központi Vezetősége Tömegszervezeti Osztályát vezette, 1947–1949-ben az MKP, majd az MDP Országos Szervező Bizottságának titkára volt. Ezt követően 1949–1953 között a Magyar Rádió emblematikus elnökeként tevékenykedett. 1953-ban őt is letartóztatták és koholt vádak alapján elítélték, 1955-ben szabadult. A forradalom leverése után tagja lett az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának, majd a Központi Bizottságnak. A TH elnöki posztjáról 1957 közepén az MSZMP KB APO élére került, de rövid ideig, az 1957-1958-as év fordulójáig nem neveztek ki új TH-vezetőt, illetve Szirmait még 1957 második felében is a TH elnökeként keresték meg a dokumentumok tanúsága szerint. 1959-ben, amikor a KB kulturális és propagandaügyeket felügyelő titkára lett, az MSZMP PB póttagjai közé választotta, majd 1962-ben PB-tag lett. 1963 és 1966 között a kultúra területét leadva a KB propagandaügyekért felelős titkára volt. Emellett vezette a párt KB Agitációs és Propaganda Bizottságát, valamint a parlament külügyi, ezt követően kulturális bizottságát.

A TH-nak tehát elsősorban a pártállami tömegtájékoztatás szervezeti kereteit kellett megteremtenie, miközben az APO rendezte sorait. Ennek talán legelső lépésőfoka az az 1956. december 28–29-én az ország öt városában megrendezett táj-

²⁷ MNL OL XIX-A-24-a 1. d. 216/1957. Tervezet. 1–2.

²⁸ Cseh–Kalmár–Pór, 1999: 218.

²⁹ Pór, 1997: 40.

értekezlet-sorozat volt, amelyen a megyei APO-vezetők és a megyei lapszerkesztők vettek részt és ahol elhangzott, hogy a legtöbb megyében két-három, Pest megyében pedig csak egyetlen munkatárs dolgozott a megyei pártbizottságok APO részlegénél, s ők is leginkább a párt újjászervezésével voltak elfoglalva, és nem a helyi újságok felügyeletével. A megyei lapok vezetői felrötták a létszámukban 1956 végén átmenetileg megcsappant pártszerveknek, hogy nem jutottak elegendő információhoz, híryanaghoz. A lapszerkesztők a valóságtól elrugaszkodva még a megyei MTI-egységek felszámolását is kérték, mert azok szerintük szabotázsakciókat hajtottak végre a hírközlésben. Ez nyilvánvalóan csak annyit jelentett, hogy az MTI-sek közül több megyében demokratikus módon gondolkodtak és nem akartak azonnal a Kádár-rezsim mellé állni, de ugyanez igaz volt a Magyar Rádió munkatársaira is. Az ellenállás, illetve a hezitálás a Kádár-rezsimmel szemben azonban nem csak a sajtó munkatársainak gondolkodására volt jellemző, mert ekkor még arról is szóltak hírek, hogy a demokratikus pártok tovább folytatják újjászerveződésüket.³⁰

A TH hatása a Magyar Rádió és Televízió működésére

A pártállamnak hatalma megszilárdítása érdekében nagyon fontos volt, hogy legyenek olyan szócsövei, amelyek a propagandáját erősítik. Erre a napilapokon – főleg a Népszabadságon – kívül a Magyar Rádió és Televízió (MRTV) látszott a legalkalmasabbnak, egyre növekvő népszerűsége okán. Emiatt a tömegkommunikáció irányítása kiemelt figyelmet szentelt nekik. Az 1956 utáni időszakban a hallgatottságot illetően a rádiózás újabb dinamikus fejlődésen ment keresztül. A II. világháborút követően az akkor még egyetlen elektronikus médium óriási veszteséget könyvelt el ezen a téren. Amíg ugyanis 1943-ban – a viláégés idejéből az utolsó évben, amikor megbízható adat áll rendelkezésre – már 715 760 hallgatót tudhattak magukénak, addig 1945-ben ez a szám visszaesett 178 312-re. Ezután lassú emelkedés volt megfigyelhető, ami nyilvánvalóan összefüggésbe hozható a békeidőszakkal, illetve azzal is, hogy a kommunista államberendezkedés igyekezett a legtöbbet kihozni ebből a médiumból, a saját maga népszerűsítése érdekében. A II. világháború idejének legmagasabb hallgatottsági szintjét 1951-re sikerült megközelíteniük (701 391), míg 1952-re már jócskán túlszárnyalták (886 719). A következő évben átlépték a bűvös egymillió előfizetőt (1 079 648) és 1956-ban már a másfél milliót is (1 587 283).³¹

A Kádár-rendszer első éveiben ez az emelkedő tendencia folytatódott: 1957-ben 1 774 300, 1958-ban 1 978 700, 1959-ben 2 102 400, míg 1960-ban 2 223 700 rádióelőfizetőt tartottak nyilván.³² Ezen adatok tekintetében a Kádár-rendszerben figyelhető meg először az, hogy a fővárosiak aránya a Horthy-korszakkal, de még a Rákosi-

³⁰ MNL OL M-KS 288. f. 22/1957. 1. ő. e. 1–7.

³¹ Cserés-Földes, 1958: 265.

³² Lévai, 1964: 9.

korszakkal szemben is – ahol nagyjából kétszerese volt a vidéki előfizetők száma a budapestiekének – csökkent. Ez azzal magyarázható, hogy ekkor a vidéki hallgatók száma növekedett dinamikusabban, hiszen a budapestiekhez hamarabb jutott el a rádiózás, s így ebben kevesebb tartalék volt már a növekedést illetően. 1957-ben az 1 774 300 előfizetőből 529 900 volt a budapesti, de ez a szám 1960-ra nem növekedett annyira, mint a vidékieké, ugyanis ez utóbbi évben a 2 223 700 rádióelőfizetőből 608 600 volt fővárosi.³³ A hivatalosan 1957. május 1-én indult Magyar Televízióval kapcsolatban 1958-ból való az első egész éves adat. Ennek alapján 1958-ban országszerte 16 038 előfizetőjük volt, ennek túlnyomó többsége viszont (12 396 fő) – nem meglepő módon – Budapesthez köthető. Ez a szám mind a fővárosban, mind országosan egy év alatt több mint a háromszorosára emelkedett: 52 572 televízióelőfizető volt, amelyből 38 058-an a fővárosban éltek. 1960-ra ez az érték is majdnem megduplázódott, Magyarországon 103 658 háztartásban nézettek tévét, közülük 63 596-an Budapesten.³⁴

A TH frissen kinevezett vezetőjének a legújabb és egyre népszerűbb médium Televíziós Főosztálya meghívót küldött a 1958. március 11-én esedékes kollégiumi ülésére, amelyen a május 1-jei műsortervet vitatták meg.³⁵ Ez a kiemelt és ünnepi időpont azért érdekes, mert a Magyar Televízióknak éppen egy évvel korábban, 1957. május 1-jén kezdődött a rendszeres adása, s a felvonulás közvetítésével a hatalom a társadalom széles rétegeit igyekezett meggyőzni arról, hogy a Kádár-rezsimnek jelentős tömegbázisa van. A meghívóhoz mellékeltek egy jelentést a televízió addigi munkájáról, amelyből megtudható, hogy az indulás utáni hónapokban nem volt még műsortervük sem, a műsorok ötletszerűen készültek, átlagosan heti 10 órában. (Ennek meglehetett a maga kockázata a rendszerhűség szempontjából.) Ez az időszak a televízió életében alapvetően a kísérletezés és a tapasztalatszerzés jegyében telt, de a kezdeti lépések után 1958 májusától már heti 12 órára szándékoztak emelni a műsoridőt. Hangsúlyozták, hogy műsorpolitikájukkal a párt és a kormány általános politikáját igyekeztek segíteni, egyebek mellett azzal, hogy a Lenin-féle hatalomátvételtől sugároztak szovjet filmeket, illetve a párt kisújszállási nagygyűléséről is készítettek felvételeket, amelyeket leadtak. Ebből is látszik, hogy a hatalom propagandaeszközként tekintett a televízióra annak érdekében, hogy a proletárdiktatúra megszilárduljon. Problémaként vetették fel, hogy a műsorok készítésének ellenőrzése nem volt meghatározott, és az adási fegyelem is hagyott némi kívánnivalót maga után, noha munkatársaik kevés kivételtől eltekintve rátermett – értsd: hithű kommunista – emberek voltak, ahogy a rendezőkről is ugyanez volt elmondható. Hogy ez így is maradjon, az utánpótlás biztosítására riporterképzést indítottak Randé Jenő vezetésével.

³³ Lévai, 1964: 9.

³⁴ Lévai, 1966: 39.

³⁵ MNL OL XIX-A-24-a 2. d. 125/1958. 1–8.

A TH a továbbiakban is kapott tájékoztatást az MRTV-től, 1959. novemberi öszszegzésük az abban az időszakban hozzájuk érkezett levelekről csaknem száz oldalra rúgott.³⁶ Ebben egyebek mellett részletesen elemezték a levelezési rovatukban akkoriban nagy számmal megjelenő szövetkezetesítéssel kapcsolatos, nagyobb részben hallgatói, kisebb részben nézői leveleket. Ez a jelenség nem volt véletlen, hiszen ez volt az az időszak, amikor a tévesztés üteme felgyorsult, ami a társadalomban nem kis ellenérzést és feszültséget szült. A levelek a rádióriportokkal szemben a rideg valóságról szóltak: egyebek mellett a tévesztés-elnökök túlkapásairól, a laza munkafegyelemről, a már tévesztés-tagok kilépési szándékairól, azok okairól, a tévesztés-tagok jövedelmének alacsony szintjéről, a tévesztés-tagok társadalombiztosításáról és az egyénileg gazdálkodó parasztság problémáiról. Ezenkívül a levelekben a tagosításkor kapott csereföldek rossz minősége és a falvak határában való rossz elhelyezkedése miatt is panaszkodtak. Az a jelenség is megfigyelhető, hogy sokan szabadulni igyekeztek a földjeiktől, mert inkább az iparban akartak munkát vállalni, továbbá, hogy aratáskor és csépléskor nem kapták meg időben a tévesztéktől a gépeket, ami miatt gabonájuk egy része tönkrement.³⁷

A TH-hoz elküldött összesítés másik részében az MRTV az aktuális politikai kérdésekhez kapcsolódó hallgatói leveleket gyűjtötte egy csokorba. Ebben helyet kapott a szinte obligát köszönetmondás a Szovjetunióknak – alkalmasint a szputnyikokért és az úrrakétákért –, a hidegháborús hangulat miatti békevágy, amit természetesen a kommunista propaganda is gerjesztett, illetve a kommunista párt intézkedéseinek helyeslése. Ezeken kívül több érdekes anomália is szerepelt a levelekben, amelyeket úgy tálaltak, hogy az a pártállami vezetésnek megfelelő legyen. Ide sorolható az, amikor a Heves megyei Halmajugrán a párttitkár (aki egyúttal munkásőr is volt) felesége az egyik helyi templom harangozójának munkakörét töltötte be. Ez a rádióknak elküldött hallgatói levél szerint összeegyeztethetetlen volt a szocialista életszemlélettel, s a rádió örömmel konstataálta, hogy a híradás hatására a feleség le is mondott erről a munkáról. Színfoltként említhető az a levél, amely szerint voltak, akik szívből kommunisták voltak, de még nem léptek be a pártba. Ezzel szemben persze a többség csak érdekből és karriervágyból vagy legalábbis a realitásokat józanul értékelve lett kommunista.³⁸

³⁶ MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 230/1959/a; MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 230/1959/b; MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 230/1959/c. A levelezési rovatáról lényegében minden fontosabb orgánumban beszámolt a TH-nak, így egyebek mellett a Magyar Nemzet: MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 229/1959 és MNL OL XIX-A-24-a 4. d. 10/1960, az Ország-Világ: MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 228/1959, a Jövendőnk: MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 232/1959, a Népszava: MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 255/1959 és MNL OL XIX-A-24-a 4. d. 6/1960, a Nógrádi Népiújság: MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 254/1959, a Pest Megyei Hírlap: MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 249/1959, a Magyar Ifjúság: MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 247/1959 és a Szabad Föld: MNL OL XIX-A-24-a 4. d. 11/1960.

³⁷ MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 230/1959/c. 1–30.

³⁸ MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 230/1959/a. 1–10.

Az MRTV beszámolt a TH-nak arról is, hogy névtelen levelekben tiltakoztak az ateista propaganda ellen is. Ezek a levelek természetesen nem mehettek adásba, de az sem meglepő, hogy a vallásos emberek a retorziótól való félelmükben nem vállalták a nevüket. Az egyik levél például arról szólt, hogy a rádió műsorai egyenesen ellenségesek voltak a hitüket gyakorlókkal szemben, s ez még a dramatizált rádiójátékokban is megjelent. Egy másik hallgató pedig azt észrevételezte, hogy az építő-táborokról szóló tudósításban istenkáromlás hangzott el az adásban. A rádió persze nem tehetette meg, hogy egyik hallgatói levelet sem dolgozza fel, így műsoraikban helyel-közzel beszámoltak egy-egy égetően fontos problémáról, amelyek 1959-ben a társadalmat foglalkoztatták. Ilyen volt az óvodai férőhelyek alacsony száma, a zsríszalonna eltűnése a boltokból, illetve a szovjet gyártmányú Moszkva típusú motor-kerékpárok gyakori meghibásodása.

Voltak ezenkívül igencsak kritikus hangnemet megütő hallgatói levelek is a TH-nak küldött jelentés alapján, amelyek természetesen nem mentek adásba és mármár a rendszerellenesség kategóriájába tartoztak. A Rákosi-rendszerben kétségkívül börtönbe csukták volna azokat izgatás vádjával, akik ilyen véleménynek hangot adtak, ráadásul írásban. Ezekben a levelekben megjelent egyebek mellett az, hogy a magyar kommunista párt alávetett szolgája a szovjeteknek, a rádió folyamatosan kommunista propagandát zeng, miközben Nyugaton jobb az életszínvonal, mint a keleti blokk országaiban, és volt, aki abbéli véleményét sem rejtette véka alá, hogy a téészesítés is szovjet utasításra történt. Talán a legmerészebb hallgatói levél az volt, amely április 4-ét becsmérelte, és egyenesen kétségbe vonta, hogy Magyarország szabad és független lett volna.³⁹ A TH-nak küldött jelentésben külön kitértek a külföldiek Magyarországgal kapcsolatos véleményére is, amelyek között azonban nem meglepő módon nem találni határon túli magyarokat, hiszen ők nem álltak a kommunista rendszer oldalán. Igaz, a külföldiek sem kímélték a Kádár-rezsimet, például az a nyugati turista, aki csak tranzitvízumot kapott, szívesen megnézte volna az ország számos nevezetességét, de csak egy napot tartózkodhatott itt, s emiatt méltatlankodó levelet írt, amelyben leszögezte, hogy addig nem nevezhető Magyarország demokratikusnak, amíg a Vasfüggöny létezik.⁴⁰ A Magyar Rádió és Televízió apróbb ügyei szintén a TH felügyelete alá tartoztak, így alkalmazottaik autóvásárlási kérelmei is. 1958. június 30-án például Bágya András és Balassa P. Tamás – a könnyűzenei slágercéh két prominens képviselője – folyamodott autóvásárlás iránt, amit a gyakorlatban a Minisztertanács Titkárságának Gazdasági Osztálya intézett. Ebben az esetben nem arról volt szó, hogy kaphatnak-e autót, hanem arról, hogy soron kívül jussanak hozzá.⁴¹ A kérést azonban nem teljesítették, ami kiderül Vigyázó Piroska TH-alkalmazott Mike Gyulának, a Magyar Rádió és Televízió gazdasági igaz-

³⁹ MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 230/1959/a. 21–24.

⁴⁰ MNL OL XIX-A-24-a 3. d. 230/1959/b. 5.

⁴¹ MNL OL XIX-A-24-b 4. d. 652/1958.

gatójának írt 1958. május 16-ai leveléből, amelyben leírta: mindössze egyetlen autót tudtak vásárolni 1958 első negyedévében, ugyanakkor Balassa P. Tamásék nem is hozzájuk tartoztak, mert nem újságírók voltak, hanem zeneszerzők, hiába álltak rádiós alkalmazásban.⁴²

A Magyar Rádió és Televízió egy másik, érdekességnek számító ügyben is a TH-hoz fordult. A médium Ifjúsági Osztálya ugyanis Csehszlovákián, NDK-n,⁴³ Lengyelországon és Szovjetunióan keresztül expedíciós riportot tervezett a sarkvidékre, és ahhoz kérte 1958. május 24-én a TH engedélyét, hogy tekintettel a vállalkozás exkluzivitására, a szokásosnál nagyobb mennyiségben vihessenek felszerelést. Gyáros László, a TH akkori vezetője három nappal későbbi válaszában megadta az engedélyt. A kérelmezők minden ideológiai érvet bevetettek, hogy sikerrel járjanak, és ezúttal el is érték céljukat. A kor uralkodó frázisaival élve megemlégtették többek között, hogy riportjaikkal szeretnék elmélyíteni Magyarországon és a tőle északra fekvő „népi demokratikus” országok – beleértve természetesen a Szovjetuniót – fiataljainak barátságát, szeretnék az ifjúság internacionalista nevelését elősegíteni, és bemutatni a „baráti országok” fiataljainak „békéért folytatott küzdelmeit” a magyar ifjúság számára. Nem lehet pontosan megállapítani, mennyire volt őszinte a kérelem megszövegezése, de elhetünk a gyanúperrel, hogy nem minden szava mögött húzódott marxista-leninista meggyőződés. Ebből az esetből mindenestre tanulságként levonhatjuk, hogy egy jó érzékkel megfogalmazott kérvénnyel, és minden biztonnal megfelelő protektorokkal megerősítve nagy volumenű elképzelések is megvalósíthatók voltak. A sikerhez persze elengedhetetlen volt a szocialista értékrendnek megfelelő témaválasztás és nyelvi prezentáció.⁴⁴

Összegzés

A Tájékoztatási Hivatal második újraalapítása a Kádár-rendszerben híven jelzi a pártállami rezsim represszióját, azt, hogy a hatalom feltétlenül számított a tömegkommunikációra és arra, hogy az kiszolgálja a hatalombirtokosok érdekeit. Ennek megfelelően a TH minden erejével rajta tartotta kezét az információáramlás útőerén, és a cenzúrát az MSZMP KB APO-val karöltve gyakorolta. Az APO dominanciája a TH-val szemben az évek előrehaladtával egyre egyértelműbbé vált, de a TH is megőrizte cenzurális hatalmának egy részét. Ide tartoztak a médiamunkások között rettegett hírnévnek örvendő főszerkesztői értekezletek, amelyek sokszor felértek egy-egy raporttal, illetve a lapengedélyezési eljárások, amelyekkel könnyűszerrel ellehetetlenítettek különböző sajtótermékeket.

⁴² MNL OL XIX-A-24-b 4. d. 446/1958. 1–3.

⁴³ Egy TH-ban született feljegyzés tanúsága szerint sokáig csak az NDK-ban volt a TH-hoz hasonló jogállású intézmény. Ld. MNL OL XIX-A-24-b 17. d. 495/1962.

⁴⁴ MNL OL XIX-A-24-b 4. d. 559/1958.

A TH-hoz a Magyar Rádió és Televízióról befutó információkat egyrészt arra használták fel, hogy analizálják a közvélemény általános hangulatát, ami már csak azért sem volt mellékes, mert ekkoriban még az 1956-os forradalom és szabadságharc emléke nemcsak a társadalom széles rétegeiben, hanem a hatalom berkein belül is élénken élt. Másrészt az információkkal a TH gazdálkodhatott is, és saját belátása, valamint az ötvenes évek végén már felettes szerveként emlegethető MSZMP KB APO utasításai alapján a rendszeresen összehívott főszerkesztői értekezleteken keresztül nyomást gyakorolhatott az MRTV aktuális műsorpolitikájára. Ebből pedig az átlag rádióhallgató és televíziónéző is levonhatta a konzekvenciát: kizárólag a kommunista ideológiának és a szocialista erkölcsnek megfelelő műsorok mehettek adásba.

Felhasznált források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XIX-A-24-a = Tájékoztatási Hivatal általános iratai

XIX-A-24-b = Tájékoztatási Hivatal titkos ügykezelésű iratai

XIX-A-83-a = Minisztertanácsi ülések jegyzőkönyvei és mellékletei

MK-S 276. f. = Magyar Dolgozók Pártja, az MDP PB iratai

MK-S 288. f. 22. cs. = MSZMP KB APO iratai

Bajomi-Lázár, 2005 = Bajomi-Lázár Péter: Médiapolitika. Magyar médiatörténet.

Szerk.: Bajomi-Lázár Péter. Bp., 2005. 19–51.

Balogh, 1993 = Szerk. Balogh Sándor. A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. Bp., 1993. 85., 102. és 121–122.

Brown, 1971 = Brown, J.A.C.: Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing. London, 1971. 26–28.

Csatári, 2015 = Csatári Bence: A Tájékoztatási Hivatal története Szirmai István elnöksége alatt (1956–1957). Bp., 2015.

Cseh-Kalmár-Pór, 1999 = Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963. Szerk.: Cseh Gergő Bendegúz-Kalmár Melinda-Pór Edit. Bp., 1999. 218–221.

Cserés-Földes, 1958 = Cserés Miklós, Földes Gézőné, et. al.: A Magyar Rádió és Televízió kézikönyve. Szerk.: A szerkesztőbizottság. Bp., 1958. 265.

Habermas, 1971 = Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása. Bp., 1971.

Heller-Némédi-Rényi, 1992: Heller Mária-Némédi Ágnes-Rényi Ágnes: A magyar nyilvánosság szerkezetváltásai a Kádár-rendszerben. Értékrendek és társadalmi-kulturális változások. Szerk.: Somlai Péter. Bp., 1992. 109–118.

Horváth, 2013 = Horváth Attila: A cenzúra működési mechanizmusa Magyarországon a szovjet típusú diktatúra időszakában. Magyar sajtószabadság és -szabályozás

- 1914–1989. Szerk.: Paál Vince. Bp., Médiatudományi Intézet, 2013. 80–98.
- Interjú Lakatos Ernővel, 2013. 02. 02. = A hatalomgyakorlás nem sokat változott, mondja Lakatos Ernő, Kádár János propagandistája. http://www.atv.hu/egyeb/20130201_a_hatalomgyakorlas_nem_sokat_valtozott_mondja_lakatos_erno_kadar_janos_propagandistaja (A letöltés ideje: 2021. július 11.) Jansen, 1991 = Jansen, Sue Curry (eds.): *Censorship. The Knot that Binds Power and Knowledge*. Oxford, 1991.
- Karvalics, 1983 = Karvalics László: A tájékoztatáspolitikai elvei és gyakorlata. *Pártélet*. 1983/3., 56–60.
- Kelen, 1969 = Kelen Béla: Sajtóirányítás – nem iskolás fokon. *Magyar Sajtó*. 1969/5., 129–131.
- Lázár, 1988 = Lázár Guy: A szocialista nyilvánosság történetének alapvonalai. *Kritika*. 1988/10. 19–22.
- Lévai, 1964 = Rádió és televízió évkönyv 1964. Szerk.: Lévai Béla. Bp., 1964. 9.
- Lévai, 1966 = Rádió és televízió évkönyv 1966. Szerk.: Lévai Béla. Bp., 1966. 39.
- Magyar Életrajzi Lexikon 3., kiegészítő kötet A-Z. Főszerk: Kenyeres Ágnes, Bp. 1981.
- Murányi, 1994 = Murányi Gábor: A magyar sajtó története 1948-tól 1988-ig. A magyar sajtó története. Szerk.: Kókay György–Buzinkay Géza–Murányi Gábor. Bp., 1994. 201–229.
- Pór, 1997 = Pór Edit: A kádári tájékoztatáspolitikai (1956–1962). *Kritika*. 1997/2. 40.
- Sparks–Reading, 1998 = Sparks, Colin–Reading, Anna: *Communism, Capitalism, and the Mass Media*. London, 1998. 43.
- Romsics, 2002 = Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 2002. 359–376.
- Szabó, 2000 = Szabó Ildikó: A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról. Bp., 2000. 66–89.
- Takács, 2006 = Takács Róbert: Újságírói szerepfelfogások 1954–1956 között Magyarországon. *Médiakutató*. 2006. tél. 7–24.
- Takács, 2012 = Takács Róbert: Politikai újságírás a Kádár-korban. Bp., 2012. 128.
- Takács, é. n. = Takács Róbert: A magyarországi sajtószabályozás 1944–1989. (Megjelenés előtt) 93.
- Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1956. Bp., 1957. 195.
- Varga, 1969 = Varga György: A termelési agitáció átértékelése. *Magyar Sajtó*. 1969/7. 207–208.
- Vásárhelyi, 1995 = Vásárhelyi Miklós: A Kádár-rendszer tájékoztatási politikája – A cenzúra visszaállítása 1956 után. *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Szerk.: Valuch Tibor. Bp., 1995. 466–475.
- Vass–Ságvári, 1973 = A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Szerk.: Vass Henrik–Ságvári Ágnes. Bp., 1973. 174–175., 312.

▪ *Levéltár – történet rovatunkban a távolabbi múlt levéltárosainak sorsát is felidézük. A következő közlemény nem csupán egy régi levéltáros életutat mutat be, de a korabeli levéltári feladatokat, az archívumban történő munkavégzés körülményeit is megismerhetjük belőle. Ösztönözni is szeretnénk egyúttal kollégáinkat hasonló kutatásokra, a saját levéltáruk múltjára vonatkozó források feltárására.*

Szállkai Tamás

A bihari „élő archívum” – Jakab Mihály pályája

„Óh! Hány márvány kriptáknak falába
Vésetnek be a képzelt érdemek?
Hány silány homokdomb oldalába
Nyugosznak a Hazafi tetemek?”

J. M.

Életének főbb mozzanatai

Jakab Mihály bihari levéltárnok életével keveset foglalkozott az utókor, pedig két évtizedes munkássága jelentős nyomot hagyott a megyei archívumon.¹ Felmenőinek sorsáról 1687-től kezdve maradtak fent adatok, ekkor szerzett *posztumusz* nemességet őse, Mátyás. Az oklevelet Bihar vármegye közgyűlésén hirdették ki 1688. május 15-én. A megye nemességvizsgáló bizottsága előtt kiváltságos helyzetüket oklevelük felmutatásával 1731-ben Nagylétán igazolták. A család ezután szétágazott, kétségtelen nemességüket Derecskén, Biharpüspökiben, Nagyrábén többször bizonyították.² A levéltárnok dédapja, szintén Jakab Mihály, Nagyrábén volt birtokos, fia, István a váradi római katolikus püspökség lázuri ispánja, utóbbinak Mihály nevű fia a mezőkeresztesi (ma Biharkeresztes) püspöki uradalom gazdatisztje, felesége Biri Sára. A házaspárnak 1797-ben született egy Mihály nevű gyermeke, aki azonban egy napos korában elhunyt. A későbbi levéltárnok, szintén a Mihály keresztnvet kapta, 1801. január 8-án látta meg a napvilágot néhány hónappal azután, hogy nővére egy éves korában meghalt. Az apa klasszikus műveltséggel rendelkezett, így gyermekeit maga tanította, „korán beléjük csepegtette szeretetét a szép iránt s a művészi haj-

¹ Főleg irattári rendszereivel és levéltári munkájával foglalkoztak korábban – meglehetősen – vázlatosan: Gazdag, 1985: 25–26., Major, 1998: 58–63.

² Emődi, 2021: megjelenés alatt.

lamot, mely benne mint a természet ölen élő mezei emberben sem aludt ki soha”³. Két fiát a nagyváradi királyi jogakadémián taníttatta, éppen az 1811-et követő nagy pénzromlás időszakában.

A megyei iratokban Jakab Mihály neve 1823-ban tűnik fel, amikor a közgyűlés előtt bemutatották a Királyi Táblától nyert ügyvédi oklevelét.⁴ A következő évben tiszteletbeli nótáriussá választották, 1825-ben pedig második és harmadik aljegyzőnek jelölték, egyúttal az esküdtek közé is bekerült.⁵ Ebben a minőségében küldte ki a megyei törvényszék, hogy néhány rabot a törvényhatóság hajdúival Temes megyébe kíséren. A „közbátorságot tárgyazó” feladatot „dicséretes szorgalmatossággal és nagy foganattal teljesítette”, olyannyira, hogy „különös jutalomra is méltó volna”, ezért a szóbeli dicséret mellett a pluszban felmerülő költségeit is megtérítették.⁶ A Helytartótanács azonban nehezményezte, hogy Jakabnak a megye elengedte a rendes napidíján felül számított összeget és annak visszafizetésére kötelezte az (ekkor már csak volt) esküdtet, azzal a kikötéssel, hogy ha a megye nagyobb jutalomra méltónak találja a Tánzos János és tolvaj bandájának, s „messzire ágadzott cimboraságaik kivilágosítására” és elfogására küldött Jakabot, *saját* pénztárából jutalmazhatja. A közgyűlés nyugtázva azt, hogy megyei végzésben engedték el az összeg visszatérítését, a felsőbb rendelet hatására a többlet visszafizetését elrendelte, ugyanakkor 100 forintot utaltak ki jutalom címén az ekkor már levéltári hivatalával foglalatostkodó Jakab Mihály részére.⁷ (Pályafutása kanyarjaihoz hozzátartozik, hogy Budaházy Antal főügyésszé történő kinevezése után Jakabot jelölték ugyan első vice fiskálisnak, ám végül a levéltárnoki teendők elvégzésével bízták meg.⁸) A tisztség elfogadásával egy életre szóló döntést hozott: hivatást választott. A levéltárnok – akit a korabeli köznyelv „Élő Archívum”-ként emlegetett⁹ – munkája iránti elhivatottságát jelzi, hogy amikor a főispáni helytartó 1837-ben „közönségesen ösmert jeles tulajdonságainál fogva mind főjegyzői, mind főügyvédi hivatalokra” akarta kijelölni, ő „mostani hivataljában óhajtott megmaradni”, s a közgyűlés szerint is mind a „külső tisztségben [táblabíróként], mind ... hivatali ideje alatt ... kitüntetett érdemeiről a jegyzőkönyvbe ezennel csak dicséretet és követésre méltót iktathatnak”¹⁰.

Haladó szellemű gondolkodóként a reformellenzék és vármegyei követ Beöthy Ödön¹¹ híve volt, 1849-ben a szabadságharc bukása után pedig mint politikai státus-

³ MNL OL A 2169., Szász, 1877: 5-6.

⁴ MNL HBML IV. 1. a. 2658/1823.

⁵ MNL HBML IV. 1. a. 159/1824., 233. k. 254. (csak a mutatókönyvi bejegyzés maradt fent).

⁶ MNL HBML IV. 1. a. 35/1827.

⁷ MNL HBML IV. 1. a. 1989/1831., 2569/1831., 121/1833.

⁸ MNL HBML IV. 1. a. 236. k. 10., 392. (csak a mutatókönyvi bejegyzés maradt fent).

⁹ Szász, 1877: 5.

¹⁰ MNL HBML 822/1837.

¹¹ Beöthy a vármegye vezető ellenzéki politikusaként többször volt országgyűlési követ, 1841-től választott alispán, 1848-ban az új kormány főispánná nevezte ki, 1849-ben pedig a Partium kormány-

fogylyot említik,¹² börtönbüntetéséből amnesztiával szabadult 1856-ban.¹³ 1857-ben bukkan fel még a neve az iratokban mint végrendeleti tanúé.¹⁴ 1858. november 6-án hunyt el Nagyváradon szélütés következtében.¹⁵

A levéltár Jakab Mihály idején

A levéltárnok feladatai

Jakab Mihály kinevezésekor bizottságot küldtek ki az archivarius feladatainak utasításba foglalására.¹⁶ A végleges szövegváltozatot 1829 júniusában hagyta jóvá a közgyűlés (ld. melléklet). Négy pontban foglalták össze a registrator teendőit, amelyeket jól szemügyre véve láthatjuk, hogy közülük több valamilyen formában ma is a levéltári munka része. Megállapítható, hogy egy viszonylag korszerű munkautasítást készítettek a levéltárnok számára. (Dőlt betűvel jelezzük az egyes munkaterületeket).

Az első és legfontosabb kötelesség a levéltári anyag biztonságos őrzése, tilos égyertyával vagy pipával a levéltárba lépni (*tűzvédelem*), ezért a levéltárnok lehetőleg ne hagyja el Váradot, elutazásakor a segédje helyettesítse, ugyanakkor távollétét a főjegyzőnek vagy az alispánnak be kell jelentenie. „Fő és kiváltképpen való hivatali kötelessége” a főjegyzőtől a közgyűlés anyagait bekérni (*iratátvétel*), azok szokott módon való regesztázása (*segédletkészítés*), azzal a külön meghagyással, hogy a közgyűlés repertóriumait személyesen a levéltárnoknak kell elkészítenie. A beérkező akták ellenőrzése során figyelnie kell az iratsorozatok hiánytalanságára, feladata a hiánypótlásra való felszólítás is (*iratkezelés felügyelete*). További feladat a közgyűlési és törvényszéki sorozatok mellett már megkezdett repertóriumok folytatása (nemességigazolások, életben lévő táblabírók lajstroma, országgyűlési tárgyak mutatója),¹⁷ amelyeket – különösen a törvényszékekét – naprakészen kell vezetni, hogy azonnal kereshetőek legyenek; az elvégzett munkáról időszakos jelentéseket kell tenni (*kötelező munkabeszámoló*); hivatalos szerveknek és magánszemélyeknek iratok előkeresése, a kiadott aktákról napló vezetése (*ügyfélszolgálat*), szükség szerint iratmásolatok készítése meghatározott díj ellenében (*reprográfia*); különböző nyomtatványok (adó- és népösszeírások, személyi, út- és marhalevelek) kezelése, nyilvántartása, kiadása.¹⁸

biztosává. Hegyesi, 2000: 18–32.

¹² MNL HBML IV. 262. 1. 1850.

¹³ „A jegyzéke azon egyéneknek, kiknek a vagyonekhoz elengedése megadatik... Jakab Mihály volt megyei levéltárnok.” Politikai Ujdonságok. 1856. július 23. 256–257.

¹⁴ MNL HBML IV. 456. d. 16. d. Jakab.

¹⁵ Gyászjelentése szerint, ami magángyűjteményben található.

¹⁶ MNL HBML IV. 1. a. 236. k. 10., 392. (csak a mutatókönyvi bejegyzés maradt fent).

¹⁷ Ezek közül ma csak az elsőről van tudomásunk. MNL HBML IV. 1. a. 264. k.

¹⁸ MNL HBML IV. 1. b. 550. Fasc. V. 1829.

Levéltári „munkálatok”

A vármegye székházában a levéltári hivatal számára 1825-ben öt szobát biztosítottak, maga a levéltárnok kétszobás szolgálati lakásban lakott ugyanott, amelynek a fűtéséhez szükséges tűzifát is „mióta ember emlékezik” a törvényhatóság biztosította.¹⁹ Jakab időszakos jelentéséből értesülünk arról, igényelte, hogy az ablakok „vas táblái kiigazíttassanak”, a „bűnbeli irományok levéltárának üres fala pedig záros fiókkal láttassék el”, hogy a pénztár iratait abban elhelyezve, helyet szabadítsanak fel.²⁰ 1834-ben egy földrengés miatt három bolthajtásos helyiség mennyezete megrepedt, ezért az irományokat ideiglenesen a tiszti ügyész és a megyei hajdúk őrmesterének szobájában helyezték el.²¹

A Helytartótanács 1829-ben a megye levéltárában uralkodó „nagy zavar” eloszlatását rendelte el és az elmaradt lajstromozásra felvettapidíjas írнок további alkalmazását megtiltotta,²² a levéltárnokot pedig „hivatalának rendesebben leendő folytatására” utasította. A közgyűlés azonban nagyon is meg volt elégedve a registrator munkájával, olyannyira, hogy végzésbe is foglalta, hogy az elmaradás nem is a mostani levéltárnok idején keletkezett, hiszen az csak az előző évben foglalta el hivatalát, és kötelességeit „egész szorgalommal és pontossággal” végzi.²³

S valóban így történt, Jakab 1829-től felgyorsította a levéltári munkát: az iratsorozatokból egykori tisztviselőknél vagy azok özvegyeinél lévő „magukon levéltári jelet viselő” dokumentumok visszaadását sürgette. A „némely régi tisztviselőknak a megye Levéltárába sorozatlanul heverő irományai”-nak a rendezése 1830-ban kezdődött meg, majd újabb hagyatékokkal gazdagodott a gyűjtemény.²⁴ Történeti értéküket már a korabeli archivarius is felismerte, s az iratok rendezését javasolta.²⁵ A közgyűlési, törvényszéki vagy más sorozatokból származó iktatott iratokat visszahelyezte, a többit pedig évrendbe állította, az iratokon lévő viaszpecségekről pedig mutatót készített. Néhány dokumentumra kis feljegyzéseket írt, például a Helytartótanács azon levelére, amelyben Bihar vármegyét arra figyelmeztetik, hogy a megyebeli földbirtokos író, Bessenyei György műve veszélyes, azt írta: „a Természet Világa

¹⁹ MNL HBML IV. 10. 1. 1834.

²⁰ MNL HBML IV. 1. a. 267/1830.

²¹ MNL HBML IV. 1. a. 1964/1839.

²² A megye azonban „régiszokáson és felsőbb rendelkezéseken alapult” jogait továbbra is fenntartotta.

²³ MNL HBML IV. 1. a. 1752/1830.

²⁴ MNL HBML IV. 1. a. 269/1830.

²⁵ 2015-ben az NKA támogatásával Kovács Ágnes levéltári kezelővel fondrevíziót hajtottunk végre, az iratokat kitergegettük és savmentes dobozokba helyeztük. Az 1970-es években készült témacédulákat felülvizsgáltuk, javítottuk, kiegészítettük, pecsét- és helynévmutatóval láttuk el és elektronikusan kereshetővé tettük.

című munkájáért megdorgáltatik, és szemügy alatt tartatik”.²⁶ Jakab bizonyára ismerte Bessenyei munkáit, ám ezt nem, mert a kéziratban maradt művet – amelyben puztai magányáról is ír – a „bihari remete”, csak 1898-ban adták ki.²⁷

Az 1834. évi földrendést követően az iratokat menekíteni kellett, eközben „némely hányt-vetett írások között” a megye régi ezüst pecsétnyomójára bukkant, amelyről először azt gondolta, hogy hamisítvány, s mint bűnjel került a levéltári iratok közé. Évekig gyűjtötte az anyagot, míg több olyan iratot is talált, amelyekben az ezzel a tipáriummal készült lenyomatokat talált.²⁸ Ezen felbuzdulva levelet intézett a leleszi konventhez, hogy az a megyével kapcsolatos régi iratokról tájékoztassa. Miután választ nem kapott, meggyőzte a közgyűlést, hogy a megye országgyűlési követei által próbáljanak eredményt elérni.²⁹

A nádor „félszázados” ünnepére készített emlékpénzre történő szervezett gyűjtésből fennmaradó összegből – saját javaslatára – a hasonló érmék „bátorságos” tárolására szekrényt készíttetett. Kassa és Eperjes városa 1847-ben közösen rendezte meg az orvosok és „természet vizsgálók” társulati nagygyűlését. Ebből az alkalomból ott is emlékpénzt készíttetek, amelyet a törvényhatóságok részére – így Bihar megyének is – megküldtek. A közgyűlés megbízásából a veretet a levéltárnok már ebbe a szekrénybe helyezte el.³⁰

A levéltári munkálatok előrehaladásáról, a rendezésről, lajstromozásról időszakos jelentést kellett tennie,³¹ amelyekben más adatokat is közölt, például 1830-ban a Helytartótanáctól 20, 1831-ben 50-60 darab urbáriumnyomatványt kért és kapott meg.³² Az állandó lajstromozás mellett is folyamatos volt az elmaradás. Jakab tekintélyének tulajdoníthatjuk azt, hogy a megye közönsége pénzt, még hozzá ezer Ft-ot ajánlott fel segédszemélyzet alkalmazására, hogy az elmaradt munkát elvégezzék.³³ Jogosan vetette fel azt is 1841-ben, amikor a levéltári írószobából egy köteg passus nyomtatvány eltűnt, hogy a levéltárat ne rabok őrizzék, hanem a korábban „levéltár őrzési cím” alatt 1811-ben (!) felvett hites hajdú lásson el ott *tényleges, állandó* szolgálatot. A közgyűlés beismervén, hogy „megítélt, bűnnel szenvedő” rabok alkalmazása a levéltár körüli szolgálatokra nemcsak „célaránytalan”, hanem veszélyes is, ezért hajdút rendelt a levéltárnok mellé.³⁴

²⁶ MNL HBML IV. 11. 33. Fasc. II.

²⁷ Idézi Béres, 1979. 131–133.

²⁸ MNL HBML IV. 1. a. 2336/1839.

²⁹ MNL HBML IV. 1. a. 3032/1839.

³⁰ MNL HBML IV. 1. a. 5401/1847.

³¹ MNL HBML IV. 1. b. 550. Fasc. V. 1829.

³² MNL HBML IV. 1. a. 271/1830., 2392/1830., 225/1831. stb.

³³ MNL HBML IV. 1. a. 3158/1839.

³⁴ MNL HBML IV. 1. a. 2322/1841.

A Jakab-féle irattári rendszerek

Bihar megye archívumának első főállású öre, registratora, Viser Lipót fontos feladatának tartotta az iratok rendszerezését, segédletekkel történő ellátását, olyannyira, hogy 1785-ben tanulmányt is írt a megyei levéltárak rendezéséről.³⁵ Annak ellenére, hogy az elméletben vázolt rendszerét rövid ténykedése alatt saját magának sem sikerült teljesen érvényre juttatnia, rendezési tevékenységével máig ható eredményeket ért el az archívumban.

Utódja, Lányi Márton 1792-től saját rendezési elvét kezdte megvalósítani, Viser elképzelését – aki a levéltári anyagot tíz tárgyi és négy személyi csoportra bontva képzelte el – egyszerűsítette le: csak tárgyi csoportosítást alkalmazva nyolc ügycsoportot alakított ki és a segédleteket is ennek megfelelően készítette el.³⁶

Jakab Mihály működése alatt egymást követően több iratkezelési rendszert is megvalósított. 1829-től a Lányi által kidolgozott alapszámú rendszert (ahol az ügyirat első darabjához [alapszám] szerelték a kapcsolódó további dokumentumokat) fejlesztette tovább, amelyben az iratokat az általa megállapított nyolc tárgyi-tartalmi csoportba sorolta, az egyes ügýtípusokat külön csomókban helyezte el és az iratokat a csomókon belül eggyel kezdődő sorszámokkal látta el, így az egyes fasciculusok már nem levéltári egységet, hanem tematikus csoportosítást jelöltek:³⁷

- I. Vallásügyek, anyakönyvi ügyek
- II. Adó- és pénzügyek
- III. Katonai ügyek
- IV. Kereskedelem, ipar, útügyek
- V. Országgyűlési ügyek, kiváltságok, vegyes közigazgatási ügyek
- VI. Egészségügyi és iskolaügyek
- VII. Földhasználattal foglalkozó ügyek
- VIII. Nemességi ügyek³⁸

Az ügyiratok sokasodásával 1834-től további tárgyi bontást alkalmazott, amelyben az iratokat huszonhat csoportra osztotta fel úgy, hogy az egyes tárgycsoportok 5-5 év anyagát ölelték fel, így egyfajta kútfős rendszert vezetve be:

- I. Egyházi ügyek
- II. Országgyűlési utasítások és jelentések

³⁵ Jakó, 1957: 156–157.

³⁶ Komoróczy, 1972: 35–37.

³⁷ A több raktári egységre terjedő fasciculusokat folyamatos számozással látta el.

³⁸ MNL HBML IV. 10. 1. 1829.

- III. Adóügyek
- IV. Számadások
- V. A megyei házipénztár kiadásai
- VI. A nemesség természetbeni szolgáltatásai
- VII. Úrbéri ügyek iratai
- VIII. Nemességgel foglalkozó iratok
- IX. Alapítványi ügyek
- X. Tudományos ügyek, iskolák, művelődésügyi általános kérdések, nemzeti nyelv, Nemzeti Színház, sajtószabadság
- XI. A vármegye kormányzása, szabályrendeletek, gyűlések engedélyezése, szürettel kapcsolatos ügyek, törvényszéket érintő igazgatási ügyek
- XII. Tisztújítás, vármegyei cselédek és szegődményesek illetményei, levéltári és más hivatalos írások átvétele-átadása
- XIII. Kereskedelem, harmincad, hídvám, vásárügyek, sópénzügyek, váltócédulák
- XIV. Céhek, mesteremberek, szabadalmak, árszabás, mértékek
- XV. Posták, utak, hidak, töltések, gátak
- XVI. Vízimunkák, vízszabályozások
- XVII. Magánosok közötti peres ügyek, peren kívüli eljárás, tisztí- és fenyítőperes, „egyvelegek”
- XVIII. Határjárások, birtokba történő visszahelyezések, határperesek miatti kiszállások
- XIX. Csődületi és irányzati perek, bírói zárlatok
- XX. Örökbevallások, ellentmondások, eltiltások, megintések, adóssági bejegyzések és törlések, lényegében tehát be- és kitáblázások
- XXI. Közbátorsági, statáriális ügyek, politikai rendtartás, kártékony állatok, dúvadak elpusztítása, bitangmarhák körözése, személyleírások, elveszett holmik körözése, hirdetmények, határidő nyilvántartások stb.
- XXII. Rabtartás, fogházügyek
- XXIII. Egészségügyi politika elvi és végrehajtási kérdései, termésnyilvántartás, élelmezési ügyek, takarékléltár (magazinum) ügyei
- XXIV. Himlőoltás, marhavész iratai
- XXV. Átutazó katonaság átmeneti beszállásolása, katonai kihágások iratai
- XXVI. Katonai toborzás, felfogadás, nyugállományú katonaszemélyek iratai

Jakabnak azonban be kellett látnia, hogy nem lehet tovább osztani az ügycsoportokat, ezért 1845-ben ismét új irattári rendszert kezdett alkalmazni. Megszűnt a korábbi tárgyi-tartalmi tagolás, az iratokat évenként újrakezdődő számokkal látta el,

s a fasciculusok ismét csak raktári egységet jelöltek. A segédkönyvekben feltüntették az iratok sorszámát, amelyek megegyeztek a közgyűlési jegyzőkönyvek tárgysorozati pontjainak számával.³⁹

Gyarapodik a munkatársak száma

Az évről-évre növekvő ügyiratok száma és az elmaradt mutatózás szükségessé tette kiegészítő munkaerő alkalmazását is. Nem minden munkatárs tudta azonban ellátni feladatát: 1828-ban Detrich Andrászt nevezték ki levéltárnoki segédnek, allevéltárnoknak, akiről Jakab Mihály úgy tudta, hogy korábban a megyei főjegyző, Detrich Miklós mellett – „kihez némi vérségi összeköttetését tartotta” – volt írnok.⁴⁰ Feladata volt a rabokat ítélő törvényszék jegyzőkönyveit magyar, a polgári pereket vizsgálókét pedig latin nyelven lajstromozni, azonban „mindkét nyelvben idegen és járatlan lévén, rendeltetésének teljességgel meg nem felelhetett”. Jakabtól névtelen levélben kérte számon valaki, hogy miért vált meg munkatársától. A levéltáros terjedelmes válaszában leírta, hogy a Detrich háromévi munkálkodása alatt „csaknem érthetetlenül összeírt” lajstromokat meg kellett semmisítenie, nehogy az „utókornak nevetségül fenn maradjon”. Szerinte Detrich „maga felől sokat képzelvén, hivatalviselésre alkalmatlan voltát” elismerni nem akarta, ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy a főispán, anélkül, hogy megindokolta volna, saját maga nevezett ki „igen érdemes” új segédet Jakab Sándor személyében.⁴¹

Fentebb már esett szó arról, hogy a Helytartótanács 1830-ban tiltotta írnok alkalmazását a levéltári (és a számvevői) munka során. Úgy látszik azonban a megye a gyakorlatot annak ellenére folytatta, hogy a levéltári írnok alkalmazását kérő felírásukra még 1781-ben (!) elutasítást kaptak (a számvevői hivatalnok iránt pedig előterjesztés sem történt).⁴²

A levéltárnok a közéletben

Az anyanyelv pártolója

A reformkor hazafias szellemiségében élő Jakab Mihály erősen pártolta a magyar nyelv ügyét. Tette mindezt Bihar megyében, ahol többségben van, mint írta az „oláh faj”, – amely annak ellenére, hogy magát a világhódító rómaiak leszármazottjának tekintti – „a tudatlanság és babona rabigája alatt majd csaknem természeti állapotokban” él. Tisztán látta, hogy az elszigeteltségben élő kis román ajkú falvakban

³⁹ MNL HBML IV. 10. 1. 1844.

⁴⁰ MNL HBML IV. 10. 1. 1834.

⁴¹ MNL HBML IV. 10. 1. 1834.

⁴² MNL HBML IV. 1. a. 67/1831.

a papok és tanítók nem akarják a magyar nyelvet terjeszteni, mert ebben saját identitásuk elvesztését vélik látni. Egy, a Körös-völgyről szóló cikk írójával polémiába keveredett és Visszhang a Fekete-Körös völgyéről című kétrészes írásában vázolta a főleg román lakosságú Báródság helyzetét, kitérve az ott alapított iskolákra is, amelynek szerinte fontos küldetése, hogy az ottani gyermekek a magyar államnyelvet elsajátítsák.⁴³ Írását tett is követte, az angol Penny Magazin mintájára kiadott Fillértárat önköltségén megrendelte a kerületi iskolák számára.

Levéltárnokként a közgyűlési iratok latin nyelven történő lajstromozását – tudván, hogy ezen „szokás a tekintetes rendek tudta nélkül divatozik” – a megye „kegyes rendelkezését” be sem várva, magyarul végezte az 1829. évi iratoktól kezdve, így „lassanként ki fog a diák nyelv levéltári munkálataink minden ágaiból szorítódni”.⁴⁴ A közgyűlés „kedvesen vette” Jakab buzgóságát, s utólagosan végzésbe foglalta a levéltári „munkálódásnak magyar nyelven leendő folytatását”.⁴⁵

A táblabíró

Táblabíróvá a levéltárnokot „tizenegy esztendő k leforgása alatt dicséretes munkássággal” végzett megyei szolgálataért nevezték ki 1836-ban, s e minőségében a közgyűlés alkalmanként különböző feladatokkal bízta meg. Így például 1846-ban Erdélyi Vazul görögkeleti püspök, gróf Stubenberg József és más megyebeli nemesek mellett Jakab Mihály is tagja volt a nádor félévszázados ünnepélyére delegált küldöttségnek.⁴⁶ A gróf Csáky és Batthyány családok „vérhatalmi” joga gyakorlásának megvizsgálására kiküldött levéltárnok azonban nem nyújtotta be jelentését, amit a közgyűlés „kedvetlenül tapasztalt” meg.⁴⁷ Ugyanebben az évben tagja lett az 1818-ban a molnárok által szedett malomvám mértékének felülvizsgálatára kiküldött megyei bizottságnak, amelynek az őrlési vámot tárgyaló korábbi szabályrendeletek egybevetése és ezek alapján javaslat készítése volt a feladata.⁴⁸

Versei és színikritikái

Jakab Mihály sokoldalúságát mutatja irodalmi érdeklődése is. A Regélő. Első magyar szépművészeti folyóirat című lap legelső számában az ő nevét is feltüntették a folyóirat alapítói és első olvasói sorában.⁴⁹ Írói próbálkozásaira Szinnyei már utalt,

⁴³ Regélő – Pesti Divatlap, 1833. november 7. Jakab, 1833: 507–510., 1833. november 10. 517–519.

⁴⁴ MNL HBML IV. 1. b. Fasc. XII. 61/1836.

⁴⁵ MNL HBML IV. 1. a. 163/1836.

⁴⁶ MNL HBML IV. 10. 1. 1846.

⁴⁷ MNL HBML IV. 1. a. 2835/1847.

⁴⁸ MNL HBML IV. 1. a. 4254/1847.

⁴⁹ Regélő – Pesti Divatlap, 1833. április 4. 3., 6.

amelyek a Szépliteratúrai ajándék a Tudományos Gyűjteményhez hasábjain jelentek meg,⁵⁰ de ismerjük egy kéziratot sírversét is.⁵¹

A Pesti Dráma-füzér hazai s külföldi virágokból című lapra – amelynek tárgya „a nemzeti játékszín; határozottabban: a honunkban annyira parlag drámai költészet, s ennek testvére, a színművészet” – Nagyváradon egyedülként Jakab Mihálynál lehetett előfizetni.⁵² A színjátszáshoz fűződő érdeklődés nyilvánul meg rövid színikritikáiban, amelyek a bihari megyeszékhely játékszíni életébe nyújtanak betekintést.

A „szépnem” pártolója

Jakab tagja volt – a haladó megyei nemesség és tisztviselői kar jeles személyeit tömörítő – Bihari Casinónak, ahol mint választmányi tagot három társával kiküldték annak megszervezésére, hogy az egyesület termében a megye „minden renden levő kegyes asszonyai s leányai” hetente egy alkalommal összegyűljenek, a társasági élet műveltebbé tételére, a kultúra és az anyanyelv ápolására.⁵³ A Casino végzése a nők legnagyobb tiszteletéről tanúskodva megfogalmazza, hogy „az asszonyi kebel szelíd hazája azon erényeknek”, amelyek a polgárságot a „finomabb pallérozottság ösvényére” vezetik, sőt, továbbmenve megállapítja, hogy „ők igazgatják az erkölcsi világot, bírói székök ítéli el a nemes és szép tetteket”. Az „anyanyelv” kapcsán pedig az is megfogalmazódott, hogy a „nemzeti nyelv és szokások ki által őriztetnek hívebben mint általok, kik az életet minden koraiban gyengéd résztvevőkkel kísérik”. Jakab a sajtóban is vállalta nézeteit, s más ügyekben is pártolta a hölgyek szerepvállalását és megjelenését a nyilvánosság előtt.⁵⁴

A kultúra „gyűjtőtisztje”

A korban megszokott módon a publicisztika révén történtek felhívások és gyűjtések különböző kulturális célok megvalósítására. Ilyenkor szükség volt olyan személyekre, akik általában a hivatalukban tartózkodtak. Ilyen volt Jakab Mihály is, aki többnyire „praetoriális helyén” a megyeházán volt megtalálható. A Honművész című lap név szerinti felkérésére 1839-ben – Beöthy Ödön, Komáromy György országgyűlési követek, és a debreceni Péczely József professzor mellett – „gyűjtőtiszt”-ként részt vett a Mátyás király lovasszobrára szervezett adománygyűjtésben, ahol ő maga is

⁵⁰ Szinnyei, 1897: 291., Koszorú. Szépliteratúrai ajándék. 1823. 18–20., 95.

⁵¹ Szálkai, 2017: https://reformacio.mml.gov.hu/a_kert_sir_iras_ide_rekesztve_kuldom_jakab_mihaly_bihar_varmegye_leveltarnoka_altal_irt_sirvers

⁵² Honművész, 1838. december 30. 807., 822.

⁵³ Honművész, 1834. február 16. 109.

⁵⁴ Jakab, 1833: 507–508.

5 forinttal járult hozzá az emlékezetápoláshoz.⁵⁵ A következő évben hasonlóképp név szerint nevezték meg a lapban, mint akinél a Kölcsey emlékműre adományt lehet letenni. Némi sikerrel is járt, kilenc főtől összesen 3 Ft 40 krajcárt gyűjtött, ő maga 1 Ft-tal járult hozzá az emlékmű alapjához.⁵⁶

Forradalom és szabadságharc

A megszűnőben lévő megyei közgyűlés 1848 március végén Batthyány Lajos miniszterelnök rendelete alapján az úrbéri viták rendezésére létrehozott bizottság tagjának választotta, bár érdemi munkára nem került sor, mivel az úrbérrendezés a megyében rendbontás nélkül lezajlott.⁵⁷

Bihar megyében 1848 május 1–2. napjain kezdődött meg a nemesi közgyűlést váltó bizottmány ülése, ekkor érkezett meg Szemere Bertalan belügyminiszter főispáni kinevező levele Beöthy Ödön részére.⁵⁸ Az új megyei irányítótestületbe több, eddig nem politizáló személy is bekerült, Jakab Mihály mellett többek közt a feltaláló Irinyi János. Számos ügydarab megvitatása után május 23-án került sor – az 1848. évi 17. tc. alapján – a megyei hivatalok betöltését tárgyaló gyűlésre. Sántha György volt főjegyző jelképesen átadta a megye pecsétnyomóját, Miskolczi Lajos volt főjegyző pedig a levéltár kulcsát a főispánnak, aki hangsúlyozta, fontos hogy az ajánlásoknál egyedül a „személyes érdem” elve érvényesüljön. Őt hivatal esetében: számvevő, főpénztárnokok, orvosok, mérnökök és a levéltárnok esetében első ízben történt „közválasztás”, hiszen korábban ez főispáni kinevezés útján történt.⁵⁹ A választást tekinthetjük formaságnak is, hiszen a levéltári munka május folyamán ugyanabban a kerékvágásban haladt mint korábban, a levéltárnok is leadta időszakos jelentését.⁶⁰ István nádor – mint királyi helytartó – és Szemere belügyminiszter rendeletben határozta el, hogy az ország több megyéjében, így Biharban is a nemzetiségi lázongások, lázítások következtében előforduló gyilkosságok, gyűjtogatások elhárítására rögtönítélő bíróságokat kell felállítani. A kezdetben két elnökből és tíz ülnökből álló testület tagja lett Jakab Mihály is.⁶¹ A közgyűlési iratokból kitűnik, hogy a vidéken is többször összeülő statáriális bíróság többnyire felmentő, ám néhány *halálos ítélet* is hozott. A feljegyzésekből nem derül ki, hogy a változó összetételben üléselő törvényszékeknek tagja volt-e a levéltárnok. A nyomban ítéelő bíróságnak is nevezett testületet 1849 elején váltotta fel a politikai vegyes törvényszék,⁶² véisztörvényszék,

⁵⁵ Honművész, 1839. december 8. 780., 1840. szeptember 20. 617., Pesti Hírlap, 1841. március 24. 202.

⁵⁶ Honművész, 1840. február 9. 91., Athenaeum, 1840. augusztus 6. 176.

⁵⁷ MNL HBML IV. 1. a. 239/1848., Hegyesi, 2000: 12.

⁵⁸ MNL HBML IV. 101. a. 433., 438/1848.

⁵⁹ MNL HBML IV. 101. a. 1873/1848.

⁶⁰ MNL HBML IV. 101. a. 819/1848.

⁶¹ MNL HBML IV. 1. a. 2089/1848.

⁶² Hegyesi, 2000: 50.

amelynek Jakab szintén tagja lett. Ennek működéséről nem maradtak fenn adatok, mert a levéltárban a szabadságharc bukása után az iratokat megsemmisítették, hogy azokat ne lehessen felhasználni a bíróság tagjai ellen.⁶³

Részt vett a Thurzó alispán elnöklete alatt működő – a nemzetőrség felállítását, élmezését, elszállásolását szervező – háromtagú bizottság munkájában,⁶⁴ majd július 17-én Jakabot mint „megyei futárt és megbízottat” Pestre küldték a minisztériumba, azért hogy az Arad felé készülő, már gyülekező megyei nemzetőrök részére legalább 3000 lőfegyvert „eszközöljön ki”, élmezési költségre és napidíjra 40 000 Ft-ot „kinyerni igyekezék”, a nemzetőri fegyelmi szabályok leküldetését „személyesen is szorgalmazza”.⁶⁵ Vélhetően azért esett rá a választás, mert a testvére, István mint a belügyminisztérium közigazgatási osztályán az osztályfőnököt beosztásban követő két tanácsos egyike működött, s nyilván jó kapcsolatokkal rendelkezett.⁶⁶ A kiküldetés eredményes volt: a minisztériumtól 8200 Forintot, Temesvárról pedig ötszáz szuronyos puskát szerzett. Saját előterjesztése alapján felhatalmazást kapott a levéltárból már egyébként is „kiszorult” régibb, 1790 és 1820 közötti büntető törvényszéki iratok kiselejtezésére, s azok töltet készítésére történő felajánlására.⁶⁷ Az említettekén kívül még a volt úrbéri kihágások vizsgálati iratait is felajánlotta hadi célokra, ugyanakkor megkeresést intézett a két váradi püspökség archívumaihoz is, hogy hasonlóképp járuljanak hozzá a nemes üggyhöz.⁶⁸

Jakab Mihály 1849 augusztusáig szolgált levéltárnokként, 1850. november 1-én pedig már mint volt statusfogoly szerepel a váradi várnagy jelentésében, akivel korábban Jakab hosszú ideig hivatali kapcsolatban állt.⁶⁹

Az olmützi fogoly

A bíróság egytől húsz évig terjedő büntetéseket szabott ki – „vasban”, megbilincselve vagy anélkül – a hazafiakra; Jakab Mihályt tizenöt évi⁷⁰ vasban letöltendő várfogságra ítélte, miközben például Silye Gábor, a hajdúböszörményi képviselő és kormánybiztos 1849-ben, a Bocskai 17. huszárezred és az 52., 53. zászlóalj megszervezője⁷¹

⁶³ Hegyesi, 2000: 110.

⁶⁴ MNL HBML IV. 1. a. 2180/1848.

⁶⁵ MNL HBML IV. 101. a. 2514/1848.

⁶⁶ Az első magyar ministerium, 1848: 6.

⁶⁷ MNL HBML IV. 101. a. 264/1849.

⁶⁸ MNL HBML IV. 101. a. 388/1849.

⁶⁹ MNL HBML IV. 262. 1. 1850.

⁷⁰ Az Olmützben raboskodó polgári elítéltek közül tizenöt évet mindössze három nagyváradi vésztörvényszéki ülnök kapott, húsz évre négy személyt ítéltek, köztük Könyves Tóth Mihályt, Kossuth tábori lelkészét (aki a debreceni Kossuth szoborkompozíció egyik mellékalakjaként is megjelenik) és Hajdú Lajost is.

⁷¹ Nyakas, 1999: 9.

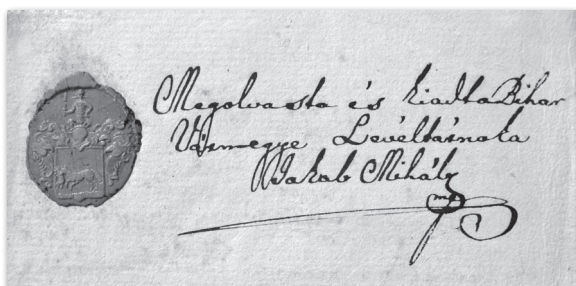
„mindössze” tíz évet kapott. A Nagyváradot ritkán elhagyó levéltárnok bizonyára sokat gondolt az olmtüzi erőd nyirkos kazamatáiban szeretett levéltárára. Itt raboskodott Rómer Flórisssal, s az ottani rabok névsorát később közlétevé Hajdú Lajossal együtt, aki Jakabról azt írja: „Bihar megye tudós levéltárnoka, történelem, irodalom, törvényben avatott férfiú.” Hegyesi szerint 1852-ben Josephstadtba szállították át. A teljes vagyonelkobzás alól 1856-ban mentették fel, amnesztiával ekkor szabadult.⁷²

Összegzés

Két évtizedes levéltári elméleti-gyakorlati munkássága emeli Jakab Mihályt a nevezetes bihari levéltárosok sorába. Emléke méltatlanul merült feledésbe. Sokoldalú, felvilágosult, művelt személyiség volt, nem mellékesen elhivatott a munkája iránt és a levéltár szerelmese, maga az „Élő Archívum”, aki nyilván tudta, hogy a hivatali működése során gondosan vezetett segédkönyvek megőrzik tevékenységét az ez iránt érdeklődő levéltáros utódok számára. Szorgalmas munkásságának gyümölcseit: három évtizednyi iratanyaghoz készült segédletei szinte nélkülözhetetlenek, hiszen ezek nélkül ma szinte lehetetlen lenne eligazodni a gazdag dokumentumegyüttesben, alapossága megkönnyítette e tanulmány elkészítését is. Elhivatott levéltáros volt, akit ugyan nem vonzott a kevesebb adminisztrációval járó magasabb pozíció, ugyanakkor a hazájáért képes volt feláldozni szeretett hivatását és egzisztenciáját is.

Jakab Mihály aláírása és címeres pecsétje

⁷² Politikai Ujdonságok, 1856. július 23. 257.

Melléklet

**Bihar vármegye közgyűlésének levéltárnoki utasítása
Váradolaszi, 1829. június 30.**

Az archívumba tartozó irományoknak rendbeszedését és jó rendben való tartását tartozó utasítás⁷³

I. Legelső és legfőbb kötelessége a megyebeli registratornak, hogy az archívumot és abban lévő irományokat mindenféle történhető veszedelemtől tőle kötelező módon őrizze és oltalmazza. Melyre nézve

1. A registrator, úgy az adjunktus állandóan helyben Váradon lenni köteleztetnek, ha pedig különös nagy ok miatt valamelyik kénytelen volna bizonyos időre Váradról eltávozni azt nem másképpen, hanem viceispán uraknak vagy a főnótáriusnak meg-egyezésével teheti önként értetődvén, hogy mind a ketten egyszerre el nem távozh-
hatnak, hanem egyiknek távollétében a másik annál is inkább jelen lenni tartozik.
2. Égő gyertyával és pipával sem maga a registrator soha semmi esetben az archí-
vumba ne menjen, sem másokat bemenni ne engedjen.

II. Második fő és kiváltképpen való ága a registrator hivatali kötelességének az ar-
chívumba tartozó irományoknak elrendelése vagy registratioja mely eránt a követ-
kező megjegyzések tételnek.

1. A fő nótáriustól mindenkor előre bekérvén az egész esztendei protokollum és
akták feljegyzését tudniillik, hogy melyik nótárius mit és mennyit referált? Ahhoz
képezt az aktákat és protokollumokat az illető nótáriustól időről-időre kérje be és
vegye által.
2. A registrator a gyűlések aktáit maga személyesen regisztrálja, a törvényszék aktá-
inak regisztrációjára nézve pedig az adjunktus segítségével élhet, akit tanácsával és
utasítással vezérelni annyival inkább köteles lészen, mivel az egész archívum min-
den részeire való felvigyázás és felelet terhe főképpen a registratort illeti.
3. A regisztrációra nézve mindkettlen az előbbeni repertoriumokat, azokban lévő
rendet, a tárgyaknak felosztásában és elrendelésében felvett nagyobb és kisebb kút-
főket (fontes), ágazatokat és cikkelyeket szorosán követni tartoznak. Semmi nyitást
magok oktából – nehogy azáltal az akták kikeresése nehezítettessen – ne tégyenek,
hanem ha a dolog könnyebbítésére szolgáló valamely hasznos javítást kívánnak ten-
ni, azt a registrator mindenkor előre a főnótáriussal, mint akire hivatalánál fogva
az archívumra való fő vigyázat és annak igazgatása különösen tartozik, közölni fogja.

⁷³ MNL HBML IV. 1. b. 550. Fasc. V. 1829.

4. Regisztráció alá csak azon akták jöhetnek, melyek a jegyzőkönyvekhez kapcsolva a jegyzői hivatal által adatnak be, következésképp az archívumba is csupán azok tétethetnek be. Más akármely aktákat és írásokat pedig a registrator semmi esetben be ne vegyen. A jegyzői hivatal által beadandó akták közt lehető hiányosságokat a regisztráció folyamata közben külön feljegyezvén azoknak helyre pótolása vagy megvilágítása eránt az illető nótáriust idejében szólítsa meg és ha ily móddal a hiányosságokat netalántán ki nem pótolthatná eránta, mint minden más egyéb különös esetekben is jelentést tenni tartozik.

5. A gyűlések aktáiból esztendőnként készítenő közönséges repertoriumon kívül az intabulált és extabulált contactusokról úgyszintén a nemesi productionalis tárgyakról eddig is folytatott különös repertoriumokat ezentúl is folytatni, nemkülönb a productus nemesek és életben lévő táblabírák lajstromát hasonlóul folytatni, a diaetale gravaminekről pedig a közelebb múlt ország gyűlése kezdetétől fogva különös repertoriumot készíteni szükséges leszén, végre midőn az érdekllett registratio munkája kevesedni fog, az elébbeni registratorok által elkezdett és az 1810. esztendeig folytatott nevezetesebb tárgyakról való generale repertoriumot folytatni és elkészíteni igyekezzen.

6. A registrator egész igyekezettel azon légyen, hogy az aktáknak registratiojával a köz dolgok folyamatjához minél inkább közelíthessen, melyre nézve a criminalis törvényszék aktáit ugyan mindjárt a törvényszék után legfeljebb két héttel más egyéb aktákat pedig minden fél esztendőben a jegyzői hivatalból bekérvén azonnal regisztrálni, különösen pedig az úgynevezett Fekete Könyvet, melybe a deliquensek nevei vétkes tettekkel és az ítélettel együtt beírattnak, mindenkor úgy készen kellek tartani, hogy az a törvényszékeken használtathasson. Egyéberánt a registrationak folyamatjáról a registrator időről-időre a közgyűlésre jelentést tenni köteles leszén.

III. Harmadik fő kötelessége a registratornak a szükséges aktáknak előkeresésében, kiadásában és visszaszerzésében áll, melyekre nézve a következő rendszabásokat fogja követni:

1. A megye archívuma közhaszonra lévén rendelve, köteles leszén a registrator, úgy az adjunktus nemcsak a közönséges tisztviselőknek, hanem a magános személyeknek kívánságára a jegyzőkönyveket és akármely közönséges irományokat azonnali egész készséggel előkeresni.

2. Mindazáltal eredeti aktákat fő- és alispán urakon kívül egyedül csak a nótáriusnak, fiscalatusnak, exactoratusnak és a gyűlés kiküldött deputationak adhat ki hivatali haszonvételre reversalis avagy exceptorium diariumba napról-napra leendő pontos feljegyzés mellett. Ellenbe más tisztviselőknek annyival inkább magános személyeknek eredeti aktákat maga oktából kiadni semmi esetben kiadni szabad nem leszén, hanem az eránt nemes vármegye gyűlésének vagy pedig a törvényszék aktáira nézve a törvényszéknek határozását mutatják elő, és ezek az exceptorium diariumba neve-

iket tulajdon kezekkel beírni, vagy ha magok személyesen az archívumba nem mehetnének, a kiveendő aktákat külön papirosra írott reversalist békülden tartoznak. 3. Ha az ekképpen kivett aktákat akár a tisztviselők, akár magános személyek az archívumba idejében visszaadni elmulasztanak, azokat a registrator legfeljebb minden esztendő elejével, valamint szintén mindenkor a restauratio előtt visszakívanni köteles lészen, pontosan feljegyezvén az exceptoriumba a beadás napját is, ha pedig ilyen módon az aktákat bé nem vehetné, az eránt az exceptorium extractusának bemutatása mellett a közgyűlésre jelentést tégyen.

4. Midőn a közönséges tisztviselőknek és deputatioknak a reájok bízott hivatali tárgyakra nézve, előbbeni végzésekre szükségük vagyon, azt a registrator a jegyzőkönyvekből kiírtni és sub lecta kiadni tartozik. Magános személyeknek pedig kivéven a magok tulajdon ügyeikben történt végzéseket és ítéleteket, amelyek in forma serici protocollu kiadattathatnak, minden más egyéb kiírásokat csupán csak viceispán uraknak, avagy ezeknek távollétében a főnotáriusnak vagy akire időközben a directio bízattatik, írásbeli commissioja mellett adhat ki; hogy ekképpen a nyughatatlan és mások becületét feszegető különösen pedig a nemesedés tárgyába avatkozó gyanús embereknek visszaélése meggátoltathasson.

5. A privatusok részére teendő expeditiókért a Therezianum schema szerént kiszabott taxát megkívánhatja a registrator, hanem a valóságos szegényektől csupán csak az író bérét kívánhatja a szerént amint ez az említett schemában is meg vagyon határozva. Egyaránt a helységek urbáriumainak expeditiojáért, jóllehet annak rendszerint a gyűlésből, vagy törvényszékből sub authentico kelletik expediáltatni mindazáltal midőn sub lecta archivali kívántatik, minthogy az a rendes írásnál több munkát és különös pontosságot kíván, a nyomtatással és békötéssel együtt 4 Rft 30 Xr taxa határozattik Pengőben. Mely kiszabott rendes taxakon kívül az akták kikeresése kulcsváltság, vagy más egyéb szín alatt az ügyes-bajos emberektől fizetést kívánni nem lehet.

IV. A registratori hivatalhoz vannak köttetve némely melleleges kötelességek, nevezetesen:

1. A dicalis conscriptiohoz megkívántató tabelláknak mennyiségét a nagyméltóságú Helytartótanács által megküldött rubricák szerént minden esztendő elején kidolgozni és a főnotáriusnak a tavaszi gyűlésből leendő felküldés végett általadni, azon tabellák békötéséről gondoskodni és járásbeli főszolgabíró urakat azoknak általvehetéséről legfeljebb június hónap elején tudósítani.

2. A popularis conscriptiohoz tartozó tabellákat magistratualis tiszt uraknak – midőn kívánják – quietantia, avagy rendes feljegyzés mellett kiadni, midőn pedig a tabellák fogytán vannak, azt substitutus viceispán úrnak – mint akire a popularis conscriptio munkájára való fő felvigyázás különösen bízva vagyon – idejében megjelenteni avégett, hogy azoknak meghozatása eránt a maga útján lépést tehessen.

3. Mind a nemes, mind a nemtelen személyes passusokat a nemes vármegye által meghatározott formula szerint nyomtattatni és magistratualis tiszt uraknak – amiddőn kívánják – egy koncot egy Pengő Forintért kiosztani.

4. A marha eladásról szóló passusokat hasonlóan nyomtattatni és a visszaélések akadályoztatása végett veres számmal megjegyeztvén, magistratualis tiszt urak commissioja mellett a helységek notariusainak hasonlóan egy koncot 1 Pengő Forintért kiadni és ezen kiadásról különös diariumot tartani, melyben a notarius az általa vett passus mennyiségét mindenkor nevének maga kezével való beírásával elismerni tartozik, hogy ahhoz képest az általa kivett passusok eránt a történhető visszaélések esetében kérdőre vonathasson.

5. A levéltárba a feljebb előadott hivatali kiadásokból és passusokból befolyó jövedelemnek harmadrészét a registrator segédársának kiadni tartozik, ami leginkább úgy eszközölthetetik, ha a marha eladásról passusok után járó taxának felét segédjének általadja, ami az egész jövedelem felével harmadrészeivel tökéletesen felér.

Ezen utasítás az 1829. esztendő Szent Iván hava 30-án tartatott közgyűlés 1679. jegyzőkönyvi szám alatt oly megjegyzéssel fogadtatott el, hogy a hiteles kiadások rendszeren csak a registrator aláírása alatt történhetnek meg és csak azon esetbe, ha az a praetorialis helyen kívül van, teljesíthetnek a segéd által, úgy írván ez magát alá, hogy *a registrator távollétébe kiadta* stb.

Források és szakirodalom

MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

IV. 1. a. = Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

IV. 1. b. = Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok

IV. 10. = Bihar Vármegye Levéltárának irattára (1737–1848)

IV. 11. = Megyei Tisztviselők után maradt iratok gyűjteménye

IV. 101. a. = Bihar Vármegye Bizottmányának iratai. Bizottmányi jegyzőkönyvek

IV. 262. = Bihar Vármegye Levéltárának irattára (1849–1872)

IV. 402. = Bihar Vármegye Törvényhatósági Bizottmányának iratai

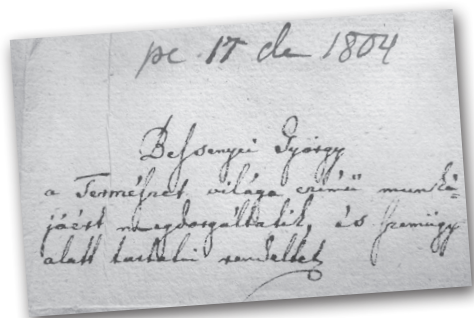
IV. 456. = Bihar Vármegye Levéltárának irattára (1873–1938)

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

A 2169 = Mikrofilmtár. Biharkeresztes református vegyes anyakönyve. Születési anyakönyv 1772–1819

Az első magyar ministerium, 1848 = Az első magyar ministerium összes személyzetének név- és lakkönyve. Pest, 1848.

- Béres, 1982 = Béres András: Irodalomtörténeti emlékek a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 9. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1982.
- Emódi, 2021 = Emódi János: Bihar vármegye nemes családjai III. Nagyvárad (megjelenés alatt), 2021.
- Gazdag, 1985 = Gazdag István: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár története. Debrecen, 1985.
- Hegyesi, 2000 = Hegyesi Márton: Bihar vármegye 1848-49-ben. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 24. Debrecen, 2000.
- Jakó, 1957 = Jakó Zsigmond: Viser Lipót értekezése a megyei levéltárak lajstromozásáról 1785. Levéltári Közlemények, 1957.
- Komoróczy, 1972 = Komoróczy György (szerk.): Helytörténeti források 1848-ig a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3. Debrecen, 1972.
- Major, 1998 = Major Zoltán László: Adatok Bihar vármegye levéltárának történetéhez és tevékenységéhez a 19. század első felében. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 1998. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 1998.
- Nyakas, 1999 = Nyakas Miklós: Silye Gábor kormánybiztos tevékenysége és a hajdúvárosok önvédelmi harca 1848-ban és 1849-ben. Studia Oppidorum Haidonicalium 1. Hajdúböszörmény, 1999.
- Pándi, 1965 = Pándi Pál (szerk.): A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Bp., 1965.
- Szálkai, 2017 = Szálkai Tamás: „A kért sír írást ide rekesztve küldöm.” – Jakab Mihály, Bihar vármegye levéltárnoka által írt sírvers (Megjelent a Reformáció MNL honlapján).
- Szász, 1877 = Szász Károly: Emlékbeszéd Jakab István felett. Bp., 1877.
- Szinnyei, 1891., 1897 = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1891., 1897. 2., 5. köt.
- Athenaeum, Honművész, Koszorú, Politikai Ujdonságok, Regélő című lapok idézett számai

Jakab feljegyzése Bessenyei művének betiltásáról

JAKAB MIHÁLY,

Biharmegyének huzamos időig volt táblabírája és levéltárnoka, folyó évi November 6-kán reggeli 9 órákor, életének 58-dik évében, szélhűdés következtében elhunyt.

Földi maradványai folyó hó 8-kán délután 3 órákor fognak a helvét hitvallás szertartása szerint, a váradolaszti koronautczai 254. számú Verner Sebestyén-féle házból nyughelyükre — a közönséges temetőbe — vitetni.

Mit midőn unokahugai: **Veress Hermína** Skóza Lajosné, **Amália** Nemes Gusztávné, **Henriette** Knorr Alajosné és **Antonia** keseredett szívvel tudtul adnának, a végtisztelettelbeni részvételre mindenkit illően felkérnek.

Váradolasziban November 6-kán 1858.

Jakab Mihály gyászjelentése

A jegyzőkönyvi mutatók fejléce magyar lett

Repertorium ex Actis Generalium Congregationum Comitatus Bihar. confectum.		Annus	Tomus	Numerus	Fasciculi	Documenti
			Protocoll		Numerus	
Nr. ang. Repertorii.	<i>et</i> Levéltárról					

Bihar Vármegye Gyűlései Jegyző - Könyveinek és Irományainak M u t a t ó j a.		Esztendő	Kötet	Szám	Kötet	Iromány
			Jegyzőkönyv		Szám	
Sor szám	<i>et</i> Levéltárról					
14.	<i>et</i> 1860-1861. évi Bihar Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyv és irományai					

Kurucz Ádám

Református lelkészből marxista történész és levéltár-igazgató

Román János, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár első igazgatója

Egy levéltár munkatársai szinte folyamatosan adósak az intézmény történetének, volt kollégáik életútjának feltárásával, amely tartozást a mindenkori utókor időről-időre igyekszik törleszteni. E feladat sokszor azért nem egyszerű, mert egy-egy időszakot olyan vezető fémjelez, akinek tevékenysége ellentmondásos, megítélése ezért nem egyértelmű, máskor egyszerűen nem áll rendelkezésre kellő felhasználható forrás. Esetünkben utóbbi vonatkozásban jelentős előremutató változás következett be 2019-ben, amikor is a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára a tanácsrendszer több mint 1400 közép- és felsővezetőjének személyi anyagával gazdagodott.¹ Ebből a hatalmas irategyüttesből adunk ízelítőt a református lelkészből lett történész és levéltár-igazgató, Román János életútjának rövid összefoglalásával, akinek tevékenysége a II. világháború végétől a '80-as évek kezdetéig ívelt.

Ifjúkora

Román János földműves családban született a Zemplén vármegyei Gesztely községben 1921. március 7-én.² Édesanyja Nagy Erzsébet, édesapja Román János. Az elemi iskola négy osztályát szülőfalujában végezte Kocsár István igazgatósága alatt. A család mintegy 16 katasztrális hold földön gazdálkodott 1931-ig, amikor is a gazdasági világválság idején édesapja kénytelen volt vasúti altisztii állást vállalni a Magyar Államvasutaknál. Az új tisztség Sárospatakra szólította a szülőket, ahová – az elemi iskola negyedik osztályának elvégzése után – 1931 szeptemberében fiuk is követte őket,³ s ahol 1931 és 1939 között végezte el a gimnáziumot. Az érettségi vizsga letételét követően a Sárospataki Teológiai Akadémia hallgatója lett.⁴ 1943. június 10-én okleveles lelkész végzettséget szerzett.⁵

¹ Az irategyüttes kivételesen szakszerű levéltári átadásra történő előkészítése Gere Lászlónak, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzati Hivatal nyugalmazott munkatársának köszönhető.

² Egey, 1986: 107.

³ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

A Tiszáninneri Református Egyházkerület alkalmazásában (1943–1965)

1943. július 1-jén a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei alkalmazásába került, de a gyakorlatban ezen a napon Kassán kezdett katonai szolgálatot – 1943. augusztus 24-ig – a 8. helyőrségi kórháznál mint egészségügyi honvéd. 1943 szeptemberétől 1944 júniusáig Karcsán, a református egyházközségnél volt alkalmazásban mint segédlelkész.⁶ 1944. július 1-jétől 1945. július 1-jéig a sárospataki kollégium szeniora (segédtanára) és a kollégium könyvtárának alkönyvtárosa. 1945. augusztus 1-jétől 1945. október 15-ig ismét segédlelkészi szolgálatot végzett, ezúttal Tiszakarádon. 1945. október 16-tól 1946. május 31-ig Sárospatakon, majd 1946. június 1-jétől 1946. december 31-ig Szerencsen állt egyházi szolgálatban mint gyakorló segédlelkész. 1947. január 1-jével a Sárospataki Kollégium adattárába osztották be állandó szolgálatra.⁷ Itt az Ujszászy Kálmán tanítványai által gyűjtött néprajzi, helytörténeti és szociográfiai anyagot rendezte.⁸ 1948 márciusában megnősült, a házasságból három gyermek született.⁹

1950. szeptember 1-jén átvette a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Levéltára kezelését segédlevéltárosi, majd 1952. október 1-jétől levéltárosi minőségben a levéltár vezetője lett, amely munkakört 1965. március 31-ig látta el.¹⁰ A gyűjtemény történetében ő volt az első főállású alkalmazott.¹¹ A mindennapos gyakorlatban megtanulta a levéltárosi hivatás minden titkát állandó önképzéssel, valamint részt vett az Országos Levéltár szaktanfolyamain.¹²

Munkálkodása túlmutatott a szoros értelemben vett levéltári munkán: muzeológusként, helytörténészként és népművelőként is tevékenykedett.¹³ Többirányú működése során „rendkívül nagy jelentőségű az a tény, hogy veszélyeztetett és különösen nagy értékű iratanyagokat gyűjtött össze és szállított be a pataki levéltárba az egyházmegye területéről. Nemcsak egyházi, hanem több családi levéltári anyag is neki köszönheti megmaradását. A levéltári rendezési elvek alapján megkezdte és szívósan végezte a begyűlt anyag és a felhalmozódott régi rendezetlen iratanyag rendezését. Rá hárult a kutatószolgálat ellátása is. Ellenőrző útjai során igyekezett a lelkészeket meggyőzni a történeti értékű iratok megőrzésének fontosságáról.

⁶ Segédlelkészi feladatai ellátása során is aktívan foglalkozott néprajzi gyűjtőmunkával. Nagy, 1993: 61.

⁷ Egey, 1986: 107.

⁸ MÉL, 1994: 761.; Csorba, 1986: 322.

⁹ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

¹⁰ Egey, 1986: 107.; MNL-BAZML-XXIII.3.d.; Itt folytatott tevékenységéről bővebben lásd: Hörcsik, 1985: 409–501.

¹¹ Csorba, 1986: 322.

¹² Észak Magyarország 1977. augusztus 20. 4.

¹³ Benedek, 1974: 4.

Román János (1921–1986)

Levéltári tevékenysége során – részben a pataki múzeumigazgató jóbarát, Dankó Imre ösztönzésére – fordult figyelme az ismeretterjesztés, a szakirodalmi publikálás felé”.¹⁴ Sárospatakon az ő nevéhez fűződik a levéltár mai helyére költöztetése és korszerű rendjének kialakítása.¹⁵

„Én népemmel együtt mindig a múltját is szerettem és ez vitt arra, hogy könyvtároskodjak, múzeummal is foglalkozzam Sárospatakon. Ott találkoztam egy gazdátlanul maradt levéltárral, illetve levéltári anyaggal. Így lettem 1950. szeptember 1-én levéltáros. Ezt megelőzően alkönyvtáros voltam, majd a faluszemináriumi szociológiai munkák adattárát kezeltem, így, ilyen előzmények után lettem levéltáros, és munka közben a mindennapos gyakorlatban tanultam meg ennek a szakmának, de azt is mondhatom, hivatásnak minden titkát. Sárospatak országosan is kitűnő hely volt erre. A kollégium és az egyházkerület levéltára, a nagy hírű tanintézet sok évszázados iratanyaga között én aztán kényszerűleg megtanultam a szakmámat.” – emlékezett vissza 1974-ben itteni tevékenységére.¹⁶

A Levéltárak Országos Központja alkalmazásában (1965–1968)

1950 júliusában Egerben végzett helyettesítéseket, ezt leszámítva 1947 január 1-jétől Sárospatakon élt¹⁷ 1965. április 1-jéig, amikor is áthelyezéssel a Miskolci Állami Levél-

¹⁴ Csorba, 1986: 322.

¹⁵ Csorba, 1986: 323.

¹⁶ Benedek, 1974: 4.; Csorba, 1986: 322.

¹⁷ Sárospatakon otthona a Kossuth u. 25. szám alatt volt.

tárban nyert alkalmazást, miután Gyimesi Sándor¹⁸ igazgató távozásával megüresedett egy levéltárosi állás. Sikeres pályázata eredményeként június 1-jétől megbízott igazgatója lett az intézménynek előbb levéltáros I., majd főlevéltáros besorolással. Miskolcon a korábbi széleskörű tevékenysége természetszerűleg szűkebb határok közé szorult.¹⁹

Új beosztásában Román Jánost egy riasztó állapotú, pincékben, szükségraktárakban hányódó iratanyag fogadta. Életének elkövetkezendő másfél évtizedét annak szentelte, hogy a levéltárnak megfelelő elhelyezést harcoljon ki.²⁰ 1966. február 16-án született értékelése szerint az új munkakörében eltöltött rövid idő alatt „máris bebizonyosodott, hogy a miskolci levéltár az ő céltudatos, világos koncepciójú munkássága nyomán igen sokat fejlődött”.²¹

1966 június végén családja is követte Miskolcra, ahol lakásuk előbb a Szentpéteri kapu 38. j. épület III. lh. I. em. 2., majd a Pozsonyi utca 84. 1. em. 2. lett.²² 1966. szeptember 6-tól 19-ig és 1972. április 10-től május 6-ig Csehszlovákiában tartózkodott a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztályától kapott hivatalos kiküldetésben.²³

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB. alkalmazásában (1968–1981)

1968. január 1-jétől tanácsi irányítás alá helyezték a levéltári hálózatot, amelynek keretében a Miskolci Állami Levéltárból és a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Állami Levéltárból létrejött a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, amelynek igazgatójává nevezte ki a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, amely tisztséget 1981-ig töltött be.²⁴ Vezetőként a levéltár új helyen való elhelyezése, teljes újjászervezése, a megye iratanyagának szervezett gyűjtése mellett sokirányú közművelődési, ismeretterjesztő és tudományos kutatómunka is nevéhez fűződik.²⁵

Igazgatóságának második évében, 1969-ben megjelent az új levéltári törvény, amelynek célját ekképpen foglalta össze: „szocialista társadalomról, a szocialista gazdálkodásról mind több hasznos dokumentum maradjon fenn, s a történeti vonatkozású anyagok az utókor rendelkezésére álljanak”.²⁶ A törvény megjelenése előtt – mesélte újságírói kérdésre Román János – az intézmények irattáraiban tíz évente elvégzett selejtezések során a selejtezésre előkészített iratok közül válogatták ki

¹⁸ Gyimesi Sándor 1961-től 1965-ig töltötte be a Miskolci Állami levéltár igazgatói posztját.

¹⁹ Benedek, 1974: 4.; Csorba, 1986: 323.

²⁰ Csorba, 1986: 323.

²¹ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

²² MNL-BAZML-XXIII.3.d.

²³ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

²⁴ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

²⁵ Észak-Magyarország 1977. augusztus 19. 4.

²⁶ Gergely, 1970: 4.

a megyei levéltár szakemberei a levéltárba adandó iratokat. 1969-től ez úgy változott – hívta fel a figyelmet –, hogy a szervek két példányban készítettek minden iratot, az egyiket postázták, a másikat az irattárban helyezték el. Az új szabályozás egyéves tapasztalatait a következőképpen értékelte: „Az intézmények levéltárainak [sic!] ellenőrzése [...] igen sok munkával jár. Örömmel tapasztaltuk, hogy a legtöbb intézmény irattára nagyon jól rendben tartott, szakszerűen kezelt. A legkedvezőbb tapasztalatokat a tanácsok irattáraiban szereztük. Számos nagyvállalatnál is megfordultunk. Jó és rossz benyomásokról egyformán beszélhetek. A legtöbb gond az új üzemeknél van, nem kezelik kellő hozzáértéssel az iratokat. Mindenütt probléma a raktározás, az irattári szakemberek hiánya, sőt a megfelelő irattári helyiségek hiányával is számolni kell. Igyekszünk segíteni. A szakemberhiányon például úgy, hogy tanfolyamokat indítunk a levéltárak [sic!] dolgozói részére”.²⁷

1971-ben komoly fejlesztéseken ment át a megyei tanács székházában elhelyezett levéltár: „A nyáron fejeződött be az épület tatarozása, minden rendben van már, egy rövid korszak kivételével befejeztük az anyag rendezését is. Korszerűsítettük az intézmény technikai felszereléseit, A könyvkötő műhelyben már dolgoznak, a fotólaboratórium a jövő év elején kezdi meg munkáját.” – számolt be a fejleményekről az intézmény vezetője.²⁸

A további fejlesztések azonban megakadtak, a fennálló problémákat csak részben sikerült orvosolni. Az újonnan beszállított iratanyagok zöme gombafertőzött, irattárolásra alkalmatlan pincékben nyert elhelyezést, amit Román János nem tudott megakadályozni. „A tehetetlenség, a kiszolgáltatottság érzésébe belebetegedett, addigi szívós fizikuma megrokkant. Ahogy múltak az évek, egyre kevésbé hitt az ígéretekben, amelyek a levéltár helyzetének – úgymond végleges – rendezését célozták.” – emlékezett vissza hivatali utódja, dr. Csorba Csaba.²⁹

Talán pont a fennálló helyzet sarkallta arra, hogy a gyűjtőterület ellenőrzését minden tőle telhető eszközzel fejlessze. Azonban e téren is azt kellett tapasztalnia, hogy „alulmarad a felelőtlen iratmegőrzőkkel szemben”.³⁰ Ekkoriban a kutatóterem hat vadonatúj asztalánál magas kutatóforgalom esetén egyszerre hárman is dolgoztak. Román János nyilatkozata szerint örült a kutatóknak: „különbön feleslegesnek érezné munkáját a levéltáros” – indokolta.³¹ „Hivatalosan” ez volt ugyan az álláspontja, de valójában azon igyekezett, hogy az egyébként is rossz állapotban lévő iratanyag további rongálódásának megelőzése érdekében visszaszorítsa a kutatók számát.³²

²⁷ Gergely, 1970: 4.

²⁸ Lévy, 1971: 5.

²⁹ Csorba, 1986: 323.; dr. Csorba Csaba 1981–1993-ig töltötte be a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár igazgatói székét.

³⁰ Csorba, 1986: 323.

³¹ Lévy, 1971: 5.

³² Csorba, 1986: 323.

A személyesen végzett gyűjtőterületi munka, a beszállított nagymennyiségű iratanyag rendezése, s a költözködések lebonyolítása mellett tudományos munka végzésére és szervezésére viszonylag kevés ideje jutott.³³ A levéltárat ellenben az egyetemi történelemoktatás szempontjából nélkülözhetetlennek tartotta és ezt a szerepét mindinkább erősíteni igyekezett. „Véleményem szerint – fogalmazott 1971-ben – napjainkban nincs elég közel egymáshoz a kutatómunka és az oktatás. A Magyar Történelmi Társulat Borsod megyei csoportjának kutatótagozatában is problémát jelent az utánpótlás kérdése. A társulat törekvése, hogy mind több fiatal történelemtanár foglalkozzék levéltári kutatással”.³⁴ A további feladatokat így sommázza: „A levéltárát államigazgatási feladatokat is ellátó tudományos intézményként definiálja a törvény. Tehát nemcsak kutatók keresik fel az intézményt. [...] Nyugdíjazáshoz szükséges szolgálati idő igazolásairól, bizonyítványokról, ingatlanok tulajdonviszonyait tisztázó dokumentumokról kérnek másolatokat. Ügyfélnek tekintjük természetesen a hivatalokat is”.³⁵

Az 1971-es korszerűsítés nem oldotta meg a levéltár problémáit. A férőhely-kapacitás hiányára 1974-ben már egyre nyomatékosabban, a nyilvánosság előtt is igyekezett felhívni a figyelmet: „A jövőben csak tanácsi anyagot tudunk átvenni, elsősorban a férőhely miatt. Igen nagy gondot jelent számunkra Borsod megye nagyüzemeinek levéltári anyaga. Országos jelentőségű termelő nagyvállalatok vannak a megye területén, s ezek írott anyagának biztosítása, gyűjtése, tárolása jelenleg nem megnyugtatóan megoldott. Roppant mennyiségű értékes iratanyag van a vállalatoknál”.³⁶

1974-ben Szocialista Kultúráért kitüntetését vehetett át,³⁷ amely alkalomból a levéltár közművelődésben betöltött szerepéről osztotta meg gondolatait az Észak-Magyarország újságírójával: „A közművelődést megelőzően a hivatali érdekekkel kell kezdenem munkánkat, hiszen gyakorlatilag még élő anyagok is bekerülnek a levéltárba, amelyeknek őrzése bizonyos előírások között történik. Mivel az anyag egy része élő, bizonyos magánérdek is fűződik hozzá, ezért ezek őrzésének, kezelésének szintén megfelelő előírások szerint kell történniük. Nagyon sokan magánemberként is fölkereshetnek minket, különféle ügyiratmásolatokat, igazolásokat kérve. A közművelődést közvetve szolgálja a tudományos kutatókkal való foglalkozás, az ő igényeik kielégítése”.³⁸

Ekkor kifejtett véleménye szerint a levéltárak közvetett úton szolgálják a közművelődést, „úgy, hogy a kutatók rendelkezésére állnak, és azok kutatási eredményei segítik közvetlenül a népművelést. Másfelől pedig saját belső tudományos feldolgozó munkánkkal, kutatást segítő és egyéb kiadványainkkal támogatjuk elsősorban

³³ Csorba, 1986: 323.

³⁴ Lévy, 1971: 5.

³⁵ Lévy, 1971: 5.

³⁶ Benedek, 1974: 4.

³⁷ Észak Magyarország 1974. augusztus 18. 1.

³⁸ Benedek, 1974: 4.

a helytörténeti kutatást, ezen keresztül a közművelődést. Forráskiadványaink pedig közvetlenül népművelő jellegűek. [...] A levéltári anyag magánjellegű funkciói az idő múltával természetszerűleg megszűnnek, s megmarad a kizárólagos tudományos és közművelődési jelleg. Rendelkezésre áll a tudományos kutatásnak, ezzel szolgálja közvetve a közművelődést. Közvetlen közművelődési tevékenységünk általában előadásokban jelentkezik. De továbbképzésbe is bekapcsolódtunk.³⁹ Segítjük szakelőadásokkal az iratanyaggal dolgozók jobb felkészítését. Tömegeket a levéltárba behozni nagyon nehéz, a levéltári anyag jellege ezt kizárttá teszi, a kiállításokra is csak rövid időre lehet okmányokat kölcsönözni. A különböző másolatok viszont kevesebb érdeklődést vonzanak. [...] A népművelési munka általánosabb sémáitól a levéltári - munka mindenkor elüt. De mi abban a tudatban élünk és dolgozunk itt, a levéltárban, hogy közművelődési haszonnal végezzük munkánkat, és mindaz az iratanyag, amely ide kerül, a hivatali és magánérdeken túl a közművelődésért van. És ezt szolgálja minden tevékenységünk⁴⁰

1977-ben fizetésének megállapításának indoklásában az szerepelt, hogy „jelenlegi munkakörét kivételes elméleti tudással és gyakorlati képességgel mintaszerűen látja el”.⁴¹ Munkájának eme megítélésének eredményeként ebben az évben Szabó Ervin emlékérmét vehetett át a kulturális minisztertől.⁴²

1981. szeptember 2-ával érte el az öregségi nyugdíj jogosultságot. „A levéltár-igazgató több évtizedes, szakértelemmel és becsületesen végzett munkájáért” Borsos Árpád osztályvezető köszönetét fejezte ki.⁴³ Nyugdíjazásának évében megkapta a Munka Érdemrend aranyfokozatát.⁴⁴ A nyugdíjas éveit alig 5 évig élvezhette: rövid szenvedés után 1986. szeptember 8-án súlyos betegségben elhunyt, testét a Szentpéteri kapui temetőben helyezték örök nyugalomra.⁴⁵

Levéltári pályafutásának összegzése

1943. július 1-én lépett munkába, ettől a naptól kezdve munkaviszonya 1981. szeptember 2-áig folyamatos volt, július 10-én töltötte el utolsó munkanapját.⁴⁶ 1966-os és 1975-ös jellemzése szerint történész-levéltárosként országos ismertségre tett szert.

³⁹ 1974-ben az intézmény tájegységi levéltári továbbképző központ funkciót is kapott. Továbbképzés szempontjából Heves, Nógrád, Borsod, Szabolcs, Hajdú és Szolnok megyék levéltárai tartoznak a miskolci továbbképző központhoz. A képzést 1974. szeptember 6-ától 10-ig tartották. Észak-Magyarország 1974. szeptember 10. 4.

⁴⁰ Benedek, 1974: 4.

⁴¹ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

⁴² Észak-Magyarország 1977. augusztus 19. 4.

⁴³ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

⁴⁴ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

⁴⁵ Egey, 1986: 107.

⁴⁶ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

Munkáját mindig nagy szakmai felkészültséggel és felelősségtudattal végezte. A levéltári és levéltár-igazgatási teendők mellett az ismeretterjesztésre is különös hangsúlyt fektetett. Helytörténeti és történeti néprajzi kutató- és feldolgozó munkát végzett, melynek eredményeként több önálló kiadványa, illetve gyűjteményes kötetekben, országos folyóiratokban számos tanulmánya jelent meg. E széleskörű tudományos tevékenységét a marxista világnézet és módszer jellemezte.⁴⁷

Igazgatósága alatt a levéltár munkája minőségileg sokat fejlődött, terveit céltudatos, átgondolt koncepció alapján valósította meg. Eredményesen küzdött a levéltár elhelyezési körülményeinek javításáért. Vezetési stílusában – beosztottjai szerint is – olykor túlzottan merevnek és keménykezűnek bizonyult. 1975-ös minősítésében fel is hívták figyelmét a demokratikus, kollektív szemléletű légkör fejlesztésének kívánatosságára. Utóbbit annál is inkább indokoltak tartotta a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, mert a levéltár munkatársainak pályaelhagyását az alacsony bérszínvonal mellett a beosztottjaival való bánásmóddal is összefüggésbe hozták. Ez annál is inkább problémát jelentett, mert ekkor a levéltárnak az igazgatón kívül csak egy szakképzett alkalmazottja volt.⁴⁸

Politikai szerepvállalását tekintve 1948 elején belépett a Szociáldemokrata Pártba – az egyesülés után Magyar Dolgozók Pártja –, amelyből az első nagy tagrevízió alkalmával 1952-ben meghallgatás és indoklás nélkül kizárták. 1965. április 1-jétől tagja lett a Közalkalmazottak Szakszervezetének. 1970 július 1-jén felvették a Magyar Szocialista Munkáspártba, de a Hazafias Népfronttal alakult ki szorosabb kapcsolata a honismereti mozgalomba való bekapcsolódása révén.⁴⁹ Fentiek mellett tagja volt még a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak, a Magyar Történelmi Társulat Borsod-Zempléni csoportjának és a Magyar Horgász Szövetség Miskolcvidéki Intézőbizottságának.⁵⁰

Tudományos kutatásainak irányvonalát alapvetően munka- és lakóhelye határozta meg. Sárospatakon töltött évei alatt elsősorban történeti néprajzzal foglalkozott. Ekkor születtek meg 16-17. századi forrás-feldolgozó és forrásközlő publikációi. Kutatásai középpontjában a sárospataki kerámiaművesség állt, de a város település- és építészettörténetéről, a szőlőművelésről, halászatáról, bányászatról és a megye iparáról is közölt dolgozatokat. Miskolcon érdeklődése – a korszak tudománypolitikai elvárásaihoz jobban igazodva – a Tanácsköztársaság és a munkásmozgalom helyi története felé fordult. Értekezései, forrásközlései mindmáig alpműveknek számítanak. A megyei levéltár igazgatójaként, az általa felügyelt közgyűjtemény forrásbázisára alapozva 1971-ben elindította a Borsodi Levéltári Füzetek, 1977-ben a Borsodi Levéltári Évkönyv kiadványsorozatát, amelyek szerkesztését is ő végezte.

⁴⁷ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

⁴⁸ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

⁴⁹ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

⁵⁰ MNL-BAZML-XXIII.3.d.

Nyugdíjba vonulása után is folytatta a tudományos munkát. Napi rendszerességgel járt vissza egykori munkahelyére, ahol a Nemzeti Bizottságok történetét kutatta. A kutatónapló bejegyzése szerint 1985. október 16-án lépte át utójára a levéltár kapuját.

Források és szakirodalom

MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára
XXIII. 3. d. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB Személyzeti Osztályának iratai

Benedek, 1974 = Benedek Miklós: A levéltár meg az igazgatója. Észak Magyarország 1974. augusztus 17. 4.

Csorba, 1986 = Csorba Csaba: Román János (1921–1986). Levéltári Közlemények 57. (1986) 322–323.

Egey, 1986 = Egey Tibor: Román János (1921–1986). Levéltári Szemle 36. (1986) 4. 107–108.

Észak Magyarország 1974. augusztus 18.

Észak Magyarország 1974. szeptember 10.

Észak Magyarország 1977. augusztus 19.

Észak Magyarország 1977. augusztus 20.

Gergely, 1970 = Gergely László: Az új levéltári törvény egy éve Borsodban. Észak Magyarország 1970. december 22. 4.

Hörccsik, 1985 = Hörccsik Richárd: A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteménye Levéltárának története (1531–1966). Levéltári Évkönyv 5. (1985) 107–108.

Lévay, 1971 = Lévay Györgyi: A levéltárban. Észak Magyarország 1971. december 11. 5.

MÉL, 1994 = Magyar Életrajzi Lexikon (1978–1991) Bp. 1994.

Nagy, 1993 = Nagy Géza: Köszöntjük a 75 éves Balassa Ivánt. Honismeret 21. (1993) 2. 61–63.

Schramek László

A Nagykőrösi Fióklevéltár emlékezete (1973–2021)

A Magyar Nemzeti Levéltár 2021. szeptember 2-án átadta a Nagykőrös, Hősök tere 4. sz. alatti ingatlant a Legfőbb Ügyészség számára. Ez az aktus lezárta a Nagykőrösi Fióklevéltár csaknem öt évtizedes történetét.

Nagykőrös közössége gazdag, a török hódoltság koráig visszanyúló iratanyagot örökölt elődeitől, amelynek gondozására a városban mindig nagy figyelmet fordítottak. A dokumentumegyüttes a II. világháború során komoly veszélyben forgott, ezért biztonságos őrzési helyet a szomszédos Kecskeméten találtak számára.

A megyei levéltárak illetékességi köre 1950 után jelentősen gyarapodott, emiatt a Pest Megyei Levéltár munkatársai előtt világossá vált az 1960-as években, hogy az egyre nagyobb mennyiségű levéltári anyagot a pesti megyeházán nem lehet kezelni, emiatt elkezdtek a bővítés lehetőségét keresni. Ugyanakkor a II. világháború alatt Kecskemétre menekített nagykőrösi iratanyag beszállítása a Pest Megyei Levéltárba szintén aktuálissá vált. Ennek elhelyezése Budapesten megoldhatatlan volt, így felmerült a fióklevéltár létesítésének gondolata. A levéltár akkori igazgatója, Lakatos Ernő egy Dél-Pest megyei regionális levéltár létesítését fontolgatta, amelynek majdani működési helye még bizonytalan volt, lehetséges helyszíneként Cegléd és Nagykőrös került szóba. Előbbi város a térség gazdasági és közlekedési központja volt már akkor is, azonban az utóbbi város nagyvonalúan egy belvárosi, tekintélyes méretű ingatlant biztosított 1971-ben a Pest Megyei Tanács részére a feladatellátás céljából, ami eldöntötte a megvalósulási hely kérdését. Az épület átalakítása 1971-ben kezdődött, a fióklevéltár kora csúcstechnológiáját képviselte. Itt alkalmaztak először fém polcrendszer. Az épület fűtése maradéktalanul megoldható volt. A világítást raktáranként lehetett le- és felkapcsolni, ugyanakkor a természetes fényt vas spaletákkal lehetett kizárni. Egyetlen helyiség sem a föld alatt helyezkedett el, így a szellőzés maradéktalanul megoldott volt. A kutatóteremben az olvasóteret egy üvegfal választotta el a levéltári munkatárs asztalától, ami lehetővé tette, hogy kollégáink a kutatók zavarása nélkül végezzék munkájukat. Az átalakítás során egy konferencia- és előadóterem is helyet kapott az épületben, tehát a mára természetessé vált nyilvános levéltári programok itt kezdettől fogva megvalósulhattak. A fióklevéltár 1973. április 28-án nyitotta meg kapuit a közönség számára.

Nagykőrösön őrizték az 1984 előtti Ceglédi járás területén keletkezett községi, városi, járási és jogszolgáltatási iratok összességét, továbbá a teljes megyei szövetkezeti iratanyagot. 2005-ig itt nyert elhelyezést az MDP és MSZMP Pest megyei

archívuma is. Nagykőrösön a fióklevéltár iránt jelentős kutatói és ügyfélszolgálati érdeklődés mutatkozott, a munkatársak tudományos és feldolgozó munkát is végeztek, illetve látványos kiállításokon fogadták az érdeklődőket. Itt a teljesség igénye nélkül csupán néhányra tehetünk utalást pl. a kőrösi iparosság forrásai, nagykőrösi épületek tervrajzai, a mezőgazdaság írásos emlékei. Kollégáink a város kulturális életét tevékenyen alakították.

A fióklevéltár számos alkalommal bővült az évtizedek során. 1977-ben megvették a szomszédos családi házat (Hősök tere 6). Ezt követően ugyanezen a telken egy új raktár épült, végül 1989-ben átvették a helyi Vöröskereszt és a Népi Ellenőrzési Bizottság helyiségeit. A fióklevéltárban az 1990-es években 9 fő állt alkalmazásban, amelyet 1973 és 2005 között Böőr László vezetett. Az iratanyag nagysága 2019 végéig 3402 ifm-re gyarapodott.

A részleg megszűnésének gondolata a Pest Megyei Levéltár új központi épületének alapkövetésétől kezdve rendszeresen felmerült. Emiatt a Nagykőrösről kilépő munkatársak pótlása az 1990-es évek végétől egyre inkább elmaradt, hiszen a mindenkori vezetők a lehető legkevesebb embert akarták létbizonytalanságban tartani. A budapesti épület kivitelezési munkáinak második, befejező szakasza 2018 elején zárult le. Ez lehetővé tette az iratanyag elhelyezését a nagykőrösínél korszerűbb körülmények között. A Magyar Nemzeti Levéltár vezetői hosszan mérlegelték a lehetőségeket, és úgy döntöttek, hogy az iratanyag végleges elhelyezést Budapesten nyerjen. A dokumentumokat 2020. november és december hónapjaiban szállították Budapestre. Az országgyűlés 2021. április 30-án úgy döntött, hogy a Hősök tere 6. sz. alatti, állami tulajdonban álló ingatlant a Magyarországi Református Egyháznak adja át. A Hősök tere 4. alatti helyiségeket – amint fentebb említettük – a Legfőbb Ügyészség vette át, ezzel a Nagykőrösi Fióklevéltár története lezárult.

Nagykőrösről az iratanyag ugyan elkerült, azonban a modern technológia segíti leküzdeni a távolságot. A lakosok a hiteles másolatok iránti igényeket ma már elektronikus úton (ügyfélkapu), és a kormányablakokon keresztül is benyújthatják. A múlt iránt érdeklődők részére pedig egyre több iratanyag digitális másolatban történő hozzáférésére lehet számítani. Bízunk benne, hogy a kutatók mind nagyobb számban látogatnak budapesti kutatótermünkbe, és ott a városi és megyei iratanyagot párhuzamosan kutatják a város múltjának alapos megismerése érdekében.

A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2021

Sopron, 2021. augusztus 25–27.

A tudósítás több munkatársunk közös munkája: Bataalka Krisztina, Breinich Gábor, Kenyeres István, Kovács Eleonóra, Laczlavik György, Polgár Tamás, Szlabey Dorottya, Zsidi Vilmos

2021. augusztus 25. és 27. között – a pandémia miatti év kihagyást követően – került sor az MLE 2021. évi vándorgyűlésére, amely Sopronban valósult meg. A rendezvényt az ünnepi események, köszöntők, a Dóka Klára-díj átadása nyitották meg, ezt követően került sor az egyesület tisztújító közgyűlésére.

Az egyesület elnökének, dr. Kenyeres Istvánnak a köszöntőjét és üdvözlő szavait követően ugyancsak köszöntőt mondott (videoüzenetben) prof. dr. Kásler Miklós, az Emberi Erőforrások minisztere, Barcza Attila, Sopron és térsége országgyűlési képviselője, prof. dr. Fábian Attila, a Soproni Egyetem rektora, dr. Farkas Ciprián Sopron város polgármestere és Ivancsics Ferenc, a Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat alelnöke.

A vándorgyűlés két nagy meghatározó téma köré szerveződött: Trianon és következményei, majd ennek kapcsán a hungarika kutatás, valamint a hely szelleméhez illően a szőlő- és borkészítés története, illetve forrásai. Utóbbi téma határozta meg a vándorgyűlés harmadik napján megvalósult konferencia előadásait.

Tisztújító közgyűlés

2021. augusztus 25-én az MLE elnöki és az Ellenőrző Bizottság elnöki beszámolóját, valamint a Jelölő Bizottság munkabeszámolóját követően megválasztották az egyesület új elnökét, alelnökeit, választmányi tagjait, valamint az Ellenőrző Bizottság tagjait.

A jelenlévők 100%-os szavazati aránnyal újraválasztották Kenyeres István eddigi elnököt, Budapest Főváros Levéltára (BFL) főigazgatóját. Alelnökei Vajk Ádám (Győri Egyházmegyei Levéltár) és Tilcsik György (ny. levéltárigazgató) lettek (utóbbi szintén megerősítették posztján).

A 12 tagú Választmány tagjai (a szavazatok sorrendjében): Cseh Gergő Bendegúz (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, ÁBTL), Zsidi Vilmos (BCE Levéltára), Haász Réka (ÁBTL), Kovács Eleonóra (MNL), Hermann István (BFL), Koltai András (Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára), Polgár Tamás (MNL SML), P. Holl Adrien (BFL), Czetz Balázs (MNL), Lengvári István (PTE Egyetemi Levéltár), Mátyás Zoltán (BFL) és Farkasová Andrea (MNL).

Az Ellenőrző Bizottság tagjai lettek: Rácz Attila (BFL), Hetényi Tiborné (ny. gazdasági igazgató), valamint Csurgai Horváth József (Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár).

Nemzetközi Szekció

Az angol munkanyelvű Nemzetközi Szekció az egyesület elnökének szekcióvezetése és a külföldilevéltáros egyesületek képviselőinek részvételével zajlott le. A téma aktuális volt: hogyan bírkóztak meg a levéltárak a Covid-időszakkal, hogyan kezelték az intézmények bezárását és a home-office munkákat? A szekción tájékoztatás hangzott el az osztrák helyzetről (Karin Sperl), a csehországi (Karel Halla), szlovákiai (Martina Orosová) és a lengyelországi tapasztalatokról (Hanna Krajewska). A Román Nemzeti Levéltár tapasztalatairól Bogdan Popovic, az erdélyi egyházi levéltárak helyzetéről Bernád Rita számolt be, míg a magyarországi helyzetet Kenyeres István foglalta össze.

Forrásközlő Szekció

A forrásközlő szekció előadásai változatos témákat érintettek. Az első két előadó, Oross András (Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség delegátusa) és Polgár Tamás (MNL SML) a szomszédos államok közül Ausztria és Horvátország példáján ismertettek egy-egy projektet a hungarika források feltárási és publikálási lehetőségeivel kapcsolatban.

Az Ausztria területén található levéltári hungarika kiemelt jelentőségű a levéltári hungarikák között is. Az 1926. évi badeni osztrák–magyar levéltári egyezmény értelmében a közös hivatalok által keletkeztetett iratok a két állam közös szellemi tulajdonát, kulturális vagyonát képezik, azonban ezek a hivatalok Bécsben maradtak. Magyarország azonban másolatokat készíthet ezekről a bécsi magyar levéltári delegátusokok keresztül. az elmúlt évtizedekben közel 4 millió mikrofilmfelvétel el is készült, amelyeket archiváltunk az Országos Levéltár Mikrofilmgyűjteményében. A 21. század második évtizedében azonban az új, digitális technikák elterjedésével más utakat kellett keresni. Ennek az úrkeresésnek ad táptalajt a két nemzeti levéltár megállapodása, amelynek keretében az utóbbi években több mint 900 ezer felvétel digitális felvétel készült. Oross András előadásában részletesen ismertette ezt az új projektet. Az elkészült digitális felvételek archiválása lényegesen eltér a mikrofilmfelvételekétől, és az egyéb digitális felvételek állományba vételétől is. A digitális tartalmak hosszú távú megőrzését az MNL-ben a Preservica szakrendszer biztosítja, a levéltári anyag nyilvántartására pedig a scopeArchiv szakrendszer szolgál. 2021-ben a Gedenkbücher Ungarn sorozat állományba vétele segítségével dolgozta ki a módszert Laczlavik György, valamint Oross András levéltári delegátus.

Polgár Tamás előadásában beszámolt az MNL Somogy Megyei Levéltára és a Rijekai Állami Levéltár együttműködésében 2001 és 2018 között megvalósult nagyszabású hungarika forrásfeltérési projektről, amelynek eredményeként nemcsak rendezték a Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság és a Magyar–Horvát Tengerparti Kormányzó iratait, hanem az elkészült repertóriumok online elérhetőek. Az évtizedes együttműködés nemcsak levéltárszakmai, de hosszútávú baráti kapcsolatokat is eredményezett a közös munkában részt vevő munkatársak számára. A megjelent segédletek jelentős mértékben segítik azóta is a fiumei magyar kutatásokat.

Vass Csaba Géza előadásában Trianon megítélését elemezte a Mikes Kelemen Program keretében az MNL-be beérkezett magyar diaszpórákhoz köthető iratanyagok kapcsán. Az előadás elsősorban a kanadai, illetve franciaországi magyar közösség tagjainak hagyatéka alapján vizsgálta, milyen kép élt a diaszpóra közösségek tagjaiban a békeszerződésről. Emellett az 1931-ban végrehajtott Atlanti-óceán átrepülés előkészületeiről fennmaradt, eddig kevésbé ismert kanadai magyar anyagok és egy amatőrfilm bemutatására is kitért az előadó. Mint ismert, a Justice for Hungary elnevezésű géppel Endresz György és Magyar Sándor átrepülték az Atlanti-óceánt, tettük célja a nemzetközi közvélemény figyelmének felhívása volt a trianoni békeszerződés igazságtalanságára.

Végezetül Arany Krisztina előadása a középkori magyarországi, erdélyi és itáliai, ezen belül a Firenzei Állami Levéltárban őrzött hungarika források összevetésében rejlő lehetőségeket ismertette egy kiválasztott firenzei származású, Erdélyben letelepedett családra vonatkozó iratok kapcsán.

A szekcióülés második részeként sikeresen lezajlott a tisztújítás is. A részt vevő tagok által a 2021-2025 közötti időszakra megválasztott szekcióvezető: dr. Laczlavik György, a szekcióvezető-helyettes dr. Arany Krisztina.

Informatikai Szekció

A Magyar Levéltárosok Egyesülete Sopronban tartott vándorgyűlésének második napján került sor az Informatikai Szekció rendezvényére is. A programban öt előadás szerepelt, elméleti kérdések és megvalósult projektek eredményeiről szóló beszámolók egyaránt terítékre kerültek.

Elsőként Sipos András, (főosztályvezető, BFL) tartott előadást, Records in Contexts (RIC) – új nemzetközi levéltári szuperszabvány? címmel. Az igen informatív előadásból kiderült, hogy a Nemzetközi Levéltári Tanács gondozásában az 1990-es, 2000-es években készült szabványcsalád – ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDE, ISDIAH – után, annak hangsúlyait módosító, új, integrált levéltári információs rendszer kialakítása van napirenden. A célkitűzés olyan levéltári információs rendszer alapjainak megvetése, amely teljes mértékben alkalmazkodik a hálózatos, dinamikus és kollaboratív környezethez, amelyben az irat és irategyüttes nem (feltétlenül) fizikailag folytonos,

határai nem egyértelműen definiálhatók, változásnak van kitéve, létrehozásában többen is részt vehetnek, nem mindig köthető egyértelműen egyetlen iratképzőhöz, a fond zárt, „atomi” jellegének feloldását kívánja hangsúlyozni.

Az elméleti előadást követően A szovjet fogolytáborok kartonjainak feldolgozása és publikálása a Magyar Nemzeti Levéltárban címmel, Szatucsek Zoltán az MNL Nemzetközi Kapcsolatok és EU projektek Igazgatóságának vezetője számolt be az eredményes projektről. Mint elmondta, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatójának kezdeményezésére kétéves tárgyalások eredményeként az MNL és az Orosz Állami Hadilevéltár (RGVA) 2019. április 8-án kötött egyezményt az RGVA-ban őrzött, a II. világháború idején a Vörös Hadsereg által foglyul ejtett és ezt követően a Szovjetunióban hadifogolyként nyilvántartott magyar nemzetiségű személyek nyilvántartó kartonjainak digitalizálásáról és a digitális másolatok átvételéről. A kartonok megismerése sok évtizedes igénye a magyar társadalomnak, amelynek szinte minden családját érintette valamilyen formában a hadifogságba vagy málenkij robotra való elhurcolás. A tavaly átvett és feldolgozott 682 955 karton jelentősen bővítette a kutatható anyagok körét. A hagyományos fordítás mellett a helynevek és településnevek nyelvi feldolgozáson alapuló értelmezését az ELKH Nyelvtudományi Intézetének bevonásával valósult meg, amellyel a gépi feldolgozás segítségével az adatbázis közzétételét évekkal volt képes lerövidíteni. Az előadás a feldolgozás igen sok értelmezési problémájára is részletesen kitérve, igen szemléletes módon mutatta be a projekt nehézségeit, és a megoldásuknál alkalmazott módszerek újszerűségét.

A célközönséget intenzívebben elérni szándékozó projektről, számolt be Szabó Dorottya (főlevéltáros, MNL) European Digital Treasures - Levéltári tartalmak újabb (digitális) csatornákon való megjelenítése címet viselő előadásában. A Magyar Nemzeti Levéltár 2018-ban csatlakozott a 2022 őszéig tartó nemzetközi projekthez. A konzorcium, spanyol, portugál, máltai, osztrák, norvég és ír partnereivel együttműködve a Magyar Nemzeti Levéltár olyan új csatornákon kíván megszólítani új – vagy bővülő létszámú – közönséget, mint a transzmédia kiállítások; e-learning anyagok és online workshopok – melyek létjogosultságát a pandémiás helyzet még inkább felerősítette –; online játékok és webes applikációk; digitális tartalmakat és adathasználatot célzó nemzetközi versenyek, valamint a gépi kézírásfelismerésnek és a szövegek átírásának automatizálását célzó pilot és hozzá kötődő crowdsourcing (szakmai munkavégzésbe közösségi erőt bevonó) tevékenység. Rámutatott, hogy a levéltárak iránt mutatott érdeklődés komoly hangsúlyváltáson ment át, a szakmai kutatók mellett már nem „csak” családtörténet-kutatókkal és helytörténet iránt érdeklődők bővülő számával kell kalkulálnunk, de olyan felhasználókkal is, akik más online platformokról csatornázódnak be a levéltári világba.

Hegedűs István, (osztályvezető, MNL), Hogyan segít újragondolni a levéltárak szerepét a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás? című előadása némiképpen rímelt Szatucsek Zoltán előadásában elhangzottakra. Noha mesterséges intelligencia a tu-

dományos-fantasztikus irodalom terméke, jelenleg a számítástechnika jelentős ágát képviseli, amely az intelligens viselkedéssel, gépi tanulással és gépi alkalmazkodással foglalkozik. Önálló tudományággá vált, amely a valós problémákat próbálja megválaszolni. A mesterséges intelligencia rendszereit manapság széles körben használják a gazdaságban, az orvostudományban, a tervezésben és a katonaságban is. Az levéltárak szerepe világszerte változik. Nézete szerint ebben a nagyszabású átalakulásban az archívumoknak a fejlődés élvonalában kell lenniük, mivel a levéltárakban található hatalmas információ-tömeg kiváló alapot kínál a mesterséges intelligencia kiaknázásához. Az adatok nagy tömege segítséget jelenthet nemcsak a kutatásban, hanem a politikai döntések előkészítésében és hatást gyakorolhat a közigazgatás egyes területeire is, a nem túl távoli jövőben.

Cseh Gergő Bendegúz, (főigazgató, ÁBTL), előadásában felvetette azt a problémát, amely minden levéltári intézményt érint. A levéltárak ország- és világszerte azzal a problémával küzdenek, hogy az online világban a kutatóknak egyre kevesebb ideje és lehetősége van hagyományos, „offline” kutatásra. A kutatás időbeli és földrajzi akadályait betetézte az elmúlt időszak pandémiás helyzete. A felhasználói igények alapján a Történeti Levéltár 2020 végén bevezette online kutatási szolgáltatását. A felhasználói igények alapján a Történeti Levéltár 2020 végén bevezette online kutatási szolgáltatását. Az előadás bemutatta a választott technológiai és biztonsági megoldásokat, az új szolgáltatás nyújtotta lehetőségeket, a levéltári munkafolyamatot az iratok kikérésétől az online megtekintésen át a másolatok rendeléséig. A nyilvánvaló előnyök mellett szó esett a szolgáltatás korlátairól és biztonsági kockázatairól, valamint ezek kezeléséről, kezelhetőségéről is. Előadása végén, a Magyarországon elsőként bevezetett szolgáltatásuk, más levéltárakban történő bevezetéséhez együttműködésüket kínálta fel.

A rendezvény végén, utolsó napirendi pontként sor került a tisztújításra. A tagság, a 25 év után leköszönő szekcióvezető helyére, Gerhard Pétert, Budapest Főváros Levéltára fősztályvezetőjét választotta meg elnöknek, alelnöki tisztségre pedig ismételten Cseh Gergő Bendegúz, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának főigazgatója került.

Állományvédelmi Szekció

Az állományvédelmi szekcióban a módosított előzetes program szerint négy előadás volt hallható. A szekcióülésen, s az előadásokat követő beszélgetésen határon túli levéltárak munkatársai is részt vettek.

A program elején került sor az állományvédelmi szekció tisztújítására, amiről jegyzőkönyv készült. A tisztújítás során megválasztották a szekció új vezetőjét, P. Holl Adrient (fősztályvezető, BFL).

Elsőként P. Holl Adrien előadása hangzott el „Kultúramenedzsment és állományvédelem” címmel. Gyakorlati példákon keresztül szemléltette az állományvédelem oktatásának és közismereti bemutatásának korszerű lehetőségeit. A BFL állományvédelmi stratégiája és az elnyert V4 „A visegrádi országok írott örökségének megőrzése és védelme” című projekten keresztül beszélt a menedzseri ismeretek fontosságáról és annak megvalósításáról. További példaként említette a májusban elkészült 30 órás online állományvédelmi képzést ahol a Social médiák (videók, podcastek) szerepe megnőtt. Előadásában felhívta a figyelmet a tudás átadás, oktatás és a BFL V4 honlapján megjelenő állományvédelmi tartalmak feltöltésére és megismerésére.

A kávészünet után Nemes L. Ágnes (osztályvezető, MNL OL) tartotta meg: „Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia oklevél digitalizálási projekt tapasztalatai” címmel előadását. A 2019-ben kezdődött Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia keretében a Magyar Nemzeti Levéltár megyei levéltárainak mintegy 900 címeres oklevele (armálisok) digitalizálására került sor. A felvételek elkészítését állományvédelmi felmérés és az állapottól függően szükséges restaurálás vagy tisztítás, simítás előzte meg. Az előadó megemlítette a hasonló MTA okleveleken végzett előkészítő munkát és a várható további nagyvolumenű digitalizálások állományvédelmi előkészítésének fontosságát a jóminőségű felvételek érdekében.

A következő előadás kapcsolódott a fenti projekthez, Lantos Zsuzsanna (reprográfiai műhelyvezető, levéltári fotós, MNL Digitális Tartalomfejlesztő Osztály): Pergamen oklevelek digitalizálása a KDS keretében címmel az említett programban digitalizált, illetve részleteiben egyedileg fényképezett oklevelek fotózási technikáiról, megvilágítási módjairól beszélt. Ismertette az MNL fotóműtermének új digitális eszközeit, amikkel nem csak statikus, felülnézeti képeket, hanem illusztrációként, a felületi jellegzetességeket, írásképet is megmutató szép fotókat lehet készíteni. Ez különösen fontos a térbeli pecsétek esetében.

Zárásul Szlabey Dorottya (főrestaurátor, MNL OL) egy restaurálást ismertetett: „Nyári fürdő tervrajza – restaurálási esettanulmány” címmel. A bemutatott igen törékeny, rossz állapotú, kartonra ragasztott transzparens papírra rajzolt, festett tervrajz a MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltár féltett dokumentuma. A transzparens papír és a karton is mára savassá és törékennyé vált, amit az érzékeny információhordozó és a festékanyagok miatt is csak kevéssé lehetett nedvesíteni és ezáltal savtalanítani. Az előadás a választott kezelés módját, a restaurálás lépéseit ismertette, amik által esztétikai egységben megőrizhető és digitalizálható a tervrajz. A tervrajz továbbra is sérülékeny állapotú, emiatt és nagymérete miatt két félben lett összeállítva, amik egy egyedi méretű savmentes vékony hullámlemez védő és tárolóeszközbe kerültek, így mozgatásuk és védelmük biztosított a tárolás során.

Az előadások után beszélgetés során különösen a károsodások megelőzése és a transzparens papírok restaurálása problémájának témájában volt sok hozzászólás.

Oktatás- és Tudománytörténeti Szekció

Az Oktatás- és Tudománytörténeti Szekció előadásai – a vándorgyűlés témájával összhangban – a bortermelést és Sopront állították a középpontba. Elsőként Draskóczy István (egyetemi tanár, ELTE BTK) adott áttekintést „Bortermelő mezővárosok egyetemjárói a középkori Magyar Királyságban” címmel, arról, hogy a bortermelő mezővárosokban miért volt alacsony számú egyetemjáró a középkori Magyar Királyságban.

Szögi László (c. egyetemi tanár, ELTE BTK) „Mi volt vonzóbb Magyarország vagy Ausztria: Hol tanultak szívesebben a későbbi Burgenlandból 1918 előtt?” c. előadásában bemutatta, hogy „Burgenlandból” nagyjából hasonló arányban tanultak Magyarországon, mint Ausztriában 1918 előtt.

Ifj. Sarkady Sándor (tudom. kutató, történész, SOE KKL) „Emlékbresztők – Az 1921. évi felkelő harcok és a népszavazás emlékezete” címmel ismertette, hogy az 1920-as évek elején történt soproni eseményeknek milyen módokon állítottak emlékeket a 20. század folyamán Sopronban (emlékrajz, emléktábla, regények, képeslap, szoborcsoport, zászló, levelezőlap).

Batalka Krisztina (levéltárvezető, BME Levéltára) „Nagy-Magyarország él ifjú halottaiban” – 1921-ben Sopron környékén elesett műegyetemisták c. előadásában 3 – a soproni harcokban részt vevő – műegyetemista (Vámosy Tibor, Lossonczy Antal és Hanus Ferenc Károly) portréját vázolta fel, továbbá elemezte az elhunytak kultuszápolása közötti különbségek kontextusát.

Vajda Tamás (levéltárvezető, SZTE Levéltára) a rövid életű kolozsvári felekezeti közti egyetem működését vette górcső alá, bemutatva annak megszületését, a hallgatóságát, tanárait és harcát a román állammal „A kolozsvári felekezeti közti egyetem (1920/21)” c. előadásában.

Osváth Zsolt (főlevéltáros, SE Levéltára) Holl Jenő, soproni polgár életútján kalauzolta végig a hallgatóságot „Kolozsvári diákújságíróból soproni polgár. Holl Jenő életútjának állomásai.” c. előadásával. Az előadás egyik érdekessége volt, hogy a jelenlévő Holl Jenő leszármazottak tisztázták Holl Jenő elhunytának pontos körülményeit – bizonyítva az oral history hasznosságát.

Az Oktatás és Tudománytörténeti Szekció tisztújítása Zsidi Vilmos elnök és Koltai András titkár újraválasztásával zárult.

Plenáris ülés

A vándorgyűlés harmadik napján elhangzott előadások a szőlő- és bortermelés témakörét tárgyalták különböző korszakokat és régiókat mutatva be egyúttal. A konferencia levezető elnöke Tilcsik György, az egyesülete alelnöke volt.

A programban a következő előadások hangzottak el:

- Halmágyi Miklós (levéltáros, MNL BÉML): Mátra vagy Makra? Rejtélyes szőlőbirtokok dél-alföldi vonatkozású középkori oklevelekben
- Garami Erika (főlevéltáros, BFL): Mit kóstál a bor? – A bor árának alakulása Mária Teréziától a szabadságharcig
- Simin Katalin (Főlevéltáros, BFL): Tiltott bormérések és uradalmi fogadók. A vendéglátás kérdései Óbudán a 19. század első felében
- Krisch András (gyűjteményvezető, Soproni Evangélikus Gyűjtemények): A kék franktól a kékfarnkig
- Bariska István (ny. levéltárigazgató): A kőszegi Bor
- Gyenesei József (igazgató, MNL BKML): Bor- és szőlőkereskedelem a Horthy korszakban, Kecskemét térségében
- Illés Tamás (marketing vezető, pannonhalmi főapátsági pincészet): A pannonhalmi borászat újjáélesztése a rendszerváltoztatás után

A Dóka Klára-díj díjazottainak laudációja

▪ DR. KISS MÁRTON

(Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára)

Kiss Márton 1975 és 1979 között az Akadémiai Kiadó munkatársa volt. 1979 és 1984 között az ELTE Bölcsészettudományi Karán elvégezte a történelem–levéltár szakot, majd 1984-től 1989-ig a Budapesti Műszaki Egyetem Levéltárának lett levéltárosa. 1989-ben bölcsészdoktori fokozatot szerzett, és 1989-től 1992-ig az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségében vállalt állást. 1992-ben visszatért a Budapesti Műszaki Egyetem Levéltárába, ahol 2013-ig annak vezetője, majd pedig főlevéltárosa volt. 2002 és 2009 között részmunkaidőben az Állatorvos-tudományi Egyetem Levéltárában is dolgozott.

Tagja a Magyar Levéltárosok Egyesületének, és alapító tagja a Felsőoktatási Levéltári Szövetségnek. Mindkét egyesületben folyamatosan és aktívan dolgozott és dolgozik. E munkák sorában külön kiemelendő, hogy tagja a Magyar Levéltárosok Egyesületében a hazai levéltári kiadványok szakbibliográfiáját összeállító szerkesztő- és munkabizottságnak.

Levéltárszakmai munkáját a precizitás és az igényesség jellemzi. Miután hosszú ideje egy speciális forrásanyagot őrző, kislétszámú intézmény munkatársa, alaposan elsajátította e levéltárban folyó minden munkafolyamat elemét, és kiválóan ismeri a Műszaki Egyetem mindenkori működését és iratkezelését. Megszerzett tudását és tapasztalatait szívesen osztotta és osztja meg a tanácsért hozzáforduló kutatókkal

és levéltárosokkal, s mindemellett szívügyének tekinti a levéltári anyag mind szélesebb körben történő megismertetését.

Az 1980-as évek közepe óta rendszeres feltáró és kutatómunkát végez. Kutatási területe az egyetemtörténet és a történelem segédtudományai. Heraldikai témájú bölcsészdoktori értekezése mellett több mint 30 különféle tanulmány, közlemény, forráskiadvány, adattár, bibliográfia, repertórium és jubileumi kiadvány elkészítése fűződik nevéhez.

Kiss Márton közel három és fél évtizeden át a hazai felsőoktatási levéltárügy, azon belül is elsődlegesen a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára érdekében kifejtett magas színvonalú, elkötelezett és igényes szakmai munkája, valamint a Magyar Levéltárosok Egyesületében és Felsőoktatási Levéltári Szövetségben végzett tevékenysége elismeréseként veheti át a Dóka Klára-díjat.

▪ NAGY IMRE GÁBOR

(MNL Baranya Megyei Levéltára)

Nagy Imre Gábor a középiskola elvégzése után, 1982-ben a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola történelem–könyvtár szakán, majd 1987-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán levéltár kiegészítő szakon diplomázott. 1982-ben a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár munkatársa lett, 1983-tól pedig a Baranya Megyei Levéltárban dolgozik: 1983 és 1987 között segédlevéltárosi, 1987 és 1994 között levéltárosi, 1994-től pedig főlevéltárosi beosztásban dolgozik. 1993-tól 2014-ig az intézmény Rét utcai részlegének volt osztályvezetője, 2015 óta a levéltár igazgatóhelyettese.

A levéltáron belül Baranya vármegye és a baranyai városok 1848 és 1950 közötti iratanyagát kezelte és gondozta igen szakszerűen és lelkiismeretesen. E referenciák mellett számos levéltári fond, állag és sorozat rendezése és az azokhoz szükséges segédletek elkészítése fűződik nevéhez. E belső levéltári munkák során alapos és elmélyült anyagismertre tett szert, amelyet a kutatószolgálatban is eredményesen használ. Számos disszertáció, szakdolgozat, önálló kötet és különféle publikáció elkészítéséhez nyújtott szakmai segítséget. Az 1990-es évek óta fontos és hézgapótló szerepet vállalt és vállal az intézményi munka irányításában és fejlesztésében, valamint a helyi, a megyei és a regionális történeti kutatások szervezésében.

A Baranya Megyei Levéltár egyik oszlopos tagja, aki munkáját lelkiismeretesen és nagy odafigyeléssel végzi, és akinek támogatói segítségére és szakmai tanácsaira a mind kollégák, a mind kutatók, mind pedig az érdeklődők egyaránt számíthatnak.

Szakmai pályafutása kezdete óta folyamatos kutató- és bibliográfusi munkát végez. Kutatásai elsődlegesen a Baranya vármegye és Pécs igazgatás- és hivataltörténetének, valamint a megyében élt családok históriájának feltárására és bemutatására

irányulnak. Eddig közel 80 publikáció – önálló kötet, forrásközlés, tanulmány, bibliográfia, recenzió, ismertetés, lexikon stb. – szerkesztésében és elkészítésében vállalt szerepet, amelyek közül jónéhány jelentősen gyarapította a helyi, a megyei és a regionális történeti kutatási eredményeket.

Nagy Imre Gábor közel négy évtizeden át, nagy szorgalommal végzett, kiemelkedő színvonalú levéltárszakmai munkája, valamint a helytörténeti és regionális kutatások terén kifejtett aktív és eredményes tevékenysége alapján érdemelte ki a Dóka Klára-díjat.

▪ **BENCSIK JUDIT**

(Budapest Főváros Levéltára)

Bencsik Judit az érettségi vizsga letétele után, 1978-ban Budapest Főváros Levéltárában helyezkedett el, ahol 1983-ban levéltárkezelői képesítést szerzett. 1985-ben a Magyar Televízió felvételvezetőjeként, majd rendezőasszisztenseként dolgozott. 2005-ben visszatért a főváros levéltárába. Kezdetben az ügyfélszolgálaton tevékenykedett, majd új feladatként, az anyakönyvi utóbejegyzések rögzítését végezte. Emellett különféle ügyviteli feladatokat is végez. 2020 óta a – nagy közmegelegedésre – kutatószolgálaton is dolgozott.

Szorgalmas, nagy munkabírású, megbízható és lelkiismeretes kolléganő, akit kedves, segítőkész és derűs személyisége az intézmény egyik legkedveltebb és leginkább közszeretnek örvendő munkatársává tesznek.

Bencsik Juditot – aki hamarosan nyugdíjba vonul – közel két és fél évtizeden át, nagy odafigyeléssel, szorgalommal és elkötelezettséggel végzett, magas színvonalú levéltárszakmai munkája érdemesítette a Dóka Klára-díjra.

▪ **SZABADOS ILDIKÓ**

(MNL Békés Megyei Levéltára)

Szabados Ildikó 2001-ben kezdte meg levéltári szolgálatát a Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltárában, ahol a többféle szakmai teendő ellátása mellett adminisztratív feladatokat is ellátott. 2005-ben segédlevéltárosi képesítést szerzett, majd középfokú nyelvvizsgát tett, 2013-ban pedig a Debreceni Államigazgatási Főiskolán diplomázott.

Megszerzett széleskörű ismereteit és tapasztalatait munkájában – amely a levéltári feladatok csaknem mindegyikét érintik – kiválóan tudta és tudja hasznosítani. Így a kutató- és ügyfélszolgálatban jelentkező, valamint a levéltári nyilvántartások folyamatos vezetésével és megújításával összefüggő teendők ellátása mellett, jelentős mennyiségű irat rendezésében és számos projektfeladat teljesítésében is részt vesz.

Alapos felkészültségű, nagy anyagismerettel rendelkező, szorgalmas és lelkiismeretes kolléganő, aki örömmel osztja meg tudását munkatársaival, és aki munkahelyén nélkülözhetetlennek számít. Jelentősen hozzájárul a munkahelyi közösség összetartásáért. Mindezek, továbbá személyes tulajdonságai miatt, mind az intézmény kutatói, mind pedig kolléganői és kollégái nagyon kedvelik.

Szabados Ildikó két évtizeden át példás szorgalommal és erős hivatástudattal végzett, kiemelkedő színvonalú levéltárszakmai munkája, továbbá a munkahelyi közösség létrehozása érdekében kifejtett tevékenysége elismerésül kapja meg a Dóka Klára-díjat.

▪ **MOLNÁR GYÖRGYI**

(Magyar Nemzeti Levéltár)

Molnár Györgyi a közgazdasági szakközépiskola elvégzése után különböző munkahelyeken többféle feladatot látott el, volt munkaügyi és bérszámfejtési ügyintéző, élmezési előadó, gazdasági igazgató asszisztense, pénzügyi előadó és pénztáros. Eközben pénzügyi-számviteli ügyintézői és mérlegképes könyvelői képesítést szerzett. 2013-ban lett a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársa, ahol 2019-ig pénzügyi előadó és pénztáros volt, 2019-ben pedig a Gazdasági Igazgatóság Pénzügyi Osztályának vezetőjévé nevezték ki.

Sokféle és nagy felelőséggel járó munkafeladatait, a gyakorta változó jogszabályokhoz alkalmazkodva, elmélyült felkészültséggel, nagy pontossággal, igényességgel és empátiával végezte és végzi, és ennek részeként a megyei tagintézmények gazdasági ügyintézőinek munkáját is igény szerint folyamatosan segítette és segíti.

Molnár Györgyi közel egy évtizeden keresztül a hazai levéltárügy érdekében kifejtett, kiemelkedő színvonalú, precíz, szorgalmas és erős hivatástudattal végzett munkája elismeréseként részesül a Dóka Klára-díjban.

▪ **TÓBI KLÁRA**

(Budapest Főváros Levéltára)

Tóbi Klára a gimnáziumi érettségi után a Magyar Képzőművészeti Egyetem tárgyrestaurátor szakán, papír-textil szakirányon diplomázott. Miután több munkahelyen is dolgozott, 2014-ben lett Budapest Főváros Levéltára főrestaurátora.

Rábízott munkafeladatait – amelyek elsődlegesen a pergamen- és a bőrkötésű könyvek, pergamen oklevelek és nagyméretű tervrajzok restaurálását jelentik – nagy odafigyeléssel és szakmai igényességgel teljesíti, ugyanakkor magas szintű szakmai felkészültségének köszönhetően minden restaurálási és kiállításépítési feladatot el tud végezni. Az iratrestaurálási kérdésekkel foglalkozó szakmai konferenciák, valamint Budapest Főváros Levéltára határon túli és egyházi levéltárosok részére tartott

állományvédelmi képzéseinek rendszeres elméleti és gyakorlati előadója. Miközben szívesen vesz részt újszerű és ismeretlen kihívásokat jelentő levéltári munkákban, fontosnak tartja az intézmény nagyközönség felé történő nyitását, és e munkákat, illetőleg a levéltár-pedagógiai foglalkozásokat saját ötleteivel és tevékenységével nagyban segíti. Fontos és értékes tagja a munkahelyi közösségnek, amelyért sokat tett és tesz.

Tóbi Klárát magas színvonalú, elkötelezett és példamutató iratrestaurátori munkája, valamint a levéltári közösség kialakításában vállalt szerepe tette érdemessé a Dóka Klára-díjra.

2021 Dóka Klára-díjasai

Balról jobbra: (Dr. Kenyeres István, MLE elnök), Nagy Imre Gábor, Szabados Ildikó, Bencsik Judit, Tóbi Klára, dr. Kiss Márton, (dr. Tilcsik György, MLE alelnök)

IV. MLE Focikupa

Sopron, 2021. augusztus 26.

AZ MLE vándorgyűlés második napján sor került az immár hagyománnyá vált MLE Focikupa mérkőzéseire, amelynek helyszíne a SC Sopron Ágfalvi úti edzőpályája volt. Két csoportban folytak a küzdelmek hat csapat részvételével. A csoportmérkőzések után került sor a helyosztókra.

A részt vevő csapatok:

- *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – csapatkapitány Pócs Nándor*
- *Barbaricum Magyar Nemzeti Levéltár vidéki levéltárainak keleti válogatottja – csapatkapitány Varsányi Attila, MNL CSCSML*
- *Budapest Főváros Levéltára – csapatkapitány Varga Bálint*
- *Cathedrale (felsőoktatási és egyházi levéltárosok közös, csapata) – csapatkapitány Zsidi Vilmos*
- *MLE (Egyesületi nem levéltáros tagok válogatottja) – csapatkapitány Kántor Balázs*
- *MNL OL-Pannonia vegyes csapat, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és az MNL vidéki levéltárainak nyugati válogatottjának közös csapata – csapatkapitány Polgár Tamás, MNL SML*

A IV. MLE Focikupa végeredménye (csk.)

I.

MNL OL-Pannonia vegyes csapat ▪ Csekő Ernő (MNL GYMSM SL), Demeczky János (MNL OL), Gózszy Zoltán (MNL BaML), Hegedűs István (MNL OL), Kálócz Zsolt (MNL GYMSM SL), Magos Gergely (MNL OL), Oross András (MNL OL), Pálfi Ádám (MNL PML), *Polgár Tamás* (MNL SML)

II.

Budapest Főváros Levéltára ▪ Hermann István, Holozsai Ádám, Kenyeres István, Keserű Norbert, Mátyás Zoltán, Rácz Attila, Sarusi Kiss Béla, Sólyom Tibor, Török Ádám, *Varga Bálint*, Vezsenyi Péter

III.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára ■ Bognár Roland,
Cseh Gergő Bendegúz, Erdőközi Apolka, Krahulcsán Zsolt, Orbán Balázs,
Pócs Nándor, Szuhanik Zoltán, Takács Dániel, Vörös Géza

IV.

Cathedrale ■ Boros Zoltán (Bencés Levéltár), Homor Péter (SZIE Levéltára, Győr),
Kiss Márton (BME Levéltára), Koltai András (Piarista Levéltár),
Krisch András (Soproni Evangélikus Levéltár), Molnár László (SE Levéltára),
Szekér Barnabás (Piarista Levéltár), Vajk Ádám (Egyházmegyei Levéltár, Győr),
Zsidi Bernát (MTA Levéltára), *Zsidi Vilmos* (BCE Levéltára)

V.

Barbaricum ■ Bíró György, Bódán Zsolt, Király Erzsébet (MNL BéML),
Kovács Gergely (MNL HBML), Presztóczki Zoltán (MNL CSCSML),
Sáfár Gyula (MNL BéML), Somoskői Viktor (MNL HML),
Szikla Gergő (MNL HBML), *Varsányi Attila* (MNL CSCSML)

VI.

MLE válogatott ■ Fodor István (Zenta), *Kántor Balázs* (EMMI),
Körmendi Tamás (ELTE BTK), Misiuk Mykhailo (Kárpátalja),
Szügyi Ferenc (Zenta), Szűts István Gergely

Összeállította: *Kovács Eleonóra*

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle közlési és hivatkozási szabályzata a 2018. 3. lapszámtól megváltozott. Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy tanulmányuk elkészítésénél már az új szabályzatot vegyék figyelembe, amely a Levéltári Szemle 2018. 1. számában, illetve az archivportálon érhető el.

www.archivportal.hu/leveltari-szemle

A borítón: illusztráció
„A Nagykőrösi Fióklevektár emlékezete (1973–2021)”
című beszámolóhoz
(Varga Ildikó fényképének felhasználásával)

450 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE